De dankbare Willem, of Het huisgezin van den heer Lausbach

Petronella Moens

bron
Petronella Moens, *De dankbare Willem, of Het huisgezin van den heer Lausbach*. J. ten Brink Gerritsz., Amsterdam 1815

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/moen006dank01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

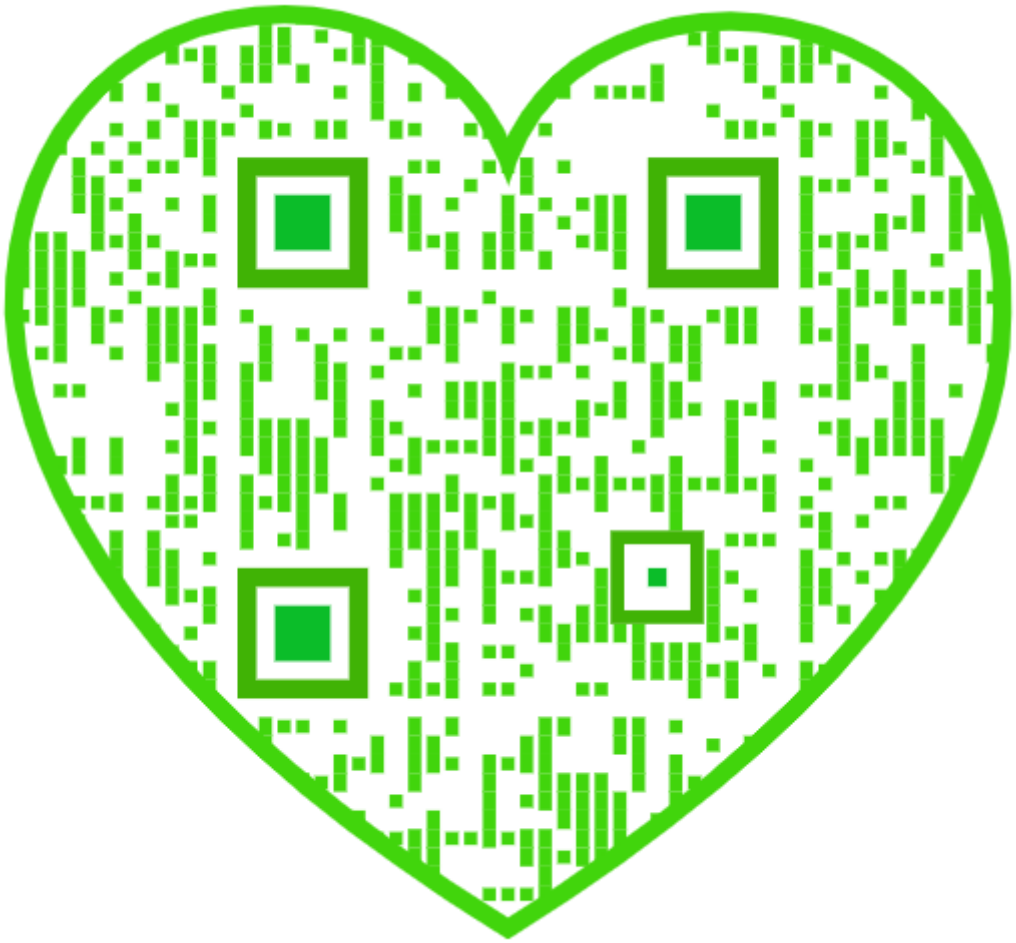

De dankbare Willem, of het huisgezin van den heer Lausbach.

Het was een stormachtige Herfst-dag; de leerlingen van den Heer EELHART verzamelden zich in de tuinkamer van hunnen beminden Leeraar; KAREL stond diep in gedachten, en met een door gemelijkheid gefronst voorhoofd, aan het venster; zijne blikken volgden de verdorde bladen, die door den wind al ruischende langs de paden van den tuin werden gevoerd; LOUISE zat, in eene verdrietige houding, aan de tafel; met de regterhand ondersteunde zij haar hoofd, terwijl zij gedachtenloos met de linkerhand de bladen van het natuurkundig schoolboek, door de Maatschappij *tot nut van het algemeen* uitgegeven, ongelezen omsloeg. LODEWIJK speelde met

den vriendelijken huishond, die jong en dartel was; de lieve SOPHIE was met luidruchtige vreugde hare jeugdige vriendin EMILIA te gemoet gesneld; beiden kwamen zij nu, arm in arm gestrengeld, met huppelende treden terug, en de linten van hare hoedjes zwierden luchtig in den wind; de altijd vrolijke WILLEM volgde de lieve meisjes van verre; hij was vroeger, dan de overigen, van huis gegaan, doch hij had zijnen ouden grijzen vriend CASPER nog een bezoek gegeven, en kwam nu hijgende aanloopen; zijne blonde krullende lokken vlogen in den storm; in zijne hand hield hij zijnen hoed, vol rijpe blozende appelen, die hij nog gaarne, eer het vastgestelde leeruur een' aanvang nam, onder alle zijne medeleerlingen wilde verdeelen; doch het was reeds te laat; de Heer EELHART trad in de kamer; minzaam begroeteden hem de vrolijke Kinderen, en nu gaf hij aan allen, in de beoefening van verschillende kundigheden, het noodig onderwijs, Met vaderlijke liefde bestuurde hij den naijver der vlijtigen onder hen, beloonde elke vordering met goedkeuring, en deed de minder leerzamen en werkeloozen, door het leed, dat hij hier over gevoelde, en door den ernst, waar mede hij hun gedrag afkeurde, blozen, en zelfs met tranen van berouw, en smart over zijn misnoegen, eene opregte verbetering beloven. Na het afloopen der gewone lessen, zeide de vriendelijke Leeraar: het is geen weêr, mijne jonge vrienden! om eene wandeling te doen; ziet eens, welke zware wol-

ken door den harden wind voortgejaagd worden: wij zullen ons van daag andere nuttige vermaken moeten aanschaffen; ‘och ja! de lieve zomer is weêr voorbij’ antwoordde LOUISE, al zuchtende; - WILLEM: ja - maar nu hebben wij ook den lieven milden Herfst, die ons kostelijke appelen en andere vruchten geeft; de goede jongen deelde intusschen zijne appelen rond; de meest blozende schonk hij aan SOPHIETJE, en voegde er bij: zulk een lagchend rood waas, kleurt ook heden uwe koontjes, lieve SOPHIE! - KAREL: O die Herfst en Winter zijn verdrietige jaargetijden! ik wenschte in een Land geboren te zijn, waar het altijd warm is, en waar de boomen altijd groen en vruchtbaar zijn. - LODEWIJK: of waarom is het over de geheele aarde niet warm? ik heb niets tegen het Land, waar in ik geboren ben, dan dat het hier zoo niet is, als onder eene heetere luchtstreek: de wereld zoude immers beter zijn, Mijnheer EELHART, wanneer het overal even warm was? - Mijnheer EELHART: van zulk eene wereld kunnen wij ons geen denkbeeld vormen; zij is met de orde der dingen onbestaanbaar: eene plaats, bewoonbaar voor schepselen, en zoo uitgestrekt, als de aarde, die wij bewonen, kan niet overal den zelfden graad van licht en warmte genieten, of wij moesten ons eene geheele andere schepping kunnen voorstellen: het plan van de tegenwoordige schepping is in het volmaakt, het alles omvattend verstand des eeuwigen gevormd, en dat verstand omvattede, of beschouw-

de, op éénmaal, alle mogelijke vormingen, en standen, waar uit de tegenwoordige, alleen, met de onbegrijpelijke wijsheid van dat eeuwige - dat in alles voorziende Opperwezen bestaanbaar was, en dat wel, om dat de tegenwoordig aanwezig zijnde orde der dingen het uitgebreidste geluk aan gevoelige schepselen kan doen genieten, of, om dat zij door de beste - de eenigste middelen, het verheven - het Goddelijk doel van den Schepper kon bereiken; en dat doel was niets anders, dan het hoogst mogelijk genot van wellust en vreugd te schenken aan de millioenen verschillende schepselen, die alleen uit liesde, of uit eene vlekkelooze neiging, om de gelukzaligheid des aanwezens mede te deelen, uit het niet te voorschijn gebragt zijn; en zouden wij dan nog kunnen gelooven, dat de wereld, die wij bewonen, beter kon zijn? - WILLEM: Neen - dat geloof ik niet; en daar de aarde bol-rond is, en onophoudelijk haren loop om de Zon voortzet, kan het ook niet overal even warm zijn, of de loopkring der aarde moest nader bij de Zon geplaatst zijn; ja, ja dan was het toch warmer op onze aarde. - De Heer EELHART: maar dan moest ook eene geheel andere soort van schepselen op deze aarde leven; de naaste planeet, of wereld-bol, die tusschen onze aarde, en de zon, omloopt, noemen wij Venus, en op dien wereld-bol bereikt de graad van warmte reeds dien van kokend water, en wie van ons zoude dien graad, op den duur, kunnen doorstaan? het werktuiglijk zamenstel

van menschen, dieren en planten, op onze aarde, staat in de keurigste evenredigheid met de warmte en koude, die wij verduren moeten. Zelfs op de verschillende streken van onzen aardbol zijn de menschen, dieren en planten, tegen de lucht, die hen omringt, gewapend. Ook heeft elk bewoonbaar gedeelte van onze aarde zijne eigen bekoorlijkheden, die het gemis van andere vergoeden, en die de bewoners aan dat gedeelte met onverbreekbare banden hechten. De Samojeed, of Laplander, zoude zijnen, met sneeuw en ijs bedekten grond voor de bloemrijke beemden van Italie of voor de Specerijen-Eilanden der Molukken, voorzeker niet willen verwisselen. - LOUISE: ja - die domme menschen weten niet: beter; ik begrijp ook niet, waarom de aarde juist een ronde bol moest zijn: die hellende gedeelten van den bol hebben nu maar weinig, of geheel niets van de Zon, o - ik wenschte wel een ander vaderland te hebben: welke bekoorlijkheid heeft toch het Noorden? - Mijnheer EELHART: Ik heb u meer, dan eens, de noodzakelijkheid der bolronde gedaante van onze aarde aangetoond, lieve Kinderen! maar LOUISE schijnt dat geheel weêr vergeten te hebben, en toch wilde ik haar gaarne, met deze gedaante, bevredigen. Een Ligchaam, bestemd, om in eenen gedurigen omloop zich te bewegen; bestemd, om, in den tijd van vierentwintig uren, zich geheel als om zijnen as om te wentelen; zulk een Ligchaam moet wel eene ronde gedaante hebben, schoon zij, aan de beide po-

len, plat gedrukt is, welligt door hare eigen uitzetting, en door de persing der zwaarte - kracht. Deze hare tegenwoordige gedaante is de eenige, die zij bezitten kan, om alom, op hare oppervlakte, bewoonbaar te zijn, en te gelijk, in haren boezem, of binnen haar bekleedsel van vruchtbaren grond, (laat ik dit zoo eens noemen) al de nuttige delfstoffen, al de bronnen van noodig water, al het onmisbare vuur, welks gloed het leven van dieren en planten als bezielt, overvloedig te besluiten. Is dus nu de bolronde gedaante der aarde het beste, of het eenigst, voor een Ligchaam, dat zich om een aantrekkend, en lichtgevend middelpunt moet bewegen, geschikt; dan kan het ook niet anders zijn, of dat bol-rond Ligchaam moet slechts bij gedeelten verlicht en verwarmd worden. - De stralen der Zon toch vallen schuins op het hellende gedeelte van den bol neder, en kunnen het achterste der polen geheel niet bereiken. Maar op deze bol-ronde aarde wonen nu ook schepselen, juist berekend voor den verschillenden graad van warmte en licht, dien zij genieten, en dat wel, op al de verschillende gedeelten van den aardbol: eenige slechts van die schepselen zijn aan de koude of warme gedeelten der aarde verbonden; gelijk, (om van anderen niet te spreken) de Aap alleen tusschen de keerkringen, en het Sabeldier alleen in de pool-gewesten woont; doch andere schepselen, en daar onder vooral de mensch, gewennen zich, over het algemeen, aan alle gron-

den - aan alle luchtstreken: en wie bewondert niet de wijsheid, de onbevatbare wijsheid van den Schepper, ook in de gedaante der aarde? de koude, die aan de polen heerscht, geeft aan den geheelen dampkring de noodige veêrkracht; zij doet onophoudelijk tusschen lucht-stroomen om den geheelen aard-bol vloeijen; zij doet de dampen, die de verdrogende warmte, rusteloos, uit de aarde doet opstijgen, tot regen- en sneeuw-wolken verdikken; de sneeuw, meer zwaar, dan de regen, valt, zoo ras de lucht, die haar draagt, door eenige warmte of zoelheid, die uit het zuiden of westen toestroomt, verdund en ligter wordt, neder, en dekt den vruchtbaren grond, die door eene al te strenge en te diep indringende koude van groeikracht beroofd zoude worden, als met een donzig kleed, dat de koude lucht afweert, en, door het zamenpakken der vlokken, de noodige warmte in den grond bewaart, terwijl zij ook nog, door het terug kaatsen van elken zonnestraal, zelfs de geringe warmte, die in de rondzwevende lucht heerscht, verdubbelt; en eindelijk, wanneer zij smelt, drenkt en verkwikt zij de wortelen der planten, en de opkiemende zaden, die zij ten kleed verstrekt, met groeizaam vocht, en daar, waar geen vruchtbare grond deze diensten van de sneeuw vordert, gelijk op de hooge toppen der bergen, bij voorbeeld, daar verdubbelt zij, vooreerst, het licht, voor de bewoners der valeijen, zij levert eene ligt smeltbare verkwikking, en zij vult de bronnen van beken en rivieren

onophoudelijk aan: intusschen worden de min zware regen wolken alom over de aarde heen gevoerd, waar zij van tijd tot tijd, in zachte- of zware regens, neder druppelen; ja zelfs tusschen de keer kringen worden zij, op een' gezetten tijd des jaars, door de sterk verhitte, en ontspannene beneden lucht, als geheel versmolten, en in neêrvloeijende plas-regens opgelost. De koude der polen is dus, voor de Landen tusschen de keerkringen, als de moeder van den verfrisschenden regen, die de verzengde lucht verfrischt, de uitgedroogde beken doet stroomen, en de groeikracht vernieuwt. - LODEWIJK: Neen, daar tusschen de keerkringen zoude ik niet gaarne leven, zoo heel warm is toch ook niet goed. - De Heer EELHART: elke streek des aardbodems heeft hare eigen bekoorlijkheid, zeide ik, en ik moest er bijgevoegd hebben, ook zijne eigene onaangenaamheid: tusschen de keerkringen, vindt gij, in de vruchtbaarste oorden, altijd rijpe vruchten; de bloesem pronkt aan den zelfden Granaat- en Citroen-boom, met wiens vruchten gij u, al plukkende, verkwikt; kleederen behoeft gij naauwelijks, en wie door geene daken beschaduwd wordt, sluimert, onder het lommer van geurige boomen, door eene warme of zoele nachtlucht omvloeid, gerust, tot hem de nieuwe dag weêr opwekt: doch, hij mist ook al het zoet, dat ons de afwisseling der jaarsaizoenen aanbiedt; nooit ziet hij de geheele natuur met nieuwe lente jeugd versierd, nooit ziet hij die lieve - dagelijks toe

nemende vorderingen van opluikende planten en bloemen, die ons in het voorjaar zoo verrukken; nooit verzamelt hij, met blijde dankbaarheid aan God, en met eene stille trotschheid op zijne eigen krachten, den rijken voorraad, die zijnen arbeid beloont en zijne gerustheid voor den volgenden winter, verzekert. Nooit smaakt de bewoner der heete lucht-streken, die zich, amechtig, van alle kleederen ontdoet, het genoegen, dat een koestrend vuur, en eene verwarmende kleeding aan ons, bewoners van koudere streken, zoo menigwerf schenkt; hij mist alle de vermaken, die ons de winter aanbiedt. - SOPHIE: O - neen - hij kent onze ijs-vreugd niet; hij weet van geen schaatsen - schuif-sleedjes of fraaije arre-sleden. - WILLEM: Hij weet ook niets van onze lieve winter-avonden, waar in wij zoo vrolijk om den haard zitten, waar in wij zoo veel tijd hebben, om, warm bij elkander, met de Land-Kaarten op de tafel, de geheele aarde door te reizen, om schoone verhalen te hooren, en te lezen, om met onzen lieven Mijnheer EELHART den schoonen hemel, vol blinkende Sterren, door den Telescoop, te zien, en de opgegeven raadseltjes te ontknoopen, of, om het een of ander aardig spel te spelen. - De Heer EELHART: zeker, Kinderen! alles heeft zijne goede zijde; de aarde is vol van Gods liefde en goedheid. In veel koudere gewesten, dan die wij bewonen, ja zelfs daar, waar de Zon, maanden lang, niet te zien is, daar zorgt de wijze

Vader der natuur ook liefderijk voor zijne Kinderen; dieren, die de koude niet zouden kunnen verduren, vallen in eenen gevoelloozen winterslaap; andere worden met een zwaar, een ondoordringbaar bont bekleed; zij voeden zich, of met andere dieren, of met de voedende moschplanten, die zij van onder de bewarende sneeuw te voorschijn krabben. De mensch bedient zich ook daar van; het vernuft, dat God hem schonk, boven de dieren, waarin hij eene natuur-drift, om het beste voor zich zelven te zoeken, doet werken, de mensch verwarmt zich daar bij brandend hout, of waar dat ontbreekt, bij den damp van brandenden traan. Hij bekleedt zich met de vellen der dieren, die hij, om zich te voeden, doodt. Hij verheugt zich in het onafgebroken licht der tintelende Sterren, die nacht noch dag voor hem verdwijnen, en in den glans der Maan, die niet voor hem verduisterd wordt, dan om haren ruim achtentwintig daagschen loop om de aarde op nieuw te hervatten, ja hij verheugt zich, terwijl hij jaagt, of anderen arbeid verrigt, in de heldere glansen van het Noorderlicht, dat, in duizend verschillende gedaanten, langs het luchtgewelf voortschiet, om de toppen der bergen speelt, en door de uitgebreide ijsen sneeuw-vlakten heerlijk wordt terug gekaatst - Neen, lieve LOUISE! het is niet de domheid der menschen, die hen aan den geboorte-grond kluistert; in tegendeel, de domheid bemint grove zinnelijke genietingen, en deze toch zijn overvloediger in meer warmere luchtstreken; maar het is de

dankbare neiging van het menschelijk hart, die elken bewoner der aarde aan eenen grond, waar hij gelukkig kan zijn, en ook niet zelden waarlijk gelukkig was, kluistert. - KAREL: o - noem het toch geen geluk, dat de ellendelingen daar onder de poolcirkels genieten, lieve Mijnheer EELHART; zij hebben immers niets, dat hen het leven kan doen beminnen: zij zien niets dan ijs en sneeuw, de adem bevriest hun op de lippen, zij hebben geen voedsel, dan gedroogden visch - bevrozen walvisch-spek, en vleesch van eenige vogelen, wier vangst zoo menigwerf doodelijk voor hen is. Neen waarlijk! de bewoners van die gewesten zijn diep ongelukkig. - De Heer EELHART: gij vormt u geen regt denkbeeld van het geluk, en gij oordeelt dus geheel verkeerd, mijn jonge vriend! bestond het menschelijk geluk slechts in het genot van eene zachte warme lucht, in den overvloed van verschillende aard-, en boomvruchten, of in het gezigt van bebloemde velden en beemden, dan hadt gij volkomen gelijk; doch gelukkig zijn - is eigenlijk het wellustig gevoel te hebben, dat onze liefste wenschen en begeerten bevredigd zijn, of bevredigd kunnen worden, zonder dat eene pijnelijke ledigheid, eene knellende zorg - of een onvoldaan verlangen, in ons hart overblijft. De arme daglooner, die zich des avonds, vermoeid van den arbeid, aan den eenvoudigen disch nederzet, terwijl zijne liefkozende kinderen vrolijk blozende om hem heen huppelen, en zijne brave vrouw, hem teeder omhelzen-

de, verhaalt, dat alle de kleine schulden, die zij door tegenspoeden gemaakt hadden, nu afbetaald zijn; die vrolijke daglooner, die op dit oogenblik niets meer kan wenschen, maar zich onbeschrijfbaar zalig gevoelt, is immers oneindig gelukkiger, dan hij, die millioenen gouds bezit, maar, nog ontevreden, naar oneindig meer verlangt? het geluk, mijne kinderen! is aan geen' stand - aan geen gewest op den aardbodem verbonden; het ligt in ons eigen hart, en bestaat alleen in de zalige tevredenheid met ons lot. De arme pool-bewoner waant zich schatrijk, wanneer hij in zijne holen, of onderaardsche hutten, waar hij noch brandhout, noch kolen heeft om zich te verwarmen, maar waar hij traan, of vet van walvisschen en andere zee-dieren, in eene soort van groote Lamp, doet branden, terwijl hij in dezen dikken smerigen waassem rond kruipt, wanneer hij daar, zich en zijnen kleinen voorraad van, voor ons walgelijk, voedsel beschouwt, hij zoude voor het zelve geene van onze uitgezochte lekkernijen verkiezen; de gevaarlijkste jagt, op woeste Beren of op Vogelen, die op scherp gepunte rotsen nestelen, bevredigt alle zijne wenschen; de eerste glansen der heerlijk opgaande Zon verrukken hem, en vergoeden de lange nachtschemering; eene enkele bloem, of struik, die zich uit den kouden grond verheft, schenkt hem al de vreugde, die een geheel bloeijend Landschap aan het oog, dat zulke tooneelen gewoon is te beschouwen, kan schenken. Met zijn bloed ver-

frisschend lepel-blad, zijnen mosch, en schaars-rijpende besiën, acht hij zich zoo wel voorzien, en is hij welligt beter tevreden, dan de bewoner der verzengde luchtstreken met zijnen overvloed van geurige speccrijen, en saprijke vruchten. - SOPHIA: lieve KAREL! ziet ge wel, dat de menschen, die IJsland of Spitsbergen bewonen, mogelijk op dit oogenblik veel gelukkiger zijn, dan gij? want gij zijt vast ontevreden, om dat de Herfst alles zoo dor en treurig maakt; is het niet waar? Broertje lief! - KAREL: zeker, de Herfst en de Winter zijn voor mij droevige Saizoenen; ik ben anders met mijnen geboorte grond nog al tevreden. - De Heer EELHART: Geloof jjiij, de Lente, en Zomer, zoude voor u die bekoorlijkheid niet hebben, wanneer het geen Herfst, geen Winter was; men moet ontberen, als men wil genieten; wanneer gij, in het vroege voorjaar, de boomen, die zoo dor en dood schenen, eerst ziet knoppen, wanneer het leven in de jonge takjens schijnt te zwellen, wanneer een zacht groen waas zich over de velden en bosschen begint te verspreiden, en gij de zachtere voorjaars-lucht inademt, gevoelt uw hart dan niet een onbeschrijflijk genoegen? en wanneer dan jonge grashalmen, met bevallige bloempjes doormengd, de heuvelen en dalen als met een levend tapijt bekleeden; als de jonge bladeren zich elk uur meer schijnen te ontwikkelen, en de bloemen hare geur-volle kelken, met lagchende geuren, voor u ontsluiten, en de vruchtboomen met

heerlijke bloesems getooid, u de wiegende takken, als lieflijke bloem-tuilen der schoonste hoop toereiken, KAREL! wanneer dan het koeltje der blijde Lente u het voorhoofd verkwikkende omwaait, terwijl de Nachtegaal, in het jeugdig bosch loof, hare zuivere, hare verteederende toonen, tot in het binnenste van uwe ziel, doet weêrgalmen, en de Leeuwerik hoog boven u op lichte wiek, jes hangt, duizend verschillende vogelen de lucht, door hare schuldelooze gezangen, doen golven, terwijl het moedig paard, voor het eerst in de gras-volle weide, de vrije-, de malsche lente-lucht brieschende en snuivende geniet, zich in het fissche groen wentelt, of met zwierenden staart en manen, langs den dreunenden grond, rent, en op alle mogelijke wijzen, het gevoel van zijne vrij heid, en van zijn genot poogt uit te drukken, daar de goelijke koeijen vreedzaam grazen, en de lammeren dartelende rond huppelen: - zeg het mij, KAREL! smaakt gij als dan niet een wellust, die uw verdriet over den Winter ver overtreft? doortintelt het gevoel der zoetste vreugd, als dan, niet geheel uw aanwezen? en kunt gij gelooven, dat gij immer dien onvermengden wellust zoudt genieten, in gewesten, waar de jaargetijden zich in elkander verliezen? waar nooit alles geheel verdort, maar ook nooit alles geheel herbloeit? - KAREL: neen, dat zoude ik niet, ik schaam mij over elke verdrietige luim; laat alles vrij verdorren en versterven, wij hebben voorraad voor den Winter, en één blijde lente-morgen vergoedt al

deze treurige dorheid. Neen! ik wil mijnen geboorte-grond zegenen. - De Heer EELHART: regt zoo; de wijze Vader der natuur zorgde, dat het menschelijk geslacht zich over de geheele aarde verspreidde; hoe vele schoone vermogens zijn hier door niet ontwikkeld! door kunst verkrijgen wij al het noodige, dat natuur niet overal schenkt: wij beveiligen ons tegen de koude lucht, door nuttige en schoone gebouwen; wij bekleeden ons, niet slechts tot verwarming, maar ook tot sieraad; wij ontleenen daar toe het haar of de wol der dienen, de draden der vlashalmen, de vlokken, die aan den katoen-boom groeijen, het spinsel der zijde wormen, en zelfs de vederen van het gevogelte, terwijl wij ons voedsel uit alle oorden der aarde ons doen aanbrengen, indien onze eigen grond al niet genoeg verscheidenheid aanbiedt: het vuur, dat wij, naar onze verkiezing, door verschillende brandstoffen, onderhouden, vergoedt in onze huizen het gemis der zomer warmte; de lange duisternis verdrijven wij door kaarsen of lampen, zoo dat het vindingrijk vernuft ons in alles te hulpe komt. In een paradijs, of in eenen lusthof, waarin het lommer der boomen genoegzaam was, om ons tegen den gloed der Zon, en de koelheid des nachts te beschutten, waar wij geene kleeding behoefden, waar de rijke vruchten zich in overvloed tot voedsel aanboden, en de heldere bronnen ons te gemoet stroomden; O! daar zoude de mensch tot den dierlijken stand ontaard zijn; zorgen werkeloos, zoude het genot des levens voor

hem verloren gegaan zijn, terwijl zijne denkkenskracht jammerlijk ware ingesluimerd. Behoefte is de edelste prikkel, waar door de zinnelijke mensch tot werkzaamheid wordt aangespoord. Ja, kinderen! laat ons dankbaar zijn, ook voor de plaats, waar op wij geboren werden; in de gematigde luchtstreken toch worden de stoutste vorderingen in kunsten en wetenschappen gemaakt. De mensch is daar het best geschikt, om zijne waarde te gevoelen, ja - om den goeden God voor den stand, dien hij in de rij der schepselen bekleedt, te danken, en om, door de schoonste zelfsvoldoening over zijne pogingen, beloond te worden. - WILLEM: toen ik, dezen morgen, bij den grijzen CASPER was, vraagde hij, of de Zon niet scheen? hij wilde zoo gaarne de frissche lucht eens inademen: och neen, antwoordde zijne dochter, op eenen gemelijken toon, het doet niets, dan gedurig regenen en hagelen; hoort maar eens, vader! hoe de wind huilt: CASPER luisterde, nam zijn mutsje van zijne grijze lokken; en zeide: lieve Heer! hemelsche Vader! ik danke u, gij geeft regen en zonneschijn, elk op zijnen tijd; de regen, de koude regen en hagel, verfrischt weder het omgeploegde veld, of doet het gezaaide graan in de voren zwellen, ja - hoor, die neêr-plassende regen drenkt de wortelen van het wegkwijnend gras, en verfrischt de boomen, die hun verdord loof laten vallen; deze wind zuivert de lucht, die met schadelijke dampen opgevuld is, en geeft nog eene heilzame schudding aan de sap-

pen, die allengs trager door de boomstammen vloeijen: dit heeft onze brave Domine EELHART mij geleerd, en doen opmerken, zeide CASPER: ook dankte hij uit den grond van zijn hart den lieven God, om dat hij een huis had, om zich tegen het onstuimige weder te beveiligen, en geen gebrek aan voedsel of kleeding behoefde te lijden; o - die vrome grijsaard is ook waarlijk wel gelukkig! - De Heer EELHART: Dat is hij, lieve WILLEM! want hij is dankbaar en met zijn lot tevreden: en hoe geheel verkeerd zouden velen dezen armen blinden grijsaard, die niets heeft, dan de liefde en de ontferming zijner kinderen, ongelukkig noemen! O - mijne kinderen! verbant alle ontevredenheid uit uwe jeugdige harten, en geniet de weldaden, die u onze hemelsche Vader schenkt. Doch de lucht worde helder, de Zon breekt door: wij kunnen nog eene kleine wandeling doen.

IIde Hoofdstuk.

Mevrouw WILNA was, met de beide meisjes, tegen het einde van October naar de Stad vertrokken; doch de Heer LAUSBACH verkoos, dat KAREL, LODEWIJK en WILLEM, aan het huis van den Heer EELHART, de winter maanden zouden doorbrengen: behalve het gewone onderwijs zoude de Heer EELHART nu ook opzettelijk les geven over de waarheden van den

Godsdienst. KAREL moest in het volgende jaar, eer hij naar de hooge school vertrok, openlijk belijdenis doen van het geen hij geloofde, en zich tot een Lid van de Gemeente der Christenen, waaraan hij reeds vroeg door zijne Ouders werd toegewijd, laten aannemen. De overige kinderen woonden deze lessen meestal bij, en dit gaf veeltijds aanleiding tot verschillende gesprekken, die de denkbeelden ontwikkelden, en de vatbaarheid oefenden. Zoo vraagde KAREL eenmaal, toen hij de schepping der wereld, uit het eerste Boek van Mozes had gelezen, aan den Heer EELHART, of hij waarlijk dacht, dat de wereld niet ouder is, dan Mozes ons wil doen gelooven, en wie toch aan dien schrijver de geschiedenis der Schepping had overgebragt. Mijn gewezen Gouverneur, of Leermeester, dus vervolgde hij, had voor de geschriften, die wij den Bijbel noemen, niet meer achting, dan voor de oude verhalen van andere volken; dit beviel mij, in het begin, geheel niet, want onze lieve zalige Mama had ons al vroeg eerbied voor een boek, dat in den geest van God geschreven is, ingeboezemd; maar toen mijn Leermeester mij zoo duidelijk overtuigde, dat Mozes, bij voorbeeld, dingen verhaald heeft, die hij volstrekt niet kon weten, en die ook niet waar zijn, (want de natuur en aardrijks-kundigen bewijzen dit zoo klaar, als het licht, dat nan den Hemel schijnt, immers, uit de vorming der aarde zelfs, dat zij veel ouder moet zijn, dan Mozes rekent, en dat

het ook volstrekt onmogelijk is, dat in zes dagen, gelijk onze gewone dagen zijn, de Hemel en de Aarde geschapen en voltooid zijn,) ziet toen mijn Leermeester mij zoo duidelijk overtuigde, dat Mozes een valsche schrijver was, verloor de Bijbel ook al zijne waarde bij mij. - De Heer EELHART: maar wat geloofde uw vorige Leermeester dan eigenlijk van de wording der wereld? - KAREL: Dit weet ik niet duidelijk; hij sprak wel van oude Philosophen, die geloofden, dat de wereld nooit een begin gehad heeft, of van zulken, die geloofden, dat alle de onderscheidene deelen, waar uit de wereld te zamen gesteld is, eeuwig bestaan hebben; maar dat zij zich éénmaal vereenigden tot den vorm der dingen, gelijk die nu is. Doch mijn Leermeester zelf, geloof ik, dacht, dat alles, wat aanwezig is, uit God, die de ziel der natuur is, als uit een middelpunt voortvloeit, en ook daar in zich weêr vereenigt, of wegzinkt; zoo dat de geheele schepping slechts eene uitbreiding is van het eeuwig goddelijk Wezen: doch ik begrijp dat niet regt. - De Heer EELHART: Ik geloof u, mijn jonge vriend! ik wil zien, of ik u duidelijker denkbeelden kan geven van den Almagtigen, den volmaakt-wijzen Vader der natuur, die uit liefde - die uit zucht, om den naamloozen wellust des aauwezens mede te deelen, tallooze schepselen uit het niet in het aanzijn riep. Dat de wereld niet eeuwig is, of kan zijn, moet elk gevoelen, die de gedurige afwisseling, de gedurige versterving en herle-

ring, die in de stoffelijke wereld plaats heeft, opmerkt: iets, dat eeuwig is, kan geene onderhouding, geene hersteling behoeven; opvolging van tijd, die door verandering of afwisseling gekenmerkt wordt, kan tot iets, dat eeuwig is, geene betrekking hebben. Dit vervalt dus van zelf, behalve dat de vorming der aarde, haar begin, en hare voortgaande voltooijing, overtuigend genoeg teekent. Dat eenige oude Philosophen op deze gedachten kwamen, laat zich begrijpen; zij zochten de waarheid op te sporen, doch het ontbrak hun aan de eenvoudige - de zuivere kennis aan den waren God, en zonder die kennis blijft de waarheid altijd beneveld; zonder die kennis missen wij de verhevene levens - kracht van onzen geest, de kracht, om gezond te kunnen oordeelen, of te besluiten, wat eigenlijk waarheid is. Daarom zegt ons de Zaligmaker: dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen, den eenigen waarachtigen God. - Maar niet min strijdig met het gezond oordeel is het geloof aan de eeuwigheid der onderscheidene deelen van de stoffelijke wereld, en aan derzelver toevallige vereeniging. De oude Wijsgeeren, die deze droomerijen te voorschijn bragten, gevoelden duidelijk, dat iets, het welk aan verdeeling en verandering onderworpen is, niet eeuwig - of onbegonnen kan zijn; doch nu droomden zij zich ondeelbare grondstofjes of monaden, die volstrekt niet bestaanbaar zijn; want alles, wat ligchamelijk of stoffelijk is, kan gedeeld worden. Maar zien wij nu verder: die ondeelbare grondstofjes bewogen

zich, in de ontzaggelijke ruimte, die almede zonder oorzaak bestond, maar die in slaat was de stofjes te dragen, en die dus van het niet onderscheiden was. Deze tallooze, ondeelbare, deeltjes nu ontmoeteden, door het toeval, of door het blind noodlot elkander, en ziet daar, de schoone wereld - ziet daar, de geheele orde der dingen, die zoo volmaakt goed en heerlijk is, was gevormd. De aarde hangt in het keurigst evenwigt, en wentelt zich, in een' juist afgemeten kring, om de Zon: slechts een weinig minder zwaarte, en zij, zoude op de Zon neder storten; slechts een weinig minder aantrekkingskracht, en zij zoude uit het zonnestelsel terug vallen. Alles, van den teederen grashalm tot den hoogen ceder, van het kleinste insect tot den grooten Elefant, alles - getuigt van de onbevatbare wijsheid, waar mede elk voorwerp gevormd is: en toch, zoude dit alles het gevolg zijn van eene toevallige ontmoeting, of vereeniging der grondstofjes? Wie van u allen zoude dwaas genoeg kunnen zijn, om te gelooven, dat, uit een aantal neêrgestrooide veêren en raderen, een keurig-loopend Uurwerk zoude te voorschijn kunnen komen? - WILLEM: Neen, dat is niet mogelijk, en wat is het beste Uurwerk, of Horologie, bij de schoone wereld? of bij een enkel diertje, dat, zoo juist, volgens deszelfs aard en levenswijze gevormd is? - KAREL: Maar dat al het geschapene uit een wijs uit een verstandig Wezen voortvloeit, dat laat zich toch beter begrijpen. - De Heer EELHART:

voor mij is het niet beter te begrijpen, lieve KAREL! ik kan mij volstrekt geen denkbeeld vormen van een Wezen, dat zich zelf, op zulk eene zonderlinge wijze, in tallooze zonnen en werelden, in millioenen verschillende soorten van schepselen uitbreidt. Alles is, volgens dit begrip, God, of Godheid, zoo wel de worm, als de Seraf, zoo wel het mosch, dat zich om de vermolmde doods-beenderen weeft, als de Zon, die wereld-bollen verlicht. Neen - ik kan mij geen denkbeeld vormen van een Wezen, dat met elke bloem, met elk herfstblad verdort, en in de Lente weêr herleeft; dat met elk dier - met elk mensch, sterft, en ook weêr geboren wordt. En waar toe zoude toch deze uitbreiding van zulk een Wezen dienen? niet, om gelukzaligheid te verspreiden; want hoe veel duizend schepselen worstelen, geheel hun leven door, met jammer en ellenden? niet, om deugd en zelfsvolmaking met heerlijkheid en vreugde te beloonen; want alles - booze geesten, en onbevlekte Engelen, afschuwelijk misdadige menschen, en edele vrienden der deugd, alles - vloeit eindelijk weêr te zamen in God. Voor de deugd is geene belooning, en de boosheid ondervindt geene gevolgen van het misdrijf, dan alleen in dit leven: en is hij dan niet de gelukkigste, die zich het meest met zinnelijk genot verzadigt, al is dit dan ook ten koste van waarheid, van menschelijkheid, en algemeen geluk? te vergeefs zijn dan alle opofferingen, - te vergeefs zijn alle onze vorderingen in zedelijke

volkomenheid, of in de edelste kundigheden; na den dood toch, zijn wij even zoo wel, als de onwetende, en de booswicht, met het goddelijk wezen vereenigd. O! welk een troosteloos, welk een moedbenemend, maar - gelukkig, welk een onbestaanbaar begrip is dit niet van de Godheid! neen, lieve kinderen! de geheele natuur verkondigt ons, dat zij het voortbrengsel is van een eeuwig - een volmaakt Wezen, dat eenvoudig op zich zelf beslaat en werkt, dat boven alles verheven, dat van alles onderscheiden is, terwijl liet zijne eeuwige Liefde, Wijsheid, en Almagt, in alle zijne werken, ten toon spreidt; ons zedelijk gevoel juicht blijmoedig dit onbevatbaar Wezen toe, en aanbidt het, bij elke beschouwing van deszelfs volmaaktheid. Ja kinderen! wij kunnen geenen blik om ons henen slaan, of wij moeten God, die in alles voorziet, die over alles waakt, bewonderen en aanbidden - wat zeg ik? wij hebben slechts onze aandacht op ons eigen bestaan - op ons eigen heerlijk gevormd Ligchaam te vestigen, om den Vader van ons aanwezen, om onzen liefde-vollen Schepper met verrukking te danken, en om, met vreugde-volle ontzetting, uitteroepen: God! hoe wonderlijk schoon en voortreffelijk hebt gij ons gemaakt! - EMILIA: mijne lieve Moeder beschreef dezen morgen, voor WILLEM en mij, de kunstrijke vorming van het menschelijk oog, dat zoo klein is, en waarin zulke groote voorwerpen zich spiegelen. Zij deed ons opmerken, niet waar? WILLEM! hoe het volkomen geschikt

is, om het licht te verzamelen en op alles, wat ons omringt, terug te werpen, en hoe het, even als een spiegel, achter den draaibaren bol, donker is, en hoe zich elk ding eenvoudig, na dat een doorschijnend vocht het licht behoorlijk gezuiverd en verzacht heeft, op het zoogenaamd netvlies teekent. O - hoe verwonderden wij ons niet bij die beschrijving! - De Heer EELHART: Ja, lieve MIELTJE! met regt hebt gij u verwonderd; welk eindig verstand zoude zulke werktuigen, die met zoo veel eenvoudigheid en gemakkelijkheid volkomen aan het oogmerk voldoen ooit hebben kunnen uitdenken? van de zoo juiste vorming der oogen heelt de kunst het slijpen der, spiegels, van vergroot- en andere glazen ontleend; denkt hier nog bij aan de in alles voorziende zorg van den wijzen Schepper voor het oog; nimmer zoude zich de bol van het oog zoo ongevoelig kunnen ginds en herwaards wenden, zoo niet een slijmachtig vocht, dat, noch te veel noch te weinig, onophoudelijk uit kleine kliertjes of buisjes vloeit, den bol zoo wel als de holligheid, waarin hij geplaatst is, glad en lenig bleef houden, dat zelfde vocht doet het lid, dat wij het oog-scheel noemen, en dat bestemd is om het oog in den slaap, of bij eene gedreigde beschadiging te beveiligen, zonder dat wij daar gevoel van hebben, zich als 't ware op en neder schuiven; dat oogscheêl is even als een gordijn, en wordt naar willekeur door eene spier, die vol Goddelijke kunst gevormd is, bewogen. Het haar der wenkbraauwen

dient niet slechts ten sieraad, maar ook tot bescherming, zoo wel als de haartjes der oogleden, die, als zoo vele schildwachten, het rondzwevend stof, en het van het voorhoofd vaak afdruppelend zweet afweren. Denkt hier nog bij, hoe wijs - hoe zorgvuldig het oog geplaatst is; verplaatst het in uwe gedachten, en hoe misvormd, hoe volmaakt strijdig met ware schoonheid komt u de mensch dan niet voor? het hoofd, dat zich naar alle zijden heenwendt, dat zich ten hemel verheft, en zich naar de aarde buigt, het hoofd is de bewaarplaats van de edelste zintuigen; daar zijn de oogen veilig binneu in eene holligheid of kast van beenderen als ingesloten; was dit zoo niet, elke stoot, elke val zoude gewis het oog beschadigen; hu ziet het veilig en vrolijk rond, terwijl de gezigts-zenuw elk voorwerp, dat zich in het oog spiegelt, binnen in ons, aan onze ziel, of aan het denkend wezen, dat ons den naam van mensch doet dragen, overbrengt en doet gewaar worden. Maar denkt niet, lieve kinderen! dat het oog juist de meeste bewondering vordert, o - neen; de werktuigen van het gehoor, wat zeg ik? alle de gedeelten van ons ligchaam zijn even verstandig, even volkomen doelmatig gevormd. Zoo ik heden tijd en gelegenheid had, zoude ik u dit alles aantoonen; gij kunt geen lid bewegen, of het verkondigt u de wijsheid en goedheid des Scheppers. Denken wij aan den verwonderlijken omloop van ons bloed, waarover onze wil zelfs niets te beyelen heeft; o! wat gevoelen wij dan

niet? bij een gezond volwassen mensch, stroomt omtrent vijftien pond bloed onafgebroken door de aderen rond; het hart, de hoofd-spier van geheel ons ader-gestel, is ook de hoofdbron van die rondvloeijend bloed; bij elken tik van het hart, die in onze pols of slag-aderen als weêrgalmt, perst het hart omtrent ééne once bloed in de groote slag-aderen, die men dus noemt in onderscheiding van andere aderen, die het bloed, wanneer het tot in de uiterste deelen van het ligchaam voort gestroomd heeft, weêr opnemen, en terug naar het hart voeren, van waar het als dan, vermengd met den nieuwen toevoer van bloed, die uit ons voedsel gevormd wordt, op nieuw zijnen omloop aanvangt. - WILLEM: Maar staat het bloed dan nooit stil? bij voorbeeld, wanneer het terug keert; en van waar krijgt het zijne roode kleur, daar het toch uit ons voedsel, dat maar zeldzaam rood is, toebereid wordt? - De Heer EELHART: Wanneer ons bloed stilstaat, wordt het dierlijk, of het zinnelijk leven uitgebluscht: de ademhaling, waar van de long het werktuig is, en de gedurige voortstrooming van het bloed, die door de zamentrekking van het hart bewerkt wordt, zijn bewegingen, die van het aanwezen des levens getuigen; zij behoeven geene rust, en eindigen eerst, wanneer de dood ons ligchaam aan de ontbinding ter prooi geeft. Het kloppen van uw hart, lieve WILLEM! is de zamentrekking van die spier, die wij het hart noemen, en waar mede onze aderen vereenigd zijn; deze persende zamentrekking

Bl. 26.

geschiedt met eene onbegrijpelijke kracht, en het bloed, met zulk eene kracht in de flag-aderen, die aan de linker zijde van het hart vast zijn, als gespuit, stroomt tot in de sijnste adertjes en vaatjes voort, doch onophoudelijk nemen andere aderen, die men bloed-aderen noemt, het bloed, dat met eene soort van drift tot in de uiterste deelen des ligchaams vloeide, weêr op, en het stroomt door deze aderen trager voort, want de kracht, waar mede ons hart het voortperste, vermindert nu allengs: intusschen vloeit het bloed toch altijd nog voort door deze aderen, die in de regter zijde van het hart eindigen; het rondgestroomde bloed stort zich daar in eene soort van holligheid, en dringt op nieuw naar de linker zijde, of holligheid van het hart, die, door een spier - achtig vlies, van de regter afgescheiden is; het sap uit ons voedsel, dat eigenlijk tot bloed bestemd is, vloeit door verschillende vaatjes uit de ingewanden, of uit maag en darmen, naar de borst, en het heeft als dan nog eene melkachtige kleur, doch in de borst, waar zich, nevens het hart, ook de long bevindt, verkrijgt dit toebereide sap, terwijl het de long doorvloeit, eerst zijne roode kleur; of dit door den invloed der lucht geschiedt, gelijk wel te denken is, kan men nog niet volkomen zeker zeggen. Zoo veel is waar, dat het sap, nu tot bloed gevormd, ook van de long eerst naar de regter zijde van het hart wotdt gevoerd, om van daar, met het reeds omgevloeide bloed vereenigd, ter linker zijde in de slag-aderen geperst te worden. Dit al-

les nu, mijne jonge vrienden! geschiedt zonder de medewerking van onzen wil; de in alles voorziende almagt van God houdt dit werktuig onophoudelijk in beweging; en hoe gelukkig is dit niet? moesten wij zelve hier toe medewerken, wij zouden dan immers nergens anders aan kunnen denken, terwijl aan een enkel verzuim een gewisse dood verbonden zoude zijn. Door honger - dorst - en vermoeijing - worden wij gewenkt, om op zekere tijden levens - onderhoud, en slaap te genieten, en wij gehoorzam en aan die wenken: maar juist die werkzaamheden, die onophoudelijk moeten voortgaan, en waar van het leven afhangt, gelijk ademhaling, toebereiding, en doorstrooming der levens-sappen, gaan, zonder ons toedoen, op den wenk van onzen Schepper, het zij wij waken of slapen, rusteloos voort. Wat ook het fijnst geslepen vernuft heeft mogen uitdenken, het verstomt bij de beschouwing der heerlijke zamenstelling van den mensch, waarin orde en bevalligheid de ware schoonheid ten top voeren. O! ziet dit in de voortreffelijke menschengedaante, waaraan niet één enkel lid, zonder alles te misvormen, zoude kunnen verplaatst of veranderd worden; ja! ziet dit zelfs in de roode kleur van het bloed, dat het waas des levens zoo bevallig over het geheele ligchaam verspreidt, en aan wangen en lippen, waar de opperhuid, die uit over elkander liggende schubbetjes bestaat, dunner is dan op andere plaatsen, eene bevallige blos geeft. - KAREL; Maar EMIELTJE heeft aan ons gesprek

eene geheel andere wending gegeven, en, schoon ik mij daar over niet beklaag, zag ik toch gaarne dat gedeelte van mijne vragen, hot welk Mozes en de oudheid der aarde betreft, nog beantwoord. - De Heer EELHART: Gij hebt gelijk, KAREL! ik zal u trachten te voldoen; eenige natuuronderzoekers, trotsch op hunne ontdekkingen, hebben het verhaal van Mozes in een bespottelijk licht trachten te stellen, en dus onze gewijde schriften, die door God zelven zoo veel eeuwen lang bewaard zijn gebleven, van alle gezag en eerbiedwaardigheid willen berooven; onder geene van alle volken der aarde zijn gewijde boeken of overgeleverde verhalen, zoo eenvoudig schoon, zoo vol waarheid, die tot het gevoei spreekt, als de verzameling, die onzen Bijbel uitmaakr. Zeker, van de eerste schepping der wereld af aan, zijn geene menschelijke getuigen geweest; maar is dit genoeg, om het verhaal in Mozes eerste boek daarom te verwerpen? Mozes heeft waarschijnlijk dit verhaal, gelijk ook de eerste geschiedenis der menschen, volgens den wil van het Opperwezen, beschreven uit de getrouwe overleveringen, die van Adam af, met godsdienstigen eerbied, van het ééne geslacht tot het andere werden overgebragt. En is het nu zoo onmogelijk of zoo ongerijmd, dat God, die in alle ligchamelijke behoeften van dieren en menschen zoo weldadig voorzien heeft, ook de zedelijke behoeften van den mensch, deszelfs redelijken weetlust te hulp kwam? en, of door onmidde-

lijke openbaringen, of door het ontwikkelen van een vermogen der menschelijke ziel, om het verledene te kunnen beschouwen, of ook wel door de onderrigting van een Wezen uit andere kringen, door een' Engel, bij voorbeeld, de eerste vorming der wereld, die wij bewonen, bekend te maken? - WILLEM: Wel neen: dat is niet ongerijmd; de eerste menschen, die op de aarde leefden, zullen toch wel meer onderrigting noodig gehad hebben; en waarom zouden de Engelen, waarvan zoo veel in den Bijbel staat, de eerste menschen niet onderwezen hebben? bejaarde menschen onderwijzen nu wel de kinderen; en zeker zijn die eerste menschen dan ook wel begeerig geweest, om te weten, hoe het met de schepping van deze schoone aarde is toegegaan. - KAREL: Mijn gewezen Gouverneur zeide, dat de natuur de menschen onderwezen heeft, en dat wij aan geene buitengewone verschijningen of openbaringen behoeven te gelooven. - De Heer EELHART: Wat is toch de geheele natuur, of de orde der dingen, die van het almagtig Opperwezen derzelver oorsprong en kracht om voort te werken, ontvangen heeft? de geheele natuur is een Goddelijk verschijnsel, dat, in de eerste plaats, op de zintuigen werkt, en door de zintuigen op ons denkvermogen. En waarom zoude dat zelfde almagtig Opperwezen dan ook niet meer onmiddelijk op ons zedelijk gevoel werken, door wezens uit eenen hongeren staat, of op eene andere wijze, om ons het een of ander, dat de zin-

nelijke natuur ons niet leeren kan, bekend te maken? - Wij zullen wel eens meer over den Bijbel spreken, en zijt gij als dan overtuigd, lieve kinderen! dat de Bijbel een geschenk is der God delijke Vaderliefde, zijt gij als dan overtuigd, dat die heilzame geschriften in den zin, of in den geest van den waren God geschreven zijn, dan zult gij ook gelooven, dat de Engelen of de boden des eeuwigen, uit hooger kring, ook tot heil van den redelijken mensch werkzaam zijn; doch laat ons nu verder over de schepping spreken. - Hier werd de Heer EELHART verhinderd, om zijn gesprek met de leerzame jonge lieden voort te zetten. De arme, maar godvruchtige CHRISTIAAN, een oud lid der gemeente van den Heer EELHART, lag, sints eenige dagen, op zijn sterf-bed; de brave Leeraar had hem, gedurende dien tijd, verscheiden malen bezocht, en heden liet de stervende Grijsaard, door ziinen bitterlijk bedroefden Zoon, weten, dat zijne laatste oogenblikken naderden, en dat hij verlangde, van zijnen Vriend en Leeraar afscheid te nemen, KAREL en WILLEM wenschten den Heer EELHART te mogen vergezellen, en aan dezen wensch werd voldaan. De Heer EELHART keurde het volstrekt af, dat men kinderen of jonge menschen het zien van stervenden en dooden leert schuwen, omdat zulk een gezigt doorgaands te diep in het geheugen gedrukt blijft, en om dat het aanleiding geeft tot het vormen van treurige denkbeelden, die de zoo nuttige vrolijkheid der jeugd bewolken. Het

spreekt van zelf, dat de Heer EELHART, die teederlievende kindervriend, zijne kweekelingen nimmer bragt aan het sterf bed van afzigtelijke lijders, die, het zij in woedende razernij, het zij door vreesserlijke smarten misvormd, stuiptrekkend den adem uitblazen; even weinig bragt hij hen ook bij schrik verwekkende dooden, die, door bijkomende omstandigheden uit den aard der ziekte, of uit de reeds aanvangende ontbinding ontstaande, ons met afgrijzen van hen terug doen treden; zulke voorwerpen, zeide de Heer EELHART, laten voorzeker onaangename indrukken, en dat geheel noodeloos, in het geheugen van jonge lieden achter, schoon men zich ook hier tegen dient te leeren wapenen; want, hoe beklagenswaardig zoude het niet zijn, wanneer kinderen, vrienden en echtgenooten van den stervenden, die met angsten smart vreesselijk worstelt, moesten terug vlieden, en hem eenzaam, zonder bijstand of troost, den jongsten snik lieten uitademen? Neen - het gevoelig menschelijk hart moet zich aan het zien van alle ellende gewennen; de liefderijke zucht, om die ellenden op alle mogelijke wijze te verzachten, moet ons gemeenzaam met dezelve maken. Het is eene kwalijk geplaatste teederheid, voegde de verstandige man daar dan bij, wanneer menschen van hunne lijdende natuurgenoot en het oog afwenden, omdat zij zulk een treffend gezigt niet kunnen verdragen: wat zeg ik? het is meer dan kwalijk geplaatste teederheid, het is onmeêdoogendheid, of voor het minst eene

neiging om het mededoogen te verstompen, en deze neiging strijdt met de zachte - gevoelvolle - men chelijke natuur. Hoe rampzalig zoude het niet zijn, wanneer de vader zijne, door lijden uitterende en bezwijkende, kinderen schuwde, wanneer de moeder van den, door stuipen misvormden, zuigeling het oog verschrikt afwendde? ach - hoe rampzalig zoude het niet zijn, wanneer de afgeleefde ouders, door alle de gebreken des ouderdoms, van hunne vorige gedaante beroofd, eenzaam en verlaten van hunne kinderen zouden moeten sterven, zonder dat de hand van eenen weenenden zoon, of van eene nog lief kozende dochter, hun de verstijfde oogen toedrukte? neen - God heeft het medelijden in onze natuur ingeweven, o - dat wij het dan niet trachten te verwoesten! Ja kinderen! de goede God, de wijze Schepper van den mensch deed nog meer; hij vereenigde met het medelijden zelfs eene soort van weemoedig genoegen; zoet - wellustig zoet zijn de tranen, die het medelijden ons asperst, voor het hart: en dit weemoedig genoegen, ontstaat uit een gemengd gevoel van dankbare vreugd, om dat wij zelf niet lijden, en uit eene streelende zelfsvoldoening over ons deelnemen in het leed van anderen. Den indruk, dien het zien van stervenden in het jeugdig hart achterlaat, kan gedurende een geheel leven heilzaam zijn; bij het vormen der stoutste ontwerpen; bij de uitvoering van een voorgenomen misdrijf, of bij het onmatig genot van overvloed en weel-

de, komt lew eens het beeld van den stervenden, dien wij in onze kindsche dagen zoo hulpeloos, zoo onverbiddelijk uit alle zijne betrekkingen, van alle zijne aardsche goederen en genietingen zagen wegrukken, voor den geest, en verkondigt het naderend lot, dat elk mensch zeker zal treffen, of de koude gevoellooze doode, die geen enkel tijdftip bij zijn leven had kunnen voegen, bij wiens dood - kist het kind vol ontzetting en bewondering eenmaal stond, die koude gevoellooze doode doet nog wel eens den moedigen jongeling, en den alles ondernemenden man, zijne nietigheid, of liever de vlugtigheid van het tegenwoordig leven beseffen, en hem over zijne trotschheid op rijkdom - op krachten - of op de gedroomde voltooijing van gemaakte plannen - blozen. En, wat het bewolken van jeugdige vrolijkheid betreft; hoe meer wij ons gemeenzaam maken met dood en graf, die toch niet minder tot onze tegenwoordige bestemming behooren, dan de geboorte, en de wieg, des te minder zal de dood ons afschrik baren. Vrolijkheid is voorzeker nuttig voor de jeugd; God heeft haar daarom ook aan de eerste jaren van onzen leeftijd als gehecht; maar ook, die vrolijkheid moet met de waarde van een redelijk wezen overeenstemmen, of zij wordt louter dierlijke woestheid. Voorwerpen, die aanleiding geven tot ernstige gedachten, kunnen die vrolijkheid wel matigen doch niet schaden. De mensch moet altijd uitersten vermijden; het ware toorzeker schadelijk, wanneer men

voor een jong mensch, alles wat de vreugd kan verstoren, zorgvuldig verborgen hield, en hem van het ééne vermaak tot het andere heenvoerde, zonder hem immer eenige gelegenheid te geven tot nadenken; dit ware even weinig nuttig, zeg ik, als wanneer men een jong mensch, tusschen lijken en graf - heuvelen, onder een onafgebroken geween en gejammer opvoedde. Zoo dacht de Heer EELHART, en het was dus geen wonder, dat hij KAREL en WILLEM, op hun verzoek, bij den vreedzaam stervenden CHRISTIAAN bragt. De goede Grijsaard fluimerde, doch hij hoorde naauwelijks de zachte stem van den eerwaardigen EELHART, of hij ontwaakte en reikte hem de van zwakheid bevende hand toe: het is gedaan, Mijnheer! zeide hij; en wierp eenen helderen blik op allen, die zijn sterfbed treurig omringden; het is gedaan, zeide hij: ik heb mijnen weg afgelegd, en nu ga ik tot God, mijnen Hemelschen Vader, bij wien mijn gestorven, doch nu eeuwig levenden Zaligmaker mij plaats bereid heeft. - De Heer EELHART: Ja, goede Grijsaard! ik zie het; uwe krachten zijrt uitgeput, uw stoffelijk ligchaam zal den langen nacht des doods doorslapen, doch uwe ziel, uw eigenlijk onsterffelijk wezen, vangt een beter, een volmaakter leven aan. Gij vertrouwt u immers volkomen aan Gods liefde? - CRISTAAN! ja volkomen; JEZUS is mijn vriend, mijn broeder; in hem is de menschelijke natuur tot eenwige zaligheid ingewijd; ik heb, dat

weet gij, lieve Mijnheer EELHART! ik heb, gelijk gij mij dagelijks leerdet, ik heb getrouw mijnen goddelijken broeder, en verlosser, trachten na te volgen; ik heb dagelijks daar in gestruikeld, dat is waar, maar elken avond bragt ik aan JEZUS mijn beromv-hebbend hart, en dan omhelsde ik zijne aangebodene vergeving van zonden; ik vereerde den onzienlijken God, door hartelijke dankbaarheid, voor alles wat ik genoot; ach - ik vereerde hem ook door mijne liefde voor alle zijne schepselen; ik was arm, ik kon dus weinig mededeelen, maar God weet het, dat ik toch naar mijn vermogen wel deed. Menigwerf heb ik mijn zuurgewonnen stukje brood met hem, die niets had, gedeeld; menigwerf heb ik de van dorst smachtende lippen der kranken verkwikt. De drie arme wezen, die gij daar zoo bitterlijk ziet weenen, waren van elk verlaten, ik nam hen hier in mijne hut, en ik heb nacht en dag gewerkt om hen te kunnen voeden; dit alles was nu wel mijn pligt, en ik zoude ook wenschen zoo behandeld te worden, wanneer ik in het geval van die armen en ongelukkigen was, maar het is mij toch zoo goed, zoo kalm, wanneer ik daar aan denk - De Heer EELHART: Gij gevoelt de goedkeuring van God in uw geweten, mijn vriend! in het algemeen wereld-geregt zal JEZUS, de verheerlijkte Regter der menschen, uwe liefdewerken niet vergeten, maar hij zal u voor het oog van menschen en engelen, den beloofden palmtak der overwinning toereiken;

want hij heeft u lief, om dat gij zijne arme natuurgenooten lief hadt, en om dat uw hart opregt en getrouw was. Gij bekommert u immers over niets meer? - CHRISTIAAN: Neen over niets; ik hoop en ik geloof; God zal voor mijne kinderen, en voor deze arme wezen zorgen; hij heeft mijne zwakke krachten daartoe niet noodig. Vaar wel! dierbaare vriend en leeraar! ik dank u, God zal u beloonen! vaar wel! mijne dierbare kinderen! ik sterf, ik voel mij reeds zalig. - Een zachte glimlach zweefde op de verbleekende lippen des Grijsaards; hij blies den adem uit. Zijne weenende dochter look hem de oogen; elk schreide en roemde zijne deugd: ook KAREL, en WILLEM waren diep getroffen.

IIIde Hoofdstuk.

WILLEM en MIETJE, het oudste dochtertje van den Heer EELHART, hadden, op zekeren dag, de beminnelijke EMILIA, na dat de gewone leertijd verloopen was, naar hare woning vergezeld; het was gestreng koud. WILLEM weende, toen hij terug keerde regt hartelijk; LODEWIJK riep hem spottende toe: gisteren, kleine held! toen ik mij den vinger tusschen de deur bijna afkneep, moest ik mij schamen, volgens uw zeggen, om dat ik luid gilde en stampvoette van de pijn; en nu zijt gij voorzeker op de harde kluiten gevallen, en huilt als een kind, dat pas een jaar oud is. -

WILLEM: Neen ik ben niet gevallen; ik heb mij niet bezeerd; ik zoude dan wel zorgen, dat gij mij niet zaagt huilen; maar ik ben bedroefd, omdat ik nooit verstandig zal leeren weldoen. Ach! LODEWIJK! hadt gij die arme vrouw, dat bijna naakte kind, dien doodzieken man, en al die ellende gezien. - Juffrouw HENRIETTE, die hier bij tegenwoordig wast: En gij hebt niet verstandig wel gedaan? lieve WILLEM! hoe was dat dan toch? vertel het mij. - WILLEM: Voor den middag speelde ik in de laan, met den jongen van den Schout; wij beproefden, wie het hoogst in den lindenboom konde klimmen; die het hoogst klom, moest eene mooije gestreepte schelp, die ik, eenigen tijd geleden, vond, hebben. Ik klom het hoogste, doch JAKOB betwistte mij dat, en eigende zich de schelp, die ik als den prijs, dien wij winnen moesten, op de bank neêrgelegd had, reeds toe: wij kregen hooge woorden daar over; want ik wilde mij geen onregt laten doen, en ik geloof vast, dat ik JAKOB een' frisschen klap zoude gegeven hebben, zoo niet een arme man, die naar ons klimmen had staan kijken, zich daar mede bemoeid had. ‘Jonge Heer!’ zeide hij tegen JAKOB; ‘gij moet die mooije schelp terug geven; zij komt u niet toe. Deze jonge Heer, (op mij wijzende), klom veel hooger, dan gij; ook deed hij het veel handiger; nooit heb ik zulk aardig vlug klimmen gezien.’ Nu rukte ik JAKOB de schelp uit zijne handen, en zeide eenige schampere woorden tegen hem, toen hij weg liep. De ar-

me man kwam nu, bevende van koude bij mij, en vroeg om eene aalmoes; hij had geene kousen noch schoenen aan, en zag er zoo ellendig uit; ik gaf hem al het geld dat ik had, alles, wat de lieve Mijnheer EELHART mij voor de geheele week heeft gegeven: doch toen wij nu naar Mevrouw CONSTANTS gingen, zagen wij twee kinderen, die luid schreiden; ach - zij waren meer dan half naakt, en zochten de afgebroken takjens der boomen bij elkander. MIETJE kende die arme kinderen, en vroeg, waarom zij zoo luid schreiden. 'Ach!' antwoordde het meisje, dat omtrent acht jaren oud was; 'vader ligt te sterven van koude en gebrek; hij was sedert acht dagen ziek, dood ziek; moeder heeft alles wat wij nog hadden verkocht, om wat hout en turf te kunnen branden, en om voor vader nog een weinig medicijnen te kunnen krijgen. Nu hebben wij niets meer, en moeten van honger en koude sterven, zoo wel als vader.' Het jongetje, omtrent een jaar ouder, nam de bij elkander gezamelde houtjens nu op, en wij volgden de arme kinderen naar eene kleine ellendige woning; o - lieve juffrouw JETJE! wat was het daar verschrikkelijk om te zien! geheel de hut was ledig; de man lag op een weinig stroo; doch ik geloof, dat hij nu al dood is. Zijne vrouw lag luid kermende over hem heên gebukt, en zocht hem met hare borst en adem nqg te verwarmen, schoon zij geene kleederen genoegzaam aan had, en hare lippen blaauw waren van de koude. Nevens de uitgedoofde asch op den haard lag nog een

heel klein kind, in eenen gescheurden rok van de moeder gewonden; ach! het kreet zoo zwak, zoo trillend, dat ik voorzeker geloof, dat het arm jong schepseltje ook maar half meer leeft; het was ook zoo bitter koud in de hut; ik zag de lucht door het strooijen dak heên, en door de gebroken vensters blies de scherpe noorden-wind, niet waar MIETJE? O! en MIETJE gaf de twee kinderen, die met het hout inkwamen, en nu om vuur bij de buren wilden gaan vragen, eenig geld om brood te koopen; ‘ach! kon ik nog maar eens die medicijnen laten klaar maken,’ kermde de vrouw, ‘lieve man! dan zoudt gij nog wel weêr bijkomen.’ MIETJE gaf haar ook daar geld voor, en beloofde, dat hare lieve Mama nog het een en ander zoude zenden; doch ik, ik had niets om te geven, anders was ik al zelf om de medicijnen gevlogen. Nu stond ik daar en kon niets aanbieden. Maar bedenk eens, Juffrouw JETJE! hoe veel berouw ik moet hebben; wij waren naauwelijks tien treden van de hut, toen ik den armen man, aan wien ik al mijn geld gegeven had, vreesselijk vloekende en zwerende, met een' anderen man zag vechten; hij was zoo dronken, dat hij naauwelijks staan kon, en hij dreigde met een groot scherp mes, den man, die het hem ontnemen wilde, te zullen vermoorden. De menschen, die daar bij stonden, zeiden: het is toch ongelukkig; de een of ander heeft hem weêr geld gegeven, en zoo lang dat duurt, is geen mensch zijn leven zeker. De kwaadaardige dronkaard zal nog vast een' moord be-

gaan: waarom geeft men het geld niet liever aan een braaf eerlijk arm mensch, die vergeefs om brood schreit? ach! lieve Juffrouw JETJE! hoe veel kwaad heb ik niet gedaan! door mij wordt een ongelukkige mogelijk een moordenaar; en ik had voor mijn geld immers geneesmiddelen kunnen koopen, om dien braven stervenden man te behouden. - Juffrouw HENRIETTE: Hoor eens, lieve WILLEM! met regt hebt gij berouw over uwe handelwijze; doch het kwade, dat gij deedt, beslaat niet daar in, dat gij aan een onwaardig voorwerp uw geld gaaft, want de man, die u om eene aalmoes vraagde, was u onbekend; en wanneer gij uit zuivere menschenliefde, en uit eerbied voor onzen hemelschen Vader, die wil, dat wij elkander helpen en liefhebben, bedachtzaam en verstandig eene liefdegift hadt gegeven, dan verdiendet gij bij God en menschen lof, welk gebruik de ongelukkige dan ook van uw geld gemaakt had. Maar nu was het een geheel ander geval: de arme man had u voor zich weten in te nemen, door uw geschil met JAKOB tot uw voordeel te beslissen, en door uwe kunst, om boomen te beklimmen, zoo hoog te roemen. Dat vleide u, lieve jongen! hij trof dus een gunstig oogenblik aan. Had hij gezegd: JAKOB klimt vlugger en beter, dan gij; ik weet niet, of gij dan wel zoo ruim zoudt gegeven hebben: hierdoor komt een groot gedeelte van uw liefdewerk op rekening van uw' gevleiden hoogmoed, en mag in zoo verre den naam van een liefde-werk niet

meer dragen. Doch in de tweede plaats, bestaat het kwade of onedele van uw gedrag ook in de onbedachtzaamheid, waar mede gij gaaft. Hij, die alles geeft wat hij bezit, berooft anderen van zijne hulp, en zich zelven van het zalig genoegen, om in de nooden van velen te kunnen voorzien. Gij hebt dit gevoeld, WILLEM! bij het noodlijdend huisgezin in de hut: onthoud altijd deze les, en laat uw verstand spaarzaam de offers van uw milddadig, uw gevoelig hart verdeelen. Het is niet genoeg, dat wij milddadig of mededeelzaam zijn; was dat genoeg, dan kon elk, een gedeelte van zijne bezitting aan den eersten behoeftigen, die hem ontmoet, afstaan, en daar mede was dan alles afgedaan; doch zoo is het niet: geheel ons leven door moeten wij weldoen, en dat wel san allen, zonder onderscheid, die ons om hulpe vragen. Doch wij moeten door onze mededeelzaamheid wezenlijk nut bewerken, en ons met ijver en bedachtzaamheid daar op toeleggen; zonder dat kan onze mildheid ligt schadelijk worden. Dat leert u de booze dronkaard; met eene kleine gift had hij welligt zich op eene heilzame wijze verkwikt, nu ging hij zich schandelijk te buiten met het zelfde geld, waar voor gij brood om de hongerigen te voeden, of geneesmiddelen pffl het veege leven van eenen stervende te behouden, hadt kunnen koopen. Het is met het mededeelen, even als met het werken; de ledigheid is zoo afschuwelijk als de gierigheid, doch het is niet het zelfde, hoe en wat wij werken; zijn

wij nutteloos bezig, dan verkwisten wij den kostelijken tijd, waarvan wij eenmaal aan God rekenschap zullen moeten geven; en verstrekken onze bezigheden tot wezenlijk nadeel van ons zelven en anderen, verrigtpn wij wezenlijk kwaad; o dan zijn wij ten uiterste strafbaar. Elk mensch moet werkzaam zijn tot nut, tot bevordering van zijn eigen geluk, en dat van zijne natuurgenooten. Even zoo is het met tijdelijke bezittingen; zij mogen veel of weinig zijn, wij moeten, het geen wij hebben, op eene nuttige - op eene edele wijze gebruiken, niet op eene nuttelooze wijze verkwisten, want ook de tijdelijke goederen zijn door onzen Hemelschen Vader ons tot de beste einden toevertrouwd, en hij die weinig heeft, kan het even zoo nuttig besteden, als hij die veel heeft. - WILLEM: O - ja, - Mevrouw CONSTANTS is bij lang niet rijk, en hoe liefderijk deelt zij toch, het geen zij heeft, met de armen. Nu het zoo koud is, neemt zij telkens een klein gedeelte van de brandstof, die geschikt is om te stooken, af. Dat zullen wij niet missen, zegt zij dan, of het zal ons niet schaden; en legt het afzonderlijk voor de armen. Zoo doet zij ook met de spijze, Vraagt MIELTJE dan eens: lieve Mama! waarom eten wij dat of dat niet? wij zijn dat anders toch gewoon; dan antwoord: Mevrouw: ja, lief kind! maar het kost zoo of zoo veel; dat wij nu eten, kost bij voorbeeld zes of acht stuivers minder; wij willen daar voor, van daag, voor di zieke vrouw, of voor dien zwakken

grijsaard, of voor dat hongerig huisgezin, iets laten bezorgen.

De Heer EELHART had met KAREL, sints eenige oogenblikken, het gesprek beluisterd; ja! sprak hij nu, WILLEM invallende: Mevrouw CONSTANTS is eene edel denkende Vrouw, eene navolgster van onzen Goddelijken menschenvriend JEZUS, lieve WILLEM! zij is uwe moederlijke vriendin. - Maar welaan, KAREL! ik wil heden aan uw verlangen voldoen, en ons gesprek over de schepping der wereld weêr opvatten. Welke bezwaren hadt gij hier omtrent ook? - KAREL: Die bezwaren zijn reeds veel verminderd; in uwe lessen over de Godsdienstige waarheden hebt gij mij zoo duidelijk - zoo overtuigend aangetoond, dat onze Bijbel of onze gewijde Geschriften in den zin, of in den geest van het Opperwezen, dat vaderlijk in alle onze behoeften voorziet, geschreven zijn, dat ik daar niet meer aan kan twijfelen, zonder mijn gevoel van de kracht der eenvoudige schoone waarheid geheel te verstompen. Gij hebt mij den onopgesierden inhoud, waarin de trekken der eerste kindschheid, en van den voortgaanden groei van het menschdom zoo levendig geteekend zijn, doen opmerken, zoo wel als de zorg der wakende Voorzienigheid over die verzameling van geschriften, die, in spijt van alle wisselingen, die, gedurende zoo vele eeuwen voorvielen, zoo getrouw tot ons overgebragt zijn; terwijl zoo vele andere hersenvruchten geheel of ten deele verloren gingen. Gij

hebt mij dus ook eerbied voor het eenvoudig verhaal der Schepping, dat wij in Mozes eerste Boek lezen, ingeboezemd; ook hebt gij mijne eerste zwarigheid, namelijk: hoe eene gebeurtenis, waar van wij geene ooggetuigen kennen, heeft kunnen beschreven wor Jen, opgelost: lieve Mijnheer EELHART! Neen, dat verhaal is geen willekeurig verdichtsel, daartoe is het veel te grootsch - veel te eenvoudig; dat gevoel ik. Alle verhalen van de Schepping bij andere volken zijn vol beuzelarij en ongerijmdheid, iets, waar toe het jeugdig vernuft en de levendige verbeelding, in den vroegen morgenstond des tijds, zoo veel aanleiding gaven: ook geloof ik nu op de goede gronden, die gij mij aanweest, het aanzijn van Engelen of hoogere zedelijke Wezens, die tot het groot geheel onafscheidbaar behooren; Wezens, wier bestemming is nuttig te zijn, het waar geluk hunner medeschepselen uit te breiden, en dus mede te werken tot het ontwerp van den eeuwigen Schepper, om een onbegrensbaar Heel - al in zijne eigene gelukzaligheid te doen deelen. Engelen, of deze tot algemeen heil werkzame Wezens, waren dus ook ooggetuigen der Schepping, en kunnen bij het onderwijzen der eerste zedelijke wezens, die deze aarde bewoonden, ook de geschiedenis van de vorming der aarde aan hun hebben medegedeeld. Hierin vind ik niets, dat strijdig is met de waardigheid van den Schepper en Vader des menschdoms. - De Heer EELHART: En ook niet met den toestand der eerste mensche

onderwezen moesten zij worden, zonden zij als zedelijk vrije wezens kunnen handelen: de goede God voorzag de dieren van eene ingeschapene aandrift, of van een instinct, waar door zij tot hun zelfsbehoud werken; elke worm verkiest, uit de ontelbare kruiden en planten, alleen dat voedsel, wat voor hem bestemd is. De jonge geit huppelt en graast, kort na hare geboorte, over bergen en rotsen; het jonge rund legert zich in de grasrijke vlakte; de jeugdige arend bouwt zijn nest op den steilen bergtop, en het zijsje in de haag: zij behoeven geenen leermeester tot het kunstig bouwen van onderscheidene nesten, of tot het verzamelen van hun voedsel. Maar wat zoude van den jong geboren' mensch worden, indien hij geene hulp, geen onderwijs genoot? hij onderscheidt geene vergiftige plant van heilzame artsenijen; hij weet niet voor kleeding, voor huisvesting, of eenige verdediging te zorgen; maar is hij daarom minder begunstigd, dan de dieren? Neen, hij is verre boven hen verlieven, want hij is in een' zekeren zin bestemd om de Schepper te worden van zijn eigen heil. Doch de vermogens, die hem hier toe geschonken zijn, moeten ontwikkeld worden. Deze noodzakelijke pligt is aan onze Ouders over het algemeen opgedragen: doch verbeeldt u nu de eersrgeschapene menschen, die geene ouders, geene voorgangers hadden; wat moest van dezen worden? moesten zij alleen door ondervinding wijs worden? moesten zij alleen door de beschouwing der natuur de noo-

dige kundigheden verkrijgen? hoe veel tijd zoude als dan niet verloopen zijn, eer zelfs in hunne eerste behoeften was voorzien? neen: wij mogen vrij besluiten, dat de liefderijke Vader van alle zijne schepselen de schoone vermogens van den mensch, door het onderwijs van minzame broederlijke wezens, die in de keten der dingen slechts eene hoogere schakel dan de mensch uitmaken, deed ontwikkelen, ik heb u uit de gewijde schriften doen zien, hoe menigwerf in de eerste eeuwen der wereld Engelen verschenen, om den wil des onzienlijken Gods, eenen wil, die met het volmaaktst geluk van den mensch overeenstemt, bekend te maken; en waarom zouden zij dan ook niet bij de geboorte der eerste menschen reeds uitgezonden zijn, om die tot zaligheid bestemde wezens te onderwijzen, en derzelver nuttigen weetlust te bevredigen? - KAREL: Neen, ik bekommer mij ook niet meer, om te weten, vanwaar de eerste berigten der Schepping tot den mensch gekomen zijn; doch in zes dagen was het toch immers niet mogelijk, deze aarde met alles wat daar toe behoort te vormen? het is toch het werk van geheele eeuwen, en alles toont aan de onderzoekers der natuur, dat de aarde veel ouder is dan Mozes haar opgeeft: ook schijnt ze door geheel andere schepselen bewoond te zijn geweest. Ik heb gelezen van Zee-schelpen, die op de toppen der bergen gevonden worden, en van Dierengeraamten, die verre in het noorden opgegraven worden, terwijl dit dieren-sooort of niet meer be-

staat, of alleen tusschen de keer-kringen te huis behoort. De Heer EELHART: zes dagen schijnen u te weinig tot de vorming der Aarde, omdat de wijze - de almagtige Schepper der natuur de aanbiddelijkste orde alom in alle zijne werken ten toon spreidt, en om dat wij tot in het kleinste gedeelte der Schepping die orde onasgebroken zien voortduren; ja - eene geregelde ontwikkeling werkt rusteloos voort, aan de voltooijing van het ontwerp des eeuwigen; - de zelfde almagt - de zelfde onbegrijpelijke kracht, die het licht, en alle de hoofdstoffen van het geen bestaat het aanwezen schonk; die zelfde onbegrijpelijke kracht zoude eenen volkomen gevormden wereld - bol op eenmaal hebben kunnen daarstellen. Doch dit zoude noch met de volmaakte wijsheid, noch met de alles omvattende liefde van het Opperwezen overeengestemt hebben. Wij kunnen ons geen ander doel in het scheppen der dingen voorstellen, dan eene Goddelijke geneigdheid, om wezens, vatbaar voor het hoogste genot, in het verheven - in het wellustig gevoel des aanzijns te doen deelen. Om dit doel te bereiken, zijn dan ook de volmaaktste middelen in het werk gesteld, en onder deze middelen behoort voor al de volmaakt geregelde voortwerking der ontwikkeling van een hoogst mogelijk volmaakt geheel. Redelijke wezens, in tallooze rangen verdeeld, of liever op tallooze trappen van volkomenheid geplaatst; redelijke wezens verlustigen zich op de zaligste wijze, door de beschouwing van orde en schoonheid, die in elk deel der

ping tot het verstand en tot het gevoel spreekt; niet plotseling wordt het eindig verstand van een geschapen wezen, hoe verheven dat dan ook zijn mag, verbaasd en verstomd; door de verschijning, bij voorbeeld van eene voltooide wereld, waar van de beschouwing meer de denkingskracht en het gevoel zoude overstelpen, (om mij zoo eens uit te drukken,) dan wel verlustigen; neen - het toenemen der volkomenheid is als de beker van den verhevensten wellust, dien Gods redelijk denkende kinderen, op welke trappen van volmaaktheid zij dan ook geplaatst zijn, met langzame verkwikkende teugen moeten genieten. Zouden toch menschen op onze aarde wel dat onbeschrijfbaar genoegen smaken, wanneer wij op éénmaal onze kinderen volwassen en volleerd voor ons zagen? of wanneer wij op éénmaal de boomen vol rijpe vruchten, en de velden vol gouden korenären aanschouwden? Wat genieten wij niet al namelooze zaligheid, door het genot van het tegenwoordige? en de blijde vooruitzigten in de toekomst? het hart der Ouderen wordt, jaren lang, op de liefelijkste wijze gestreeld, door de toenemende volkomenheid van het kroost; elke ontwikkeling van ziels-of ligchaamskrachten geeft nieuwe vreugd, en belooft nog hooger genot; en welke zoete onwaardeerbare oogenblikken schenkt ons elk jaar niet de jonge Lente, wanneer elk uitbottend takje, wanneer elk zwellend zaadje onze blijde bewondering opwekt, en ons de vrolijkste dagen vol genot voorspelt? Lieve Kinderen! roemen wij

dan toch de eeuwige wijsheid, ook in de rusteloos voortwerkende ontwikkeling vaji al het geschapene, zoo wel van zonnen en werelden, als van dieren en planten: dezelfde volmaakte keten der heerlijke orde verbindt alles; het verstand van den eerden serafijn, (of hoe wij ook het voornaamste onder de geschapene wezens mogen noemen,) is niet in staat, om een onbegrensd geheelal te overzien, maar wel om de onderscheidene heerlijke schakels van den keten der dingen met altijd nieuwe verrukking te beschouwen, en God, den Vader der natuur, daarin te aanbidden. Ik wilde u door alles, wat ik hier vanzeide, alleen doen opmerken, mijne jonge vrienden! dat de almagtige Schepper der aarde ook volmaakt wijze en liefderijke redenen had, waarom hij niet op éénmaal dezen voltooiden bol of planeet, versierd en bewoond, in haren loopkring plaatste. Neen - velen van Gods denkende kinderen moesten zich ook in de vorming van dit nieuw verblijf voor genietende wezens verlustigen, en de natuur moest haren gewonen gang, tot heil van het geheel al, vervolgen. In het verhaal der Schepping lezen wij: In het begin des tijds schiep God hemel en aarde; door het woord *hemel* wordt hier niet de plaats, waar door wij het Vaderland van eeuwige vreugd verdaan, beteekend; neen, het woord *hemel* zegt hier en op vele andere plaatsen in de gewijde schrift niets meer, dan den dampkring, die de aarde omringt, die wij als een gewelf boven ons uitgebreid zien, waarin zich de wolken

vormen, waarin de opgetrokkene dampen tot sneeuw en hagel bevriezen, of waaruit zij als malsche regen droppelen op ons nedervloeijen. Deze hemel en deze aarde, die wij bewonen, werd dan éénmaal aanwezig, doch slechts in de gedaante van eene woeste mengeling van ongevormde hoofdstoffen. De tijd was nu voor deze wereld wel begonnen, doch zij werd nog niet afgemeten door de afwisseling van dag en nacht: want daar was geene zon noch maan, geene sterren spiegelden zich nog in de woeste opstijgende dampen, of in de onzuiveren wateren, die zich van alle zijden om den woelenden mengelklomp verspreiden; doch de geest, de adem of de liefde-volle geneigdheid tot orde des almagtigen, zweesde over de wateren, die met strijdige hoofdstoffen worstelden, en door den vormeloozen mengelklomp bruischten. Het eerste, dat vereischt werd om de stoffen behoorlijk af te scheiden, en vatbaar te maken, om zich op nieuw te verbinden, was het licht. Het licht, lieve kinderen! is eigenlijk eene fijne vloeistof, die het vuur opwekt, en die zich met eene onnavolgbare vlugheid verspreidt. God zeide dan; *daar zij licht,* en op den wenk des Almagtigen stroomde het licht, dat de afscheiding van strijdige, en de verbinding van gelijksoortige stoffen of ligchamen bevordert, wijd en zijd, heerlijk in het rond. Dit gebeurde in het eerste tijdperk, dat in het het verhaal der Schepping één *dag* genoemd wordt; dat dit tijdperk nu eigenlijk geen dag van twaalf uren lang geweest is, begrijpt gij; want daar was toen

geene zon, waardoor wij onze uren verdeelen, en waarom onze aarde zich heen wentelt, nog gevormd. Men verstaat altijd door éénen dag eenen zekeren tijd, die aanvangt en eindigt; zoo lezen wij immers: den dag der benaauwdheid, den dag der vreugde, den grooten dag des Heeren, en zoo voort. - Van dit eerste tijdperk was dan de aanvang en het einde, of de morgen en de avond voorbij, en een tweede tijdperk begon. Het vuur en de andere hoosdstoffen waren in volle werking, om de noodige afscheiding - de noodige oplossing, en de noodige verbindingen te bevorderen. Ik heb u meer dan eenmaal doen zien, dat, bij elke oplossing en afscheiding, de meest zware en vaste ligchamen neder ploffen of zinken; natuurlijk had ook dit in den grooten mengelklomp der aarde plaats. De zware vaste graniet-steen plofte of zonk van alle zijden neder, werd door het middelpunt aangetrokken, en drong zich op die wijze te zamen tot eene grondlaag, of tot een fondament van den bodem, dien wij bewonen. De zware, graauwe, rotsachtige aarde volgde den graniet-steen, en maakte eene tweede laag uit. Beiden, het graniet en de rots of kniesch, (gelijk men het noemt) zijn ongeschikt om planten voort te brengen; zij kunnen dus ook niet door dieren of menschen bewoond worden: doch de nederploffing of bezinking van andere aardsoorten bleef voortgaan; de uitwaseming werd nu ook meer verdund, en verhief zich allengs hooger boven de gedurig kokende en bruischende wateren; de lucht

doorstroomde nu deze tusschenruimte, en maakte dus eene behoorlijke scheiding tusschen de woelende wateren, waarin onophoudelijke nederploffingen bleven voortduren, en tusschen de uitwaseming of damp, die zich in dat gedeelte van den luchtstroom, die het verste van de aarde afgescheiden was, tot zwevende wolken verdikte. Nu was de wordende aarde met lucht en dampen omhuld; een wolkig kleed omringde haar, en was als eene tent boven de groote werkplaats der natuur uitgespannen. Een der schoonste gewijde Dichters zingt, in den geest des almagtigen Scheppers, van dit tijdperk, dat toen, bij de grondvesting der aarde, glansrijke wezens uit de hoogere kringen, die sints eeuwen bestaan hadden, lofzangen zongen, en al de denkende kinderen van God juichten, als wilden deze blinkende reijen, die schitteren de morgensterren worden genoemd, eene jongere wordende wereld de schoonste welkom groet toewijden. - WILLEM: Maar de aarde heeft immers geene grondvesten? ook kon zij toen nog niet om de zon heenloopen; waar rustte zij dan toch op? - De Heer EELHART: De gewijde Dichters, wier bestemming eigenlijk niet was, om hunne toehoorders in de natuur-kunde te onderwijzen, spreken, gelijk alle Dichters, door zinnelijke beelden, en volgens den schijn der waarheid; de aarde, eene uitgestrekte woonplaats, werd dus door hen voorgesteld als een gebouw, op onwrikbare gronden gevestigd, en door zuilen of pilaren ondersteund. De meer duidelijker denkbeelden, uit

onderzoeking en oefening geboren, vertoonen ons de aarde in den Ether, of fijnere lucht, die alle de hemelsche ligchamen omringt, als hangende door de aantrekkings-kracht, die aan de zonnen! en wereldbollen door de eeuwige wijsheid is ingeichapen, en te gelijk, door eene even wijze ingeschapene terugstootende kracht en eigen zwaarte, in het standpunt, of in de loopbaan, door den almagtigen haar aangewezen, gehouden. Intusschen kon toch de door mij aangehaalde Dichter van dit tweede tijdperk vrij zeggen, dat de aarde in het zelve werd gegrondvest; want door dit afscheiden en nederploffen der zwaarste, der meest vaste stof, gelijk de graniet en rotsachtige aarde, verkreeg de groote mengelklomp meer gedaante, en begon meer op zijn evenwigt als te rusten. De bodem of de opper-vlakte, eigenlijk tot bewoning geschikt, werd dus ook waarlijk op de onderste lagen gegrondvest; en wat den omloop der aarde betreft, gij hebt gelijk, lieve WILLEM! de zon was nog niet aanwezig: wij moeten ons deze wordende wereld in dien tijd voorstellen als in eene dwarrelende beweging, door de aantrekkingskracht van andere wereld-bollen en sferen, als aan eenen onverbreekbaren band gehouden, en te gelijk door de terugstootende kracht der sferen verhinderd, om door eene ordelooze nadering verwoesting aan te regten. Doch die krachten hadden geen' invloed genoeg op dezen wereld-bol, om denzelven eenen geregelden loop te doen aannemen; intusschen was ook de avond van het tweede tijd-

perk voorbij. De afscheidingen en nederploffingen bleven voortduren; de hoofdstoffen bleven in eenen nuttigen strijd; daar - waar het vuur door de nedergcplofte stolsen besloten werd, deed het de lucht uitzetten, en verwekte scheuren of kloven in den vreesselijk schuddenden wereld-bol; op een gehoopte lagen werden, door het bruischend water, dat in de lagere gedeelten, en van elkander gescheurde afgronden te zamen vloeide, nu verlaten; doch de nederploffingen bleven nog altijd voortgaan: groeizame aarde was allengs gevolgd op de eerste en zwaarste lagen of bezinkselen, die de kern der aarde uitmaakten of insloten: in deze groeizame, en nu opdroogende aarde sluimerden reeds de kiemen van alle gewassen; de lucht, door het woelend vuur verwarmd, en het vruchtbaar makend vocht, waar mede de grond nog zoo mild verzadigd was, deeden alle deze kiemen zich ontwikkelen; het groeijend leven ontwaakte alom - boomen groeiden op, en weefden hunne wortelen door den grond - gras en mosplanten bekleedden de aarde met een zacht, een jeugdig - groen, tallooze bloemen ontsproten, en na het afvallen der bekoorlijke bloesems van boomen en heesters, volgden de bekoorlijkste vruchten. En aan den avond van het derde tijdperk begonnen de drooge gedeelten der aarde met lagchende paradijzen te pronken. Doch het vierde tijdperk bragt de schoonste, de gewigtigste veranderingen te weeg; de zon werd nu tot het aanwezen geroepen. - LODEWIJK: Maar welk

een ontzaggelijk vuur moet die zon wel zijn? en hoe wordt dat vuur zoo vele eeuwen lang onderhouden? - De Heer EELHART: het verhaal der schepping, dat voor ons bewaard is gebleven, is alleen gerigt aan de redelijke bewoners van deze aarde, de wording en geschiedenis van andere werelden of hemelsche ligchamen behoort niet tot onze tegenwoordige behoeften. Onze zucht naar kennis zal ook daar-omtrent voorzeker in een volgend leven bevredigd worden. Maar dit weten wij: God schiep de zon, en, in het vierde tijdperk der schepping van deze aarde, werd zij voor dezelve tot een licht des daags, en tot onderscheiding van dag en nacht. De zon zij dan eene verzameling van vuur, dat door de zorg des almagtigen onderhouden wordt, of - gelijk wij gissen mogen, de zon zij een groote wereld-bol, omringd door eenen lichtenden of phosphorieken dampkring, waar het gewapend oog den op zich zelven donkeren wereld-bol op onderscheidene plaatsen doorheen ziet: waarom wij zeggen, dat de zon duistere vlakken heeft: hoe dit zij; de zon oefende nu haren invloed op de aarde; zij trok dezelve aan zich, en stootte haar te gelijk terug, zoo dat de afstand der aarde van de zon onveranderlijk voor eeuwen lang geregeld was, en deze afstand is juist naar den aard en gesteldheid der aarde en hare bewoners berekend. Slechts een weinig verder van de zon af geplaatst, zoude ons water in eeuwig ijs veranderen, en het dierlijk leven zoude bezwijken, ter-

wijl eene akelige schemering hier het graf van al wat leeft, zoude overschaduwen. Een weinig nader bij de zon, zouden onze bronnen en stroomen verdroogen, de grond zoude onvruchtbaar zijn, de lucht, tot inademing ongeschikt, zoude voor alles wat leeft doodelijk worden, en de geheele nu schoone aarde zoude woest en ledig zijn. - WILLEM: Maar indien de zon geen vuur is, hoe kan zij dan toch zoo veel warmte of koude veroorzaken? - De Heer EELHART: De zon zoude een vuur moeten zijn, welks ontzaggelijke grootte wij niet kunnen denken, niet kunnen bevatten, indien wij al de warmte, die tot in het hart der aarde doordringt, aan haar verschuldigd waren. Neen - tot de aarde behoort juist zoo veel vuur, als tot ontwikkeling en voltooijing van alles, wat hier bestaat, noodig is: dat vuur is alom door de aarde, door den dampkring, en door alle ligchamen verspreid. Het licht, dat van de zon asstraalt, verbindt zich met het vuur, waar het dat ook aantreft, en doet het werken. Van daar dan de warmte of de gloed zelf, die in het laatste gedeelte van onzen dampkring, waar de meeste vuurdeelen zich bevinden, heerscht, terwijl het licht der zon door het hoogste gedeelte van den dampkring heengaat, zonder het te verwarmen, zonder de sneeuw te doen smelten op de toppen der bergen, aan wier voet de beeken uitdroogen, en de amechtige planten door den gloed verkwijnen. Maar laat ons voortgaan. De aantrekkende en de terugstootende krachten der zon oefenden nu ha-

ren invloed op de met boomen en bloemen versierde aarde; zij begon haren geregelden omloop, waarin zij sints dien tijd geen oogenblik vertraagde; in ruim drie honderd vijf-en-zestig dagen voltooit zij haren omloop om de zon, en dit geeft ons de verschillende jaargetijden. Doch dit was nog niet genoeg; de zon zoude slechts ééne zijde der aarde beschenen hebben, zoo niet de Vader der natuur gezorgd had, dat zich de aarde, volgens vaste ingeschapene wetten, binnen vier-en-twintig uren geheel omwentelde, gelijk een rad of bal om eene as; opophoudelijk zich omzwaaijende, zet zij dan ook nu haren loop voort, en de zijde, die naar de zon gekeerd is, heeft altijd dag, terwijl de rustvolle nacht voor die zelfde zijde, zoo ras de aarde zich omwendt, nadert. Nu was alles geregeld, en de tijd in jaren en dagen verdeeld; maar de in alles voorziende Schepper voegde bij onze wereld nog eenen omwentelenden bol, dien wij de maan noemen, en door wier aantrekkingskracht het water des océaans rusteloos op en neder vloeit. Deze maan, omtrent veertig-maal kleiner dan onze aarde, heeft twee onderscheidene bewegingen. In ruim acht-en-twintig dagen loopt zij onze aarde geheel rond, zoo dat wij op alle plaatsen haar, veertien dagen lang, zien af, en veertien dagen zien toenemen, juist naar dat zij in haren omloop gevorderd, en op de plaats, waar wij ons bevinden te zien is: intusschen loopt zij met onze aarde ook om de zon, zoo dat zij ons, in alle standen, altijd even nabij vergezelt. Van zich zelve geeft de maan

geen licht; zij is eene donkere wereld-bol, gelijk de aarde; maar, door de zon beschenen, kaatst zij dien glans terug op de aarde; dit nu is ons maanlicht, een zacht kwijnend licht, te zwak, om het vuur in den dampkring in eene merkbare beweging te brengen, en toch sterk genoeg, om de duisternis van den nacht te matigen, en, zonder de rust der insluimerende natuur te verstoren, het pad des nachtreizigers te verlichten. Heerlijk was dus dit vierde tijdperk; de loop der aarde was nu geregeld; zij had hare vaste jaargetijden; de beurtelings door de zon verwarmde, en door de nachtkoelte versrischte grond was bedekt met bloeijende en vruchtdragende planten; bosschen wiegden hunne toppen in de wolken; de lucht, verbeterd door het allengs verminderende opwellen van zware dampen, uit het koken en bruischen der woelende hoofdstoffen, zoo wel als door de zachte uitwaseming en opslorping der menigvuldige gewassen, begon nu ook geschikt te worden ter voeding van het dierlijk leven. De meer opgehelderde damp-kring schonk aan het stroomend licht der zou den meer vrijen doorgang, en verstrekte des nachts ten spiegel aan de vaste starren of ver verwijderde zonnen, en aan de wisselende maan; verkwikkende koeltjes voerden de geuren van bloemen en vruchten wijd in het rond; zacht ruischten zij door het loof der beemden, en door het buigende riet aan den oever der stroomen. En nu was het de avond van dit tijdperk. Maar nog schooner feesttijd naderde nu voor de aarde; het

dierlijk leven begon te ontwaken; de koesterende warmte wekte het levens - beginsel, dat in duizend verschillende eijeren of omkleedseis besloten lag; alom was het voedsel in eene ruime mate bereid; de vruchtbaarheid des gronds was, door het telkens afvallen der bladen en vruchten, tot eenen hoogen trap gebragt. De jonge vogelen vonden, elk naar zijnen aard, levens onderhoud voor zich neêrgestrooid; de visschen, naauwelijks nog uit de eerde zaden ontwikkeld, vonden zwemmende en spelende in de wateren eenen ruimen overvloed. Nu stroomde het levensgenot bij volle beeken. Dat niet alle vogelen en visschen als op één tijd-perk het leven ontvingen, leert de natuur zelve; de zaden of eijeren van alle vogelen en visschen, die bestemd zijn om zich met het vleesch van andere vogelen en visschen te voeden, werden voorzeker niet uitgebroeid, (mag ik het dus noemen,) zoo lang de dieren-soorten, die hun tot spijs moesten dienen, niet genoegzaam vermenigvuldigd waren. Allengs dan ontwaakte meer vreugde over het levens-genot op de aarde; allengs werd alles meer bewoond, meer bezield, en eindelijk golfde de geheele lucht door het gejuich der vogelen, en de zee wriemelde door vrolijk dartelende visschen van onderscheidene grootte en gedaante. Nu brak de aanvang of de morgen van het zesde of laatste tijdperk der schepping aan; de levens warmte nam toe; de lucht was nu volkomen geschikt ter ademhaling, en koesterde het levensbeginsel van duizend dieren-

soorten, die zich het een na het ander ontwikkelden. De insecten-wereld ontwaakte; millioenen wormen doorwoelden den harden onbetreden grond, of kropen op den zelven rond; het leven genoot en speelde op alle planten, ja zelfs in elken zandkorrel; de voltooide insecten gonsden op duizend vcrschillende vleugeltjes in den glans der zon; hier huppelde de springhaan; ginds baadde zich de op veelkleurige wiekjes zwevende vlinder in den dauw der bloemen, terwijl elke waterdroppel, hoe kleen ook, eene wereld vol genietende schepselen werd. Maar ook andere dieren, op de voortreffelijkste wijze bewerktuigd, begonnen de lucht in te ademen; allengs werd alles bewoond; heuvelen en dalen waren nu de tooneelen van genot en vreugde. Met het toenemend voedsel namen ook de dieren-soorten, waarvoor het bestemd was, toe, tot dat alles bewoond, tot dat nergens meer ledigheid was. Doch eer dit tijdperk ten avond zonk of eindigde, moest de zigtbare schepping voltooid zijn, en eene zigtbare Godheid moest aan het hoofd der dierlijke wereld verschijnen; en dit was de mensch, ja - dat heerlijk bewerktuigd, dat edel bezield schepsel ontwaakte in het aanwezen, en de Vader der natuur spiegelde de trekken van zijne volmaaktheid in dezen zijnen voortreffelijken zoon der aarde; niet slechts was de gedaante van zijn ligchaam, boven die der dieren, majestueus, maar zijne ziel, zijn eigenlijk wezen, uit geest en stof te zaam gesteld, dat eigenlijk zijn' persoon uitmaakt, en waar-

van de uitwendige gedaante slechts de sluijer of het omkleedsel is, die ziel, dat verheven wezen deed hem vatbaar zijn voor goddelijke genietingen. - KAREL: maar de mensch was immers, even als de dieren, van alles onkundig? ook kon hij immers over niets redeneren? want hij kon niets met elkander vergelijken; alles was hem nieuw en vreemd. - De Heer EELHART: Gij hebt volkomen gelijk; doch de van alles onkundige mensch bezat, voor eerst, boven de dieren het vermogen, om over elke nieuwe gewaarwording te denken, die van andere te onderscheiden, en te beöordeelen. Hij was begaafd met edele zintuigen, die zijn verheven zedelijk wezen, of zijne ziel, met de zinnelijke wereld vereenigden, die hem de gewaarwordingen deden toestroomen, en hem dus in overvloed stof schonken, om te vergelijken en te besluiten; voeg hier nog bij de zorg van het Opperwezen, die niet slechts voor het zinnelijk genot van dezen zijnen voortreffelijken telg, maar ook voor deszelfs zedelijk bestaan waakt. Al spoedig ontlook zijne geneigdheid om lief te hebben, en zich mede te deelen; hij vond niet één wezen, dat met zijne gevoelens overeenstemde; en de Schepper bevredigde deze geneigdheid, doch niet door een vreemd wezen, schoon aan zijne gedaante gelijk, te voorschijn te doen treden: neen - als uit een gedeelte van zijn eigen ligchaam ontwaakte voor hem eene wedergade, eene vrouw; hij gevoelde zich aan haar verwant of vermaagschapt; hij beminde haar als zich zelven, en hij

was gelukzalig. Nu was het laatste tijdperk der schepping voltooid, en in het volgende of zevende verlustigde zich de Vader der natuur over deze schoone nieuwe wereld, waarin alles bewoond, waarin niets nutteloos was, en waarin zich elke schepselen-soort juichend over het aanwezen uitbreidde. Geen wonder, dat het zevental eerbiedwaardig bleef onder een volk, gelijk de Joden, dat uitgekozen werd om de zuivere kennis van den waren God te blijven bewaren; God zelf heiligde den zevenden dag tot een gedenk-feest derschepping, tot eenen rustdag voor de joodsche maatschappij, die zich ook tot dienstboden, en zelfs tot het vee, dat den mensch ten dienst stond, uitstrekte: ja, ook nu nog blijft de zevende dag, of liever de dag na zes werkdagen, tot rust van vermoeijenden arbeid, tot vereering van het Opperwezen, en tot dankbare vreugde over ons aanwezen afgezonderd. Doch het is reeds laat, lieve Kinderen! laat ons nu eindigen. Over de veranderingen, op de oppervlakte der aarde voorgevallen, zullen wij bij eene volgende gelegenheid spreken.

IVde Hoofdstuk.

Gedurende den winter genoten de kweekelingen Tan den Heer EELHART alle de genoegens, die uit het nuttig besteden van den tijd, en de oefening van ziels- en ligchaams-vermogens kunnen voortvloeijen; met het aankomen van den dag ver-

lieten zij reeds het bed; de slaap, zeide de Heer EELHART, is de weldadige hersteller van onze vermoeide levenskrachten, hij ademt kalmte en verkwikking door ons bloed, en door alle levenssappen; doch ook de slaap moet door den redelijken mensch met de schoone algemeene orde verbonden worden. Planten en bloemen genieten eene soort van slaap, wanneer de duisternis des nachts zich begint te verspreiden; ook de dieren geven zich als dan over aan den, slaap, alleen zulke dieren uitgezonderd, die het voedsel, dat voor hun bestemd is, op den vollen dag, wanneer alles vlug en krachtig is, niet gemakkelijk zouden kunnen magtig worden: en waarom zoude dan de mensch het eenigste schepsel zijn, dat, in spijt van de geheele natuur, die hem noodigt, om onder begunst ging der duisternis te slapen, dien tijd verwaarloozen, en hier door zich aan alle de gevolgen der wanorde onderwerpen? die een gedeelte van den dag doorslaapt, verliest een gedeelte van zijn leven, en geniet nooit die zoete verkwikking, die ons de slaap gedurende den stillen donkeren nacht schenkt. Het licht - en het gewoel der ontwaakte werkzaamheid heeft voorzeker eenen meer of min ongunstigen invloed op elk, die slaapt, wanneer het reeds dag is; gedurende den nacht doet niets de zintuigen van buiten aan; wij ademen eene lucht in, die door geene geluiden, door geene woelingen bewogen wordt; stilte en duisternis begunstigen de rust, en met eenen helderen geest, met een ligchaam, als doorden dauw der gezondheid verfrischt, ontwaken

wij blijmoedig, en geneigd tot den arbeid, die ons opwacht. Dit ondervonden ook de jonge lieden duidelijk; elke morgen scheen voor hen een nieuw leven; het schemerde nog, terwijl zij zich aankleedden; de zindelijkheid moest vooral in acht genomen worden, zonder immer de gestrengheid der koude te ontzien; alle de kinderen van den Heer EELHART, tot de jongste toe, waren hier aan gewoon en vonden er zich wel bij. Uit hunne jeugdige harten vloeide dan ook eene reine dankzegging aan het Opperwezen, voor den nieuwen dag, dien zij genoten, en eene opregte bede om lust en kracht tot het vervullen van alle voorgeschrevene pligten. Deze Godsdienstige verrigting was door de brave Mevrouw van LAUSBACH, zelfs nog op haar sterf bed, aan hare dierbare kinderen aanbevolen, en de Heer EELHART hield zulk een morgen-offer voor den heiligsten pligt. De eerwaardige man en zijne beminnelijke gade vonden zelve er een edel vermaak in, wanneer hunne nog teedere kinderen een klein doch voor het kinderlijk gevoel verstaanbaar gebed stamelden. Eens zeide de Heer EELHART tegen zijnen vriend, den Heer G..., die het bidden van zulke jonge kinderen nutteloos vond, om dat zij volstrekt geene bevatting hebben van het Opperwezen, dat zij aanspreken: ‘God bemint de menschen met eene liefde, die de teederste ouderliefde eindeloos ver te boven gaat; en zoude hij dan het bidden van deze kleinen, van deze lieve onschuldigen kunnen wraken? zij bevatten hem

niet, neen - maar kunnen wij dat? mijn vriend! o! de gebeden der kindertjes zijn voorzeker welgevallig voor God; hoe vleijend is niet voor elken vader het verzoek van een geliefd kind? schoon hij alle de behoeften van dat kind volkomen kent, en ook voornemens is om in die behoeften te voorzien, toch gevoelt hij zich gestreeld, verteederd, en zelfs vereerd door het verzoek of de bede van zijn kind, dat hem voor zoo goed, voor zoo mild, zoo liefderijk erkent, en dat zoo veel vertrouwen in hem stelt: en zoude dan het volmaakt wezen, dat ons als de beste, de volmaaktste Vader lief heeft, geen welgevallen hebben in menschelijke gebeden, ook zelfs in die van stamelende kinderen? en schoon alle die kleinen nog weinig weten van het geen zij eigenlijk verrigten, het brengt hunne jonge hartjes toch in eene godsdienstige stemming, mits de ouders het gebed altijd als iets plegtigs, waar voor men den hoogsten eerbied moet hebben, hen leeren beschouwen.' - Doorgaans werd een godsdienstig morgen-gezang gemeenschappelijk door alle de huisgenooten van den Heer EELHART aangeheven. Juffrouw HENRIETTE bespeelde als dan de *forte-piano*, KAREL vergezelde hare tonen met zijne fluit, en de lieve WILLEM met de siool, in welker behandeling hij dagelijks les ontving; allen zongen eenstemmig, en zoo was het eerste uur van elken dag een godsdienstig feestuur. Nu ging elk aan zijn werk, en de eerste heldere stralen der zon, die door de bevroren venster-glazen dron-

gen, vervrolijkten de ruime warm gestookte kamer, waarin de Heer EELHART zijne kweekelingen onderwees. Allen maakten zij de schoonste vorderingen; WILLEM vooral muntte uit in vlugheid en ijver. Na omtrent een paar uren onafgebroken te hebben doorgewerkt, werd het genot der vrijheid, gelijk dat aan redelijke wezens voegt, gesmaakt; het waren dan toch de beste uren der korte winter-dagen. Was de lucht droog en helder, dan verlustigde men zich in dezelve. De Heer EELHART vergezelde hen op eene wandeling, of bij hunne spelen op het ijs, wanneer dit sterk genoeg was, of in de sneeuw. Duizend verschillende vermaken werden dagelijks door de vindingrijke jeugd uitgedacht; alles stond aan de jonge lieden vrij, wat voor hunne gezondheid en leven niet schadelijk was, en wat noch tegen de goede zedert, noch tegen de welvoeglijkheid streed. De Heer EELHART zag niets liever, dan dat zijne kweekelingen zich aan zorgelooze vrolijkheid overgaven; ‘gelijk de geur van bloemen en bloesems der lente,’ zeide hij, ‘zoo is de schuldelooze vrolijkheid het waas der jeugdige jaren van den mensch.’ Met dit alles duldde de edeldenkende man volstrekt geene redelooze woestheid, geene baldadige dartelheid, die het menschelijk wezen vernedert; zelfs in de onnoozelste kinder-spelen vorderde hij blijken van vernust en van menschelijkheid; volgens zijne denkbeelden moest elk kind al vroeg zijne waarde als mensch leeren handhaven; hij wraakte daarom ook in kinderen het

luidruchtig wild getier, of volstrekt redeloos en luidruchtig gelach, dat alleen aan de dwaasheid eigen is. ‘De dieren,’ zeide hij, ‘drukken hunne gewaarwordingen door een wild geschreeuw uit; zeer jonge kinderen, bij voorbeeld beneden het jaar, doen het zelfde; een luidruchtig geschreeuw en gekraai drukt hunne vrolijkheid uit; dit is bekoorlijk, en wij hooren het met eene zoete verrukking: doch zoo ras de redjlijke vermogens zich beginnen te ontwikkelen, moet het jeugdige menschelijk wezen zijne streelende gewaarwordingen ook menschelijk beginnen te genieten en uit te drukken.’ Dit was den kinderen en voedsterlingen van den Heer EELHART zoo diep ingeprent, deze denkbee den waren hun zoo eigen geworden, dat zij zich over elk woest getier zouden geschaamd hebben. Hun luidruchtig gejuich had altijd iets, dat hen wezenlijk verheugde, ten grond, en hun schaterend gelach werd ook altijd veroorzaakt door iets, dat ook wezenlijk belagchelijk was. De gestrengste koude schrikte WILLEM en zijne speelgenooten nooit af, om zich in de vrije lucht onbelemmerd te bewegen; hij sprong en liep over de krakende sneeuw, hij oefende zich in het klimmen, in het schaatsen-rijden, en in alles wat hem voor zich zelven of voor een ander ooit nuttig kon zijn. De lieve vrolijke EMILIA, en het bevallig MIETJE van den Heer EELHART waren doorgaans getuigen, en wel eens deelgenooten van zijne oefeningen, voor zoo verre die voor meisjes geschikt waren. Blozende en vrolijk keerde elk op

den gewonen tijd weêr naar huis; de frisschelucht, en de kracht gevende beweging hadden dan den eetlust gescherpt; het eenvoudig voedsel werd met graagheid genoten; aan uitgezochte lekkernijen, die den smaak slechts prikkelen, werd niet gedacht, en meenige spijs, die WILLEM, LODEWIJK of KAREL, in het huis van den Heer LAUSBACH met weêrzin hadden op tafel zien komen, en met verachting afgewezen, was aan het huis van den Heer EELHART, waar gezonde honger alles zonder onderscheid sausde, een smakelijk geregt. De Heer EELHART keurde al het sterk door specerijen of vreemde verhittende dingen aangeze: voedsel voor jonge lieden af; het jeugdig bloed vloeit nog vol vuur door de aderen, juist zoo als het de natuur (of liever de Vader der natuur) tot bevordering van groei en levenskrachten noodig keurde; alles, wat het vuur en de vlugheid van dit bloed vermeerdert, is dus ook schadelijk, want alles, wat meer verhit en prikkelt, verteert de opluikende levenskracht; met het gebruik van vreemde spijzen met vreemde specerijen gekruid, worden de zaden van vreemde kwalen en krankheden maar al te veel in het jonge menschelijk gestel gestrooid, terwijl zij niet zelden de frisch opbloeijende gezondheid verstikken. De Heer EELHART geloofde, dat meest alle jonge lieden, die reeds met de gebreken des ouderdoms worstelen, dit vroeg verwelken van hunne jeugd alleen aan het gebruik van prikkelende, van al te vroegtijdig opwekkende geneesmiddelen of verhittende dranken te wijten hebben. In

vroeger tijden, toen de kinderen zonder het gebruik van versterkende middelen, met gezond eenvoudig voedsel, dat onze eigen luchtstreek aanbiedt, werden opgevoed, en toen de opluikende jongelingen nooit aan verhittende morgendranken dachten, geene vreemde wijnen kenden, en slechts op een ouderlijk of vrienden-feest eene teug wijn dronken, toen bloeide de jeugd in volle kracht, tot zij door eenen gelukkigen ouderdom, die nog altijd op sterkte roemde, werd vervangen. Van daar dan ook, dat men eenen gezonden grijsaard, wiens vermogens hem na tachtig of negentig jaren het leven nog doen genieten, eenen mensch uit de vorige eeuw, dat wil zeggen, eenen mensch, die tot een minder verzwakt geslacht behoort, pleegt te noemen. Na het middagmaal vermaakten zich de jonge lieden, die onder het opzigt van den Heer EELHART stonden, nog eenigen tijd, elk op zijne wijze; vergunde het weêr hun geene wandeling of eenig spel in de vrije lucht, of verkozen zij dit niet, dan vond elk in huis iets te verrigten; men maakte muzijk en zong; men schermde of worstelde; men speelde met het raket, of men hield zich bezig aan de draai- of schaaf-bank; LODEWIJK, bij voorbeeld, was een bijzonder liefhebber om allerlei houtwerk te varvaardigen, en hij deed dit met veel smaak. Eenen behoeftigen jongeling, wiens overleden vader timmerman was geweest, had hem in het begin te regt geholpen. LODEWIJK overtrof zijten jongen leermeester al vroeg zeer verre; hij

werkte met slechts eenvoudige gereedschappen, en maakte onderscheidene met vreemd hout kunstig ingelegde huissieraden. Hij gaf dit alles, behalve eenige kleine geschenken aan zijne vrienden en vriendinnen, aan den behoeftigen jongeling, die het verkocht, en niet zelden met dat geld zijne oude moeder eenige verkwikking bezorgde. WILLEM werkte met den Heer EELHART of met KAREL gaarne aan de draaibank, en vervaardigde op de bevalligste wijze verschillende kleinigheden, ten gebruike voor Mevrouw CONSTANTS, voor MIELTJE, voor Mevrouw EELHART, of voor anderen. Ook vergezelde de lieve jongen vaak, na den middag, Mevrouw CONSTANTS en zijne jonge vriendin in de hutten der armen, en bij het krankbed der lijdenden, waarvan hij altijd terug keerde met een bewogen hart, en met een bevredigd gevoel over de kleine geschenken, die hij, in navolging van Mevrouw CONSTANTS, met eene edele vriendelijkheid en zachten eerbied voor het ongeluk uitdeelde, ja zelfs met een bevredigd gevoel over zijn medelijden, en over den stillen traan, dien het gezigt der hulpelooze ellende menigwerf in zijne oogen deed zwellen. De lange winter-avonden werden aan nuttige bezigheden toegewijd; de jongelingen beöefenden, in de kamer van hunnen vriend en leeraar, de oude en nieuwe talen. De schoonheden, die zij in de nagelatene geschriften der ouden alom aantroffen, de trekken der geschiedenis uit vroegere eeuwen, en de wél uitgekozene verhalen, door latere schrij-

vers opgesteld, namen al het dorre en drooge uit het bestuderen der taalkunde weg. De meisjes, die aan het huis van den Heer EELHART onderwijs ontvingen, en daaronder ook MIETJE, zijn eigen dochtertje, werden intusschen door Juffrouw HENRIETTE in alle nuttige vrouwelijke handwerken geöefend; MIELTJE met hare lieve Mama was hier ook doorgaans bij tegenwoordig; beurtelings werd door één van het jeugdig gezelschap iets voorgelezen; nu eens een gedeelte der algemeene of der vaderlandsche geschiedenissen, dan eens de levensbeschrijving van een vermaard persoon, of ook wel eens een fraai dicht-stuk; het verstand der lieve meisjes werd hier door verrijkt, en de smaak veredeld; zij werden in het goed lezen geoefend, en op de ongevoeligste wijze tot nuttige en bevallige gezellinnen voor anderen op den weg des levens gevormd. Tweemaal in de week gaf de Heer EELHART ook des avonds nog een uur onderwijs in den Godsdienst, waar bij allen dan tegenwoordig waren. Doch elken avond om acht uren eindigden alle lessen; men kwam dan in de eetkamer allen vrolijk bij elkander, doch alweêr niet om zich over te geven aan wilde ongeregeldheid of woesten moedwil; neen, eenigen sprongen wel eens luchtig in het rond, kwelden elkander een weinig, of beproefden hunne krachten in het verrigten van eenige kunsten, doch geene vrolijkheid moest laf, geene scherts moest bijtend, en geene kunstgrepen moesten onbeschaafd of beleedigend zijn; door-

gaans ving men eenig spel aan; bij voorbeeld: elk schreef op een klein stukje papier eene vraag, onverschillig welke; deze stukjes papier werden in een' hoed of in een werk mandje door elkander geschommeld, en elk trok vervolgens eene vraag; doch die moest hij dan ook beäntwoorden; het antwoord schreef men onder de vraag, en de Heer EELHART las eindelijk alle deze vragen en antwoorden aan het gezelschap voor, en beöordeelde de snedigheid der antwoorden. Zoo vraagde, (om een denkbeeld van dat spel te geven,) KAREL eens: *wie is de rijkste mensch op de wereld?* deze vraag was getrokken door EMILIA, en zij antwoordde: hij, die het minste begeert, is het rijkste. - WILLEM vraagde: *wat is de wind?* deze vraag viel in handen van DIRK EELHART, en hij antwoordde: de wind is een stroom van lucht, die sterker of zachter voortgeperst wordt. Op een' anderen tijd schreef elk van het gezelschap twee of drie woorden op een stukje papier; elk trok dan weêr als te voren, en de woorden, die hij trok, moesten stof geven tot het opstellen van een klein verhaal, of van een' brief, al naar dat het gezelschap dit vastgesteld had. Deze opstellen werden door Mevrouw CONSTANTS beöordeeld, en dat, wat zij het best keurde, werd met eenen kleinen eereprijs voor den opsteller bekroond. Deze eereprijs bestond in eenen schoonen blozenden appel, of in eene kleine teekening met de schrijfpen, waarin de waardige Mevrouw CONSTANTS uitmuntte, of zelfs maar in eene lof-

spraak. De opgegeven woorden konden zoo verschilend zijn, als de opgever dit verkoos; bij voorbeeld: De Heer EELHART schreef eens: *Tempel*, *Koning*, *Landbouwer*; WILLEM trok deze woorden, en hij schreef het volgende: Een groot Koning had eene overwinning behaald op zijne vijanden; het volk vierde daar over eenen feestdag, en vereerde den vorst met vleijende toejuiching; de Koning werd op het plegtigste in eenen prachtigen Tempel geleid; de lofzangen weêrgalmden, en de offergeuren vervulden het heiligdom. De Koning, die een edel hart bezat, werd bedwelmd door zoo vele eerbetooningen: ik verdien immers al dezen roem, dacht hij; want schoon mijn geweten mij wel verwijt, dat ik uit heerschzucht alleen oorlog voerde, mijn volk noemt zich toch gelukkig, en dit vergoedt alles. Doch verre verwijderd van het altaar in eenen donkeren hoek, lag een Landbouwer weenend neêrgeknield; zijne vrouw met eenen zuigeling aan de borst, en vijf andere kinderen omringden hem; allen storteden stille tranen, en bedwongen hunne snikken; toevallig wordt de Koning op dit tooneel opmerkzaam gemaakt, en oogenblikkelijk doet hij dit gezin voor zich brengen. Wat is de oorzaak van uwe droefheid? vraagde hij aan den Landbouwer? waarom neemt gij geen deel aan de algemeene vreugd? Sire! antwoordde de Landbouwer met eerbied; ik was de gelukkigste echtgenoot en vader, eer uwe legers te veld trokken; de schoonste oogst verfierde mijne akkers; mijne kinderen

dansten met bloemen bekranst onder mijne zwaargeladene vruchtboomen; mijne weiden waren vol vrolijk vee; mijne lieve vrouw zag dezen haren blozenden zuigeling, op het mollig gras neêrgelegd, met de huppelende lammeren spelen, terwijl zij een helder klinkend lied zong; en mijn tachtig jarige vader sleet bij mij de gelukkigste dagen: doch alles is voor mij verloren; uwe krijgsbenden moesten zich op mijn land en in deszelfs omtrek legeren; ach! - alles is daar verwoest; de paarden hebben mijn bijna rijp graan vertrapt, of het is hun tot voeder gegeven; mijne vruchtboomen zijn omver gehouwen, en tot brandhout, of tot het bouwen van ligte hutten gehezigd; mijn vee hebben ze in de weide geslacht; de vijand viel uwe benden aan, en ach! toen is de verwoesting voltooid. Mijn huis en alles wat ik had is verbrand; wij hebben niets overgehouden, en reeds heb ik brood voor deze ongelukkigen moeten bedelen. De trotschheid des Konings was vernederd: waarom, zuchtte hij, juicht deze feestvierende menigte? alles is huichelarij, want geheel mijn land heeft geleden; ik verfoei den krijg en de overwinning. De Koning maakte op de best mogelijke wijze vrede, en besteedde geheel zijn leven, om het leed, dat zijne onderdanen geleden hadden, te vergoeden. Dit verhaal werd den eereprijs waardig gekeurd. Soortgelijke spelen duurden tot 9 uren; als dan werd het avond-eten opgedischt; onder het gebruik daarvan hield men gemeenzame gesprek-

ken; vervolgens werden de dienstboden in de kamer geroepen, en de Heer EELHART deed eene korte maar krachtige dankzegging, voor al het goede, dat in dezen afgeloopen dag was genoten; terwijl hij het weldadig Opperwezen vertrouwend smeekte, om gedurende den volgenden nacht allen te beveiligen. Het beminnelijk Huisgezin scheidde als dan, en onder een dankbaar nadenken van elke genotene vreugd, van elke gemaakte vordering in kennis en deugd, vergezeld met de vurigste bede om vergeving voor elke struikeling, sluimerden zij allen liefelijk en vreedzaam in. De Zondag werd als een plegtig feest, vrij van de gewone werkzaamheid, gevierd. De Heer EELHART vereerde dien dag boven alle de overige: het is niet slechts de zevende dag na zes werkdagen, zeide hij, en dus het feest der Schepping, het welk de Joden nog heden, volgens de instelling van Mozes, op den laatsten dag der week vieren, maar het is nog meer voor de Christenen, die dit feest op den eersten dag der week hebben vastgesteld, om dat JEZUS op dien dag uit het graf is opgestaan. - Het is dus voor ons Christenen een dubbeld feest; want door de opstandinge van JEZUS is de geheele menschelijke natuur aan eene heerlijke herleving toegewijd. De Heer EELHART predikte altijd voordenmiddag, en alle zijne kweekelingen, voor zoo verre zij gezond waren en geene andere pligten, bij voorbeeld, het oppassen en verzorgen van geliefde kranken, daardoor verzuimden, waren in de kerk. Het bijwo-

nen van den openbaren Godsdienst voegt aan elken Christen. Het is waar, het Opperwezen woont in geen kerk-gebouw; Hij is over al tegenwoordig. Hij is op alle plaatsen, en kan daar ook vereerd worden. Maar hoe plegtig is niet het gemeenschappelijk zamenkomen van menschen, die vol vertrouwen op Gods vaderlijke liefde, die vereenigd door JEZUS, onzen algemeenen verheerlijkten vriend en broeder, voor het aanwezen, en voor al de genietingen, waarvoor zij vatbaar zijn, danken, om ontserming met gebreken en zwakheden bidden, en hun geloof in JEZUS leer openlijk belijden. Ja, dat gemeenschappelijk zamenkomen is eene edele plegtigheid, die ons hart opent voor de troostrijkste waarheden, en voor de ernstigste waarschuwingen. En kunnen wij dus dezen feestdag wel beter besteden, dan door ook een klein gedeelte daarvan aan zulk een gemeenschappelijk te zamen komen toe te wijden? het overige van den Zondag werd aan onschuldige vreugd, aan het beschouwen van Gods grootheid in de natuur, aan het doen van liefdewerken aan behoeftigen, en aan vriendschappelijke bijeenkomsten toegewijd. De lieve WILLEM vooral, wiens jong hart zoo vatbaar was voor Godsdienstige indrukken, vierde den eersten dag van elke week altijd met een eerbiedig kinderlijk genoegen; vlugtig doch ernstig overdacht hij als dan al het goede, dat hij in de afgeloopen week had genoten, en zijne helder ten Hemel geslagene oogen glinsterden van dankbare vreugd. Had de beminnelijke

jongen in die week iets bedreven, waarover zijn geweten hem beschuldigde, dan gevoelde hij het levendigst berouw, en moedig nam hij voor, om de week, die hij nu weêr begon, met minder zelfverwijt te eindigen. De Heer EELHART stelde veel prijs op algemeene en huisfelijke feesten: het zijn zulke bevallig blinkende punten in onzen leeftijd, plagt hij te zeggen; wij zien daar zoo vrolijk op terug, en in de toekomst glinsteren zij ons zoo vrolijk te gemoet, terwijl zij de treffendste gebeurtenissen, waarvan zij de gedenkteekenen zijn, voor onze verbeelding verlevendigen. Zoo was de Kers- of Christen-dag ook elk jaar, in het huis en onder de vrienden van den Heer EELHART, een aandoenlijk maar vrolijk vreug lefeest. De gewoonte, die in *Duitschland* plaats heeft, om namelijk op Kers-avond of nacht lekkernijen aan jonge kinderen uit te deelen, was ook in de woning van den Heer EELHART ingevoerd: onder de menschen (zoo dacht de Christen-leeraar,) kon de blijdschap over JEZUS geboorte nooit algemeen genoeg zijn; het is eene gebeurtenis, die voor oud en jong zoo gelukkig, zoo zalig is. En waarom zouden wij dan ook de nog jonge kinderen, die pas beginnen te denken, niet in die blijdschap doen deelen? zij beseffen de waarde der gebeurtenis nog niet; hun zedelijk gevoel bevat nog het geluk niet, waarvan zij deelgenooten zijn: doch door zinnelijk genot kunnen wij de lieve onnoozelen toch ook opmerkzaam maken, en zich kinderlijk doen verheugen

over de geboorte van een goddelijk kind, dat tot stichter van den schoonsten Godsdienst - dat tot verlosser van alle volken, en tot een hoofd, tot een broederlijke Vorst van de geheele menschenwereld opgroeide. Laat in den avond voor Kersdag, werd dan ook het feestelijk uur, in het huis van den Heer EELHART, waarin hij zijne gemeenzaamste vrienden verzameld had, door muzijk en gezang aangekondigd; de kinderen ontwaakten of werden gewekt; met vrolijk verlangen begaven zij zich naar de helder verlichte gezelschaps-kamer, waar alles tot vreugd gestemd was. De Heer EELHART nam als dan de jongste der kleinen bij de hand; de muzijk zweeg: lieve kinderen en vrienden! (op deze wijze sprak hij doorgaans,) voor ruim achttien eeuwen werd in *Bethlehem*, eene kleine Herderstad in *Palestina*, op zekeren nacht een kind geboren, waardoor alle menschen zalig kunnen worden; dat kind was JEZUS. MARIA was zijne godvruchtige moeder; hemelsche Engelen vierden zijne geboorte, en maakten die in de weiden van *Bethlehem* aan eenvoudige herders, al zingende en juichend, bekend. En geen wonder; door JEZUS zijn alle menschen verheerlijkt; door hem weten wij, dat de almagtige Schepper van hemel en aarde onze liefderijke vader en verzorger is; door hem hebben wij den vreedzamen toegang tot God, en in hem, den volmaakten, den goddelijken mensch, heeft het Opperwezen ook geheel het menschelijk geslacht met welgevallen lief. Zouden wij dan niet verheugd zijn? JEZUS, het geboren

kind te *Bethlehem*, geeft ons regt en aanspraak op alles, wat deze wereld voor de redelijke menschen oplevert, en heden vieren wij dat geboorte-uur; dankt en verblijdt u! Nu werden de geschenken rond gedeeld. De muzijk liet zich luid hooren, en allen, zelfs de stamelende kinderen mengden zich in het gezang tot eer van JEZUS geboorte. Deze plegtigheid was zoo diep in het hart der kinderen en der voedsterlingen van den Heer EELHART ingedrukt, dat zij in later tijd nog altijd met eene stille verrukking aan het Kers-feest bleven denken. Ook de Nieuwjaars-dag werd, als een huiselijk en te gelijk als een maatschappelijk feest gevierd; men ontmoette dan elkander met gulhartige gelukwenschen. Het is billijk toch: dat men, na driehonderd-en-vijfenzestig dagen en zes uren, welke laatste in de vier jaren éénen dag en nacht uitmaken, waarom wij als dan een schrikkel, of gelijkmakend jaar hebben; het is billijk, zeg ik, dat wij, na drie driehonderd vijf en-zestig, of zes-en-zestig dagen, waarin de aarde rondom de zon omloopt, eenen dag zoo veel mogelijk algemeen vast stellen, als den aanvang van een nieuw-jaar, of van eenen vernieuwden omloop der aarde. Op welken tijd deze dag vast gesteld worde, is nagenoeg het zelfde; doch de meeste volken in Europa zijn overeengekomen, om den elfden dag na den winter zonne-stand, (wanneer wij den kortsten dag hebben,) als den Nieuw-jaars dag te vieren. Zoo lang de dagen korten, schijnt het leven en de vreugd der zigt-

bare schepping allengs weg te sterven; de nacht wordt gedurig langer en dreigt den zwakken dag, die in de laatste maanden van het jaar daar bij nog veeltijds zwaar beneveld is, geheel te zullen verdringen. Doch zoo dra de aarde dit punt voorbij is, beginnen de dagen langer te worden, zoo dat, met ons nieuwe-jaar, de vernieuwde jeugd der zigtbare schepping weêr schijnt te ontluiken. En zouden wij daar elkander geen geluk mede wenschen? zouden wij de in alles voorziende zorg des Almagtigen, die de orde der dingen zoo heerlijk in stand houdt, niet dankbaar toejuichen? en zouden wij elkander niet de voortduring van welvaart, voorspoed en allerlei zegeningen toewenschen? De jaargetijden staan immers dan als op nieuw gereed, om over de aarde, die hun gebied doorwandelt, overvloed en vreugd uittestorten; de maanden, die wij volgens den omloop der maan om onze aarde in twaalf gedeeld hebben, schijnen haren rei-dans op nieuw aan te vangen, en het genot des levens wijd en zijd te verspreiden. - Volgens de leer en denkwijze van den Heer EELHART, zagen zijne kweekelingen hunnen tijd telkens door zulke vreugdefeesten afgemeten; het eene was zoo ras niet voorbij, of een ander lachte hun in het verschiet weêr tegen; eenvoudig doch hartelijk waren altijd hunne vreugde-bedrijven; vooral bestond hunne feest-vreugd in het bewijzen van weldaden aan behoeftigen. Op kers-dag werden arme kinderen zoo veel, mogelijk verkwikt en

vervrolijkt. WILLEM juichte, wanneer hij kleine geschenken kon rond deelen, en dat wel ter een van JEZUS, die als een arm kind te *Bethlehem* geboren is. Ook op nieuw-jaars dag had elk iet bespaard voor de behoeftigen; door weldaden zocht elk zijne dankbaarheid als dan uit te druk ken, en zoo werd het nieuw aangevangen jaar aan ijver voor het algemeen geluk, aan reint vreugd, en aan den schoonsten eeredienst van het Opperwezen, dat een welgevallen vindt in onze welgemeende liefde-werken, toegeheiligd.

Vde Hoofdstuk.

Eenmaal ontstond, gedurende dezen winter, ter middernacht brand in eene kleine woning, nabij het huis van den Heer EELHART. De bravo man wekte straks zijn gezin op; want een vrij harde wind voerde de vonken en de stukken van het brandend rieten dak wijd in het rond en bragt vooral het huis van den Heer EELHART in het uiterste gevaar. Mevrouw EELHART, verschrikt door de hoog opstijgende vlam, die tegen de donkere nachtwolken flikkerde, waande reeds, dat haar huis in brand stond; zij rukte het kleine BETJE, dat nog gerust lag te slapen, uit de wieg, riep alle de kinderen schreijende om zich heên, en wilde vlugten: doch in dien angs zocht zij te vergeefs naar haren geliefden Echt genoot. Deze was onder de zaamgevloeide dor-

pelingen, die zijn huis poogden te beschermen, en die de vlam, daar die zich wijd en zijd verspreidde, hielpen blusschen. Met eene edele bedaardheid bestuurde de waardige man den ijver en de stoutheid der gulhartige menigte; overal waar het gevaar het dringendste was, gaf hij niet slechts den verstandigsten raad, maar hij bood zelfs dadelijke hulp. KAREL, LODEWIJK en WILLEM waren ook onvermoeid bezig, hier met water aan te brengen, ginds met het helpen bergen van de goederen uit de in brand staande boeren woning. Ook gelukte het hun, met hulp van den Heer EELHART en anderen, de vonken en het brandend riet, waar mede het dak der pastorij als bestrooid lag, telkens uit te dooven. De onversaagdheid en handigheid in het klimmen kwam hier bij uitnemendheid te pas; de vlugge WILLEM, schoon de jongste, muntte hier in uit, en deed in alles een verwonderlijk beleid en bedachtzaamheid, gepaard met onvertsaagden moed, blijken. De vlam greep nog eene boeren woning in de nabuurschap aan, en, ondanks den trouwhartigsten bijstand, werd ook deze genoegzaam geheel in de assche gelegd, doch bijna al het huisraad werd gered, en dat wel door de zorg van den Heer EELHART, die alle zijne dorpelingen scheen te bezielen. Aan KAREL en LODEWIJK hadden de ongelukkige landlieden het behoud van hun vee te danken; want deze moedige jongelingen vlogen in den reeds brandenden stal, en sneden de van angst loeijende dieren los, eer nog

een mensch daar aan gedacht had. Doch bij al de hulp, die zoo trouwhartig werd aangeboden, zoude nog een jong kind, dat slechts eenige weken telde, omgekomen zijn. De door schrik geheel bewustelooze moeder was met hare twee overige kinderen uit het huis gebragt; haar diep bedroefde man, die al zijne hoop op bloeijenden voorspoed zag vernietigen, droeg haar in zijne armen naar eene veilige plaats, terwijl hij zich verbeeldde, dat hij zijn jongste kind door eenen anderen uit de in vlam staande woning had zien brengen. Doch toen de jonge vrouw eindelijk tot zich zelve kwam, en haren zuigeling miste, werd zij wanhopend; haar gillen en kermen verbrijzelde elks hart; doch wie durfde, wie kon in het huis, waar de losse trap, die naar boven geleidde, door het gewoel omver geworpen, en nu eene prooi der vlammen was, eenige pogingen aanwenden, om het ongelukkige kind uit het kleine slaapvertrek, dat onder het dak slechts door planken van den zolder afgescheiden was, redden? De lieve WILLEM, voor een oogenblik van onder het opzigt zijnes vaderlijken vriends, hoort het gejammer der ouderen, dringt door de menigte en door den gloed, en hij weet, op de behendigste, op de ongelooflijkste wijze, tegen de hut op, en door het boven venster in te klimmen. Het wel ingebakerde wicht slaapt nog gerust; WILLEM neemt het in zijne jeugdige armen; hij ziet angstig door het venster naar beneden, en vertoont het kind. Met weenende vreugde roept

Bl. 85.

men: lieve jongen! werp het wicht vrij naar beneden, en u zelven ook. WILLEM drukt eenen kus op het gelaat des kinds, en laat het met een kloppend hart in de uitgestrekte armen van de mededoogenden vallen. Het wicht is gered; nu waagt hij moedig eenen sprong, want hij hoort achter zich alles nederstorten. Gelukkig wordt de beminnelijke knaap opgevangen, en naauwelijks nog op den grond, ijlt hij naar den Heer EELHART, doch zegt niets van zijn edel bedrijf, om dat hij er zelf te weinig waarde aan hecht. Eerst na het volkomen blusschen van den brand, toen de dankbare moeder, met haren zuigeling op den arm aan het huis van den Heer EELHART kwam, om den jeugdigen redder van haar kind te zien en te danken, hoorde de Heer EELHART deze schoone daad van zijnen voedsterling. WILLEM bloosde, toen de teedere moeder hem poogde te bedanken; doch toen tranen hare stem versmoorden, en toen zij zijne handen vurig aangreep en kuste, terwijl het onnoozele kind hem schuldeloos aanlachte, o! toen weende WILLEM door de schoonste aandoeningen; en toen de Heer EELHART hem na het eindigen van dit tooneel vriendelijk verweet, dat hij deze daad voor hem verzwegen had, antwoordde WILLEM met eene bevallige verlegenhied: lieve Mijnheer! ik deed immers niets, dan dat elk, die zoo goed als ik klimmen kan, zoude gedaan hebben? - De Heer EELHART: Gij waagdet toch uw leven, mijn zoon! en gij zijt door uwen vader aan mij toevertrouwd. Gij hebt immers

geene vrijheid om u zelven dus te wagen? - WILLEM: *Geene vrijheid om mij te wagen?* Gij leerdet mij, lieve Mijnheer! dat Gods voorzienigheid of vaderlijke zorg ons bij alles, wat wij doen, bij alles wat wij genieten, moet beschermen, of dat wij geen oogenblik zouden bestaan. Elke voetslap, elk stukjen brood zoude ons doodelijk kunnen zijn, zegt gij; doch God wendt de gevaren van ons af. En zoude ik dan geene vrijheid hebben, om zulk eene onbeschrijfbare vreugd, als het redden van dezen zuigeling mij gaf, te genieten? - De Heer EELHART: Maar zoo gij nu eens omgekomen waart? - WILLEM: Ik mag de goddelijke voorzienigheid, dit hebt gij mij geleerd, niet beproeven of uitdagen door roekeloosheid, of door mij nutteloos in gevaar te begeven; maar dat deed ik niet; klimmen en mij vast houden kan ik goed; en nutteloos was het ook niet, want ik deed het om het leven van een arm kindje te redden. O, ik ben zoo menigmaal tegen een dak, of tegen eenen boom opgeklommen, om eens voorzigtig in een vogel-nestje te kijken, hoe de kleine pas uitgekomene vogeltjes daar in het zachte dons der moeder lagen te wriemelen en te wachten op voedsel: geroofd heb ik de lieve diertjes nooit: en zoude ik dan nu niet door dat venster zijn geklommen? ach nu was het geene nieuwsgierigheid; neen - het was alleen een verlangen, dat ik niet weêrstaan kon, om een slapend kindje aan de vlammen te ontrukken. Neen - het was niet uit onbedachtzaamheid, lieve Mijnheer!

ik gevoelde, dat ik het doen kon, en mijn geweten zeide, dat ik het doen moest: en ons geweten is immers de stem der Godheid, zegt gij? vergeef het mij, dat ik u niet eerst om vrijheid vraagde; doch daar was geen tijd te verliezen. De Heer EELHART omhelsde den lieven jongen: ik behoef u niets te vergeven, goed kind! gij deedt eene schoone daad, zeide hij; uw brave vader zal over u voldaan zijn. God schonk u die vlugheid, die geschiktheid tot klimmen en springen niet te vergeefs; waag u nooit onbezonnen, dat is kwaad. Lieve WILLEM! een mensch, die zonder zijne rede te gebruiken, zich in gevaar begeeft, doet niet wel; en slaagt hij, dan kan men met regt zeggen: het is meer geluk dan wijsheid. Doch zegt ons geweten, zegt onze rede, dat wij een' pligt moeten vervullen, waar voor onze krachten berekend zijn, dan is dit waarlijk een bevel van onzen hemelschen Vader, en wij moeten gehoorzamen. Ik heb uwe geneigdheid tot stoute ondernemingen nooit tegen gegaan; gij waart nog zeer jong, WILLEM! toen ik die geneigdheid reeds in u ontdekte; duizendwerf heb ik uwe lieve Mama gerust gestseld, wanneer zij van angst voor u beefde, terwijl gij als eene jonge vlugge Ree over alles heen sprongt, of wanneer gij als een Eekhoorn tegen de boomen opklomt. Neen, ik heb uwe geneigdheid tot soortgelijke oefeningen slechts trachten te besturen. De wijze Schepper doet niet te vergeefs soortgelijke neigingen in het hart van den jongen mensch

ontwikkelen. Hoe veel hulp wordt niet door onversaagdheid en handigheid, in verschillende omstandigheden, toegebragt? doch men moet ook zoo iets niet vergen van menschen, die daar toe geene geschiktheid hebben. Dezen kunnen, wanneer zij een goed menschlievend hart bezitten, weêr op andere wijzen even nuttig zijn. Lieve kinderen! (zoo vervolgde de Heer EELHART, zich tot allen wendende) vermijdt in alle omstandigheden alle uittersten; zijt niet onbezonnen, doch laat ook de gelegenheid om nuttig te zijn niet voorbij gaan, door eene al te angstvallige beraadslaging. Nog onlangs zaagt gij, hoe ongelukkig deze beide uitersten kunnen zijn; gij waart allen getuigen van het droevig omkomen der twee zoo veel belovende jongelingen, daar ginds in de rivier, toen die met ijs bedekt was. Hoe onbezonnen ijlde uw jonge vriend HENDRIK, in weêrwil van het verbod zijnes vaders, naar het ijs, eer het nog sterk genoeg was om menschen te kunnen dragen! als een vogel vloog HENDRIK op zijne schaatsen over het buigende ijs; doch, gelijk te verwachten was, het ijs brak, en de jongeling zonk weg. Zijn speelgenoot zag dit; doch, in plaats van om hulp te roepen, vliegt hij, zonder eenig nadenken, HENDRIK al gillende na, en beiden verdronken. En wat gebeurde dezen nacht nog bij den ongelukkigen brand? de bewoner der eerste hut, die afgebrand is, had slechts eene eenige koe; hij ziet den stal in vlam staan, doch de weg naar het arme loeijende dier was nog volkomen veilig;

de man overweegt, of de gebinten het nog lang genoeg zouden houden, en door dit overwegen vliegt de tijd voorbij; alles stort neder, en een gedeelte van zijne welvaart, dat hij had kunnen behouden, gaat verloren. KAREL en LODEWIJK handelden verstandiger; zij namen de oogenblikken waar, en reddeden alles, wat te redden was, eer de verwoestende vlam hen dit belettede; en hoe veel is hier door niet behouden. Gij hebt u allen in dezen nacht roemwaardig gedragen; blijft in alle gevallen toch de bedaardheid van geest behouden, en bedenkt altijd, waar en op welk eene wijze gij het meeste nut kunt doen. Had ik aan den angst van mijne lieve vrouw gehoor gegeven, en was ik tot hare geruststelling hier in huis gebleven, dan was welligt geheel mijn huis afgebrand; want de goede lieden, die den brand wilden blusschen, hadden bestiering noodig. Ik liet daarom mijne gade en hulpelooze kinderen door onzen vriend S... naar Mevrouw CONSTANTS geleiden; en, dank zij den goeden hemel! al het onze is behouden. De Heer EELHART vertroostte nu ook, zoo veel mogelijk, de arme lieden, die door den brand geleden hadden; hij deed alles, om hun leed te verzachten, en alle de dorpelingen volgden zijn voorbeeld, zoo dat welhaast ook deze ramp weêr hersteld was. Zult gij nu uw woord niet houden, Mijnheer! vraagde KAREL op zekeren avond, om ons omtrent de gedaante der aarde verder te onderrigten? - De Heer EELHART: Zeer gaarne: wij hebben het verhaal, dat MOZES van de schep-

ping geeft, gevolgd, en zagen in het zevende tijdperk, of dat het zelfde is, op den zevenden dag, de aarde tot een behoorlijk verblijf voor tallooze genietende schepselen gevormd. Van alle zijden had haar middenpunt de meest zware en vaste stof, als de graniet-steen en rots-aarde, naar zich getrokken, en om zich heen vereenigd; op deze grondlagen waren minder zware stoffen in verschillende lagen nedergezonken; de wateren hadden elke verhoogde oppervlakte verlaten; die oppervlakten waren met planten begroeid; de aarde wentelde zich om eene zon, die haar verlichtte, en die het vuur tot hare koestering deed werken; de lucht, die als een wolkig kleed om haar heên was uitgespannen, was vervuld met vrolijk rondzwevende vogelen, wier gezang haar deed golven; in de wateren speelden tallooze visschen; de drooge grond der aarde werd bewoond, niet slechts door dieren van verschillenden aard, die allen voedsel en vreugd vonden, maar ook door den mensch, dat edelste der zigtbare schepselen, dat aan het hoofd der dierlijke wereld pronkt als eene godheid; want in plaats van eene ingeschapene drift of een instinct, dat de dieren naar hunne bestemming voortdrijft, handelt de denkende mensch vrij, volgens zijne eigene rede, of volgens het vermogen om elke gewaarwording te beöordeelen. Wij zagen de eerste menschen niet op eene pas geschapene wereld geplaatst, maar op eene wereld, die, volgens het onbevatbaar wijs ontwerp des Almagtigen, door de heer-

lijkste orde der dingen haren noodigen vorm reeds had ontvangen; het woelen der hoofdstoffen was genoeg bedaard en gestild; de verschillende lagen, die neêrgeplost waren, hadden hare noodige vastheid en schikking verkregen, en de groeizame grond bragt het noodige voedsel voort. Doch de vorming der aarde was op verre na nog niet voltooid. - WILLEM: daar staat toch in de geschiedenis der schepping: God zag alles, wat hij gemaakt had, en alles was zeer goed. - De Heer EELHART: dat was het ook, lieve jongen! het was goed - het was volkomen naar het plan der eeuwige wijsheid; alles ging geregeld naar de onschendbare wetten der natuur, of der goddelijke orde voort; doch de drooge plaatsen der aarde, die bewoond konden worden, moesten nog eene ontzettende verandering ondergaan; ruim zestien eeuwen breidden zich de geslachten van menschen en dieren uit over de oppervlakten of omkorstsingen der aarde, terwijl de worsteling der hoofdstoffen nog altijd voortduurde. De bezinking of nederploffing van stoffen, die meer zwaarte hebben dan het water, bleef nog altijd voortduren, terwijl water en lucht, door het nog hevig woelend vuur uitgezet, de verschillende lagen of bezinksels niet zelden beroerden en deden splijten, of hoog als bergen oprijzen. Eindelijk viel nu eene groote verandering voor, en deze maakte de aarde meer bewoonbaar; en welke verandering was dit, denkt gij? - KAREL: mogelijk de zoogenaamde zondvloed; maar wat

kon het water toch zoo uit zijne bestemde plaats voeren? ik kan naauwelijks zulk eenen zondvloed gelooven. - De Heer EELHART: ik heb u gezegd; hoe ik over de gewijde schriften denke; ik neem alles, wat ik daar in lees, als eenvoudige zuivere waarheden aan. Doch MOZES zoude eenen hoogen water-vloed kunnen beschrijven, die alleen de stamvaderen van het volk, waarvoor hij eigenlijk schreef, had betroffen. Maar behalve dat bij meest alle volken eene overlevering bestaat, die de geschiedenis van zulk eenen algemeenen watervloed bewaart, biedt ons de aard-bol zelf aan alle oorden de stomme doch zekere getuigen van hare ontzettende verandering aan. Hier vindt men rotsen van zee-schelpen, in het midden van brandende woestenijën; ja zelfs op de hooge toppen van eenige bergen vindt men zeeschelpen; daar vindt gij planten en dieren in het hart der aarde versteend, ginds de overblijfsels of beenderen van olijfanten en andere dieren, die tusschen de keerkringen hun vaderland hebben, in het koude Noorden: en over het algemeen getuigt de grond, die heden bewoond wordt, dat hij eenmaal den bodem des oceaans was. - WILLEM: hoe is dat toch mogelijk? kon het water zoo geheel verplaatst worden? - De Heer EELHART: dat het verplaatst is, zien wij, en in ons gewijd boek lezen wij van eenen watervloed, die de toenmalige bergen bedekte, en die alles, wat op de aarde leefde, verdelgde, behalve één Huisgezin, dat in een houten gebouw of schip behouden bleef.

Voorzeker is deze watervloed op eene ordelijke, of natuurlijke wijze veroorzaakt; want de volmaakte wijsheid van God duldt geene wanorde. Intusschen kunnen wij niet bepalen, wat eigenlijk dezen buitengewonen vloed heeft veroorzaakt, om dat wij den invloed van al het geschapene op elkander nog niet genoegzaam kennen. De oorzaak der gewone ebbe en vloed is bij de meeste volken lang onbekend geweest; heden rekenen wij die bij de minuten af, schoon wij ons nog geen juist denkbeeld van die oorzaak kunnen vormen. De eklipsen van zon en maan zijn bij vele volken nog een ontzaggelijk natuur-verschijnsel. Het is dus niet te verwonderen, dat wij omtrent dezen grooten wereld-vloed nog onkundig zijn; het is mogelijk, en zelfs niet onwaarschijnlijk, dat een wereld-bol of planeet onzen dampkring genaderd is, op eene wijze, dat de aantrekkende kracht van die planeet aan het water, dat zich op onzen aardbol bevond, eene geheel buitengewone rigting gaf. Wat doet niet de aantrekkings-kracht der maan, waardoor wij de wateren geregeld zien op en af vloeijen? ontzettend was voorzeker de aantrekkingskracht van zulk een hemelsch ligchaam, of van zulk eene planeet. Alle wateren rukten zig als uit het hart der aarde opwaarts; de bewoonde grond stortte in; slechts bergen, op vaste graniet gegrond, hielden stand; de wolken werden in water opgelost, en de diep uitgeholde afgrond verzwolg de weleer bewoonde omkorsting of oppervlakte. De aar-

de verkreeg door dezen schok welligt eene helling of rigting, waardoor zij nu nog meer geschikt is dan voorheen, om wijd en zijd bewoond te worden. De neêrgeploste grond vormde nu in dien diepen afgrond eenen onwrikbaren bodem voor de oceanen, en de grond, waarop weleer de wateren vloeiden, de grond, waar de laatste nederploffingen of bezinkingen hadden plaats gehad, werd nu droog, vruchtbaar land, met bergen, die welëer eilanden waren, doorzaaid. - WILLEM: O! nu begrijp ik het, dat op bergen zee-schelpen kunnen gevonden worden, en dat versteende planten en dieren in de bergen kunnen ontdekt zijn. Maar hoe komen die elefants-beenderen in het noorden? - De Heer EELHART: Welligt is met de gedaante der aarde, of liever met de verandering van hare oppervlakte, ook de dampkrings-lucht eenigzints veranderd; welligt oefende het vuur, toen nog sterker in beweging, meer kracht, waardoor zich de warmte zelfs tot aan de polen uitstrekte, zoo dat dieren, die nu alleen tusschen de keerkringen leven, zich ook op de bergtoppen in het noorden bevonden; want daar de bewoonde oppervlakte, die wij de korst der aarde kunnen noemen, toen meer gelijk was met de toppen der bergen, moet ook de dampkringslucht, die altijd nabij de oppervlakte der aarde het warmste is, om dat de werking van het licht en het vuur, daardoor terug kaatsende, verdubbeld wordt, ook die warmte aan de bergtoppen hebben medegedeeld. Doch dit werd anders na

den watervloed. Voor eerst: de aarde had, gelijk te denken is, eene meerdere helling gekregen, waar door het zonlicht minder op de polen straalde, en daar het vuur dus meer in rust liet. Maar in de tweede plaats: de oppervlakte was nu ook veel lager geworden, en de warmte des dampkrings hier door op de bergtoppen verminderd; de dieren, die vóór den watervloed ook in het noorden leefden, en zich, bij het klimmen van den vloed, op de hoogste gedeelten van den grond zochten te beveiligen, moesten, na dat de wateren in de hun aangewezene plaatsen bepaald waren, door koude omkomen; Ja zelfs verlieten zij de bergen. Ook op den lagen grond in het noorden was de dampkrings-lucht niet meer voor hen geschikt; hun geslacht stierf in die streken uit, en de beenderen, door den tijd begraven, of in den grond gezonken, komen in latere eeuwen te voorschijn. - KAREL: maar er worden ook beenderen gevonden van eene dierensoort, die niet meer bekendis, b. v van den mammout, gelijk men dit dier noemt; doet dit niet denken, dat deze aarde eenmaal door geheel andere schepselen, dan de tegenwoordige, bewoond is geweest; en dat zij dus veel ouder is, dan zij volgens MOZES verhaal zoude zijn? - De Heer EELHART: Het is zoo; daar worden beenderen gevonden van dieren, die nergens op den aardbodem meer schijnen te bestaan; doch wat de oudheid der aarde betreft, ik heb u doen zien, dat, zonder sprongen of ordelooze wonderwerken, de vorming der aarde, volgens MOZES verhaal,

heeft plaats gehad; volgens dit denkbeeld immers is de geheele loop der natuur als eene keten aan elkander geschakeld; maar gelooven wij dit, dan kan de bewoning der aarde door menschen ook niet ouder zijn, dan volgens de tijd-orde van MOZES. Alle de groote veranderingen, die wij op de oppervlakte der aarde waarnemen, de versteeningen, de verkalkingen, de verandering van boomen en andere planten in steenkolen, (want het is bewezen, dat de menigvuldige mijnen van steenkolen niets anders zijn, dan verzamelingen van verharde, met mijn-stoffen doordrongen, en in eenen zekeren zin versteende planten der voormalige oppervlakte,) dit alles, zeg ik, kan niet ouder zijn, dan de zondvloed. Het is mogelijk, dat voor dien tijd dieren op de aarde bestaan hebben, wier soort uitgestorven is, om dat de lucht na den zondvloed niet meer voor hen geschikt was: ook is het mogelijk, dat hunne soort door de verandering van lucht en grond zoo ontaard is, dat het nu geheel onkenbaar is geworden. Welke veranderingen ondergaan de dieren-soorten heden nog niet, wanneer wij die in andere streken verplaatsen, en met geheel ander voedsel dan zij in hun vaderland genoten, voeden! Schapen, koeijen, paarden en andere huis-dieren strekken hier ten voorbeeld. En wat is dan nog het verschil des tegenwoordigen gronds en der lucht over de geheele aarde, bij het verschil, dat waarschijnlijk door den zondvloed daar in veroorzaakt is! Ook de planten hebben zeker eene geheele verandering ondergaan;

en dit is natuurlijk, want alle bewerktuigde ligchamen zijn zoo voortreffelijk te zamen gesteld, dat zij zich naar de algemeene orde der dingen schikken. De boomstammen, die in de steenkoolmijnen worden waargenomen, zijn van eene geheel andere gedaante, dan de stammen onzer bekende boomen. En geen wonder, de toenmalige lucht had eenen geheel anderen invloed op hunne vezelen, vaten en buizen, dan de tegenwoordige lucht op de tegenwoordige planten heeft. - WILLEM: Maar waarom noemen wij die overstrooming eenen *zondvloed?* En hoe ongelukkig was het niet, dat alle menschen en dieren daarin moesten omkomen, behalve NOACH met zijn Huisgezin! - De Heer EELHART: Wij hechten aan het woord *zondvloed* eene beteekenis, waardoor wij zeggen willen: het was een vloed, om de zonden der menschen te straffen; of het woord in den grond iets anders beteekene, weet ik niet: en wat nu het straffen der zonden betreft, het Opperwezen straft eigenlijk niet, en verdelgt nog minder, door zulk eene zoogenoemde straf, tallooze onschuldige menschen en dieren, gelijk zich die toen ook op de aarde bevonden. Maar groote natuurverschijnselen, die onvermijdelijk zijn, om het algemeen heil, om de voltooijing van het schoon geheel te bevorderen, kosten doorgaans een aantal schuldelooze levens; aardbevingen, uitbarstingen van brandende bergen, overstroomingen van landen, en soortgelijke algemeene rampen getuigen dit. En in het oog van men-

schen, die het zinnelijk leven als het hoogste geluk, als den hoogsten trap van volkomenheid beschouwen, is het sterven van zoo vele onschuldigen altijd onverklaarbaar, daar wij toch de regtvaardigheid in het Opperwezen zoo gaarne willen eerbiedigen: doch in het oog van God is het zinnelijk, of het tegenwoordig leven slechts de morgenschemering van den eeuwigen dag, die voor ons bestemd is. Het sterven van onschuldigen is dus niets, dan het oversluimeren in een hooger, in een volmaakter leven; doch voor schuldige, voor booze menschen, is het sterven ook eene verschrikkelijke overgang tot eenen staat, waarin zij de bittere vruchten van hunne ongehoorzaamheid aan de Goddelijke en menschelijke wetten op de rampzaligste wijze zullen smaken. Bij den zondvloed en bij andere algemeene rampen gebeurt het zelfde, dat elk oogenblik gebeurt; dat is te zeggen: schuldigen en onschuldigen sterven. Hoe vele onnoozele kinderen, hoe vele teedere zuigelingen, en hoe vele opregte vroomen sterven niet, over de geheele wereld, op éénen dag, in één uur, in ééne minuut zelfs; en zalig is voor hen allen de dood, zalig was ook bij den zondvloed voor alle onschuldigen de dood; als een vriendelijke Engel, als een weldadige bode van God, voerde hij de onschuldigen in het betere leven. Ook voor de dieren, wanneer deze, met het sterven, geheel tot stof wederkeeren, is de dood geene straf of liever geene treffende ramp; zij genieten het zinnelijk leven zonder vrees

of zorg, tot de slaap des doods hen overvalt. Met dit alles gebruikte de wijze Voorzienigheid ook deze, voor de aarde noodzakelijke overstrooming te gelijk, om aan het menschelijk geslacht, dat welligt door den weelderigen grond waarop het bloeide, en de koesterende lucht, die het inademde, verdarteld, zijne zedelijke vrijheid schandelijk misbruikte, eene allergeduchste les te geven; eene les, die tot aan den afloop der eeuwen zoude weêrgalmen. Den Alwetende alleen is het bekend, hoe diep de mensch voor den zondvloed reeds door misdrijven weg gezonken was; den Alwetende is het bekend, waar toe de sterk ontvlamde driften, en stoutontwikkelde ligchaams krachten, het jeugdige menschdom niet reeds hadden vervoerd: en wat zoude van dit verbasterd geslacht, in volgende eeuwen, geworden zijn? Want de verbastering wordt maar al te jammerlijk veeltijds voortgeplant. De volmaakt liefhebbende Vader der menschen had hen niet slechts op deze aarde geplaatst, maar hij had hen ook getrouw onderwezen, of door hoogere zedelijke wezens doen onderwijzen; doch zij hadden den stand, dien zij in den rang der schepselen bekleedden, onteerd, en zich onwaardig gemaakt. Zij hadden alle waarschuwingen veracht, en den Vader der natuur bespot. NOACH, een der opregste, der vroomste mannen, die zijne zedelijke kracht op de edelste wijze had geoefend, die van zijne vrijheid het verhevenst gebruik had gemaakt, en die God in alle zijne werken beminde en eerbie-

digde, - NOACH werd met Gade en kinderen behouden; hij alleen geloofde aan de Goddelijke waarschuwing, en maakte gebruik van het beste - het eenigste middel, om bij eene algemeene overstrooming het leven te bewaren. Zijne overige natuurgenooten zagen hem eene arke of een schip bouwen; doch, wel verre van hem na te volgen, hielden zij dit werk voor dwaasheid; want zij geloofden God niet, die hun den vloed voorspeld had; zij waanden zich verre veheven te zijn boven den Almagtige, en werden dus ook de slagtoffers van hun ongeloof en trotschheid. Vindt gij hier iets onregtvaardigs in? - KAREL: neen, nu komt mij alles in een geheel ander licht voor. Maar nog kan ik niet begrijpen, dat van al de onderscheidene dieren-soorten twee met NOACH in de ark gingen, van den elefant af, tot het kruipende gedierte toe; hoe ging het toch met de roofdieren, die van vleesch leven? en welk een voorraad van verschillenden aard moet niet in de ark geweest zijn? - De Heer EELHART: wij behoeven ons niets ongerijmds voor te stellen, wanneer wij lezen, dat van al de dieren, die op de aarde zijn, twee tot NOACH kwamen. De *geheele* aarde of de *geheele* wereld zijn uitdrukkingen, die bij de Oostersche schrijvers niets meer beteekenen, dan het land of den omtrek, waar zij bekend zijn. Het Opperwezen wilde vaderlijk zorgen, dat de aarde in het vervolg weêr alom zoude bewoond worden, en dat het huisgezin van NOACH, zoo ras het de ark weêr ontruimde, zich

weêr omringd zag door al de dieren, die aan hetzelve tot nut en vreugde konden verstrekken. Maar het Opperwezen zorgde ook hier door, dat alle dieren-soorten, die toch niet geschikt waren, om het zoo ontzettend spoedig opkomend water op de bergtoppen te ontvlugten, of om eenen veertig-daagschen stortregen te verduren, behouden bleven. En van deze zal voorzeker een genoegzaam getal in de ark geborgen zijn. - WILLEM: Maar waar werden dan toch de overige dieren-soorten behouden? het water klom immers tot vijftien ellen boven den hoogsten berg. - De Heer EELHART: De bergen waren toen zeker niet hoog boven den hoogen grond, die bewoond werd; het water kon dus gemakkelijk boven de bergtoppen rijzen: doch er bestonden ook gewis bergen, die als eilanden, verwijderd van den vasten - bewoonden grond, uit het water oprezen; en daar de dieren, die door den mensch niet tam gemaakt worden, elke plaats, waar zich de menschen uitbreiden, ontvlieden, zal ook van tijd tot tijd een genoegzaam aantal, het zij schijnbaar toevallig, of op eene andere wijze, op zulke eilanden geraakt zijn, om bewaard te kunnen blijven. Dat zulke eilanden of bergtoppen droog gebleven zijn, blijkt; want, toen NOACH eene Duif voor de tweedemaal uit de arke liet vliegen, keerde zij terug met het blad van eenen olijfboom, dat zij voorzeker niet kan gevonden hebben op eene plaats, die vijftien of meer ellen hoog onder het water was ge-

weest. Intusschen moeten deze eilanden niet geschikt zijn geweest tot een verblijf voor het huisgezin van NOACH; anders zoude het Opperwezen zulk eene plaats hebben aangewezen; wilde of roofzieke dieren, daar vermenigvuldigd, kunnen welligt die ongeschiktheid veroorzaakt hebben. Ook zijn welligt de zaden van alle planten, die anders door het water zouden verstikt zijn, op die eilanden of bergtoppen bewaard gebleven: van daar werden zij door den wind over de opdroogende vlakte verstrooid, door de vogelen alom heêngevoerd, of door den regen, die, na den zondvloed, nu ook de vruchtbare aarde telkens besproeit, van deze bergtoppen, die zoo hoog boven de laag gewordene vlakte uitstaken, afgespoeld, en naar de dalen gevoerd; want de hooge en dus koude dampkrings-lucht, die nu de bergtoppen omvloeide, was niet meer geschikt, om den grond daar vruchtbaar te maken. - LODEWIJK: Ik zoude maar bang wezen, dat de wateren op nieuw, het zij dan door eene planeet aangetrokken, of op eene andere wijze de wereld wederom zouden overstroomen. - De Heer EELHART: Na den zondvloed zijn omtrent vier duizend jaren verloopen, zonder dat zich ooit eenig teeken van eene algemeene overstrooming vertoonde. Geen volk heeft zich daar ooit over bekommerd, en alle volken spreken toch op hunne wijze van eene verledene wereld-overstrooming. De gewijde beschrijver van den zondvloed zegt ons, met zijne gewone edele eenvoudigheid, wat

eigenlijk de reden is van deze algemeene gerustheid, die over alle geslachten der aarde hieromtrent verspreid is. God zeide tot NOACH: ik zal de bewoners der aarde niet meer door eenen algemeenen watervloed doen omkomen; regen en zonneschijn zullen beurtelings den mensch verheugen, en de aarde vruchtbaar maken; heft uwe oogen op; regen en zonneschijn vormen eenen schoon gekleurden boog in de wolken, en zoo dikwijls deze op de aarde gezien wordt, leest de denkende mensch in de wolken, deze mijne getuigenis: *regen en zonneschijn zullen elkander onafgebroken afwisselen.* - WILLEM: O - die MOZES is toch een lieve schrijver, ik heb eerbied voor hem. - De Heer EELHART: Dat behoort zoo, lieve WILLEM! aan MOZES hebben wij, als geschiedschrijver, de grootste verpligting; hij doet het volk, waartoe hij behoorde, deszelfs afkomst op de voortreffelijkste wijs kennen; hij beschrijft de geschiedenis van hunne stamvaderen kort doch schoon, en hij overtuigt ons, dat de ware God hem door zijnen Geest bezielde. - KAREL: Er zijn toch onder andere volken ook heele wijze en brave mannen geweest; doch kan men van dezen ook zeggen dat zij door Gods Geest bezield waren? - De Heer EELHART: Voor zoo verre die mannen ware Godsvrucht en reine zeden predikten, deden zij dit ook door of in den geest van God. Maar wie is te vergelijken bij MOZES, als wetgever en stichter van eene maatschappij, die den waren

God voor haren eenigen Opperheer erkende? SOLON en LIJCURGUS, edele wetgevers in *Athene* en *Sparta*, zijn vereerenswaardig; doch hoe veel verliezen zij bij MOZES? Het wordt heden te laat, om u dit alles meer duidelijk aan te toonen; doch wij zullen de wetten van MOZES te znmen lezen; ik zal u zijne mensch-kunde, ik zal u zijne verhevene wijsheid doen opmerken, en gij zult mij moeten toestemmen, dat God hem buitengewoon verlichtte en geleidde; hoe kon hij toch anders uit zulk eenen talrijken hoop menschen, door verdrukking en slavernij vernederd en verbasterd, alleen aan zinnelijke genietingen gehecht, en onvatbaar geworden voor eenig denkbeeld of begrip van den onzienlijken God of van eenige zedelijkheid; hoe kon hij anders, zeg ik, uit zulk eenen hoop menschen eene maatschappij vormen, waaronder de vonken van zuivere kennis van den waren God bewaard bleven? Hoe kon hij eenen eerdienst uitdenken, die zoo sterk op de zinnen werkte en te gelijk de verhevenste denkbeelden inboezemde? hoe kon hij een zamenstel van wetten uitdenken, die de zeden op zulk eene treffende wijze verzachtten, die het regt op zulk eene edele wijze handhaafden, en het gevoel van eigene waarde, met het gevoel der afhankelijkheid van den Almagtigen - goeden - getrouwen God, zoo heerlijk vereenigden? Ja - gewis, goddelijk zijn de wetten van MOZES; hoe verre verheffen zij zich boven die der meestgeroemde *Grieksche* wetgevers!

Waar vindt gij bij dezen die menschelijkheid? die veredeling van het gevoel? geen slaaf, (om u slechts het een en ander op te noemen,) geen slaaf kon straffeloos mishandeld worden; wreedheid tegen de onschuldige dieren werd verboden; slaven en vee moesten rusten op den zevenden dag. De armen moesten op de trouwhartigste wijze verzorgd worden; wie uit dringende behoefte zijne goederen verpandde en dienstbaar werd, ontving in het feestjaar, (dat altijd na zes jaren volgde,) vrijheid en eigendom terug. Menschenmin, broederlijke liefde, was de edelste deugd; wel verre van bedrog of rooverij aan te kweeken, ruste de vloek of het afgrijzen op den bedrieger en den dief; wel verre van de zwakken en hulpbehoevenden uit de maatschappij te verbannen, of gelijk in *Sparta* reeds bij de geboorte om te brengen, werd vervloeking uitgesproken over hem, die den ongelukkigen mishandelde, die de blinden deed verdwalen, of zich verhardde tegen de ellendigen. En zoudt gij zulk een' wetgever in dien tijd, toen de algemeene beschaving nog zoo weinig vordering had gemaakt, kunnen verwachten, zonder dat de Godheid zelve het verstand van dezen man verhelderde, en zijn zedelijk gevoel verfijnde, of, dat hetzelfde is, zonder dat Gods geest hem bestuurde? Doch het wordt tijd, dat wij ons gesprek afbreken; het is waarlijk reeds te laat, mijne jonge vrienden! - WILLEM: O! het spijt mij, dat het nu al zoo laat is; ik wilde nog zoo gaarne heel veel van

dien goeden verstandigen MOZES hooren. - De Heer EELHART: Ik heb u alles van dien grooten man gezegd, lieve jongen! wij hebben zijne eenvoudig schoone geschiedenis meer dan eenmaal te zamen gelezen, en ik deed u telkens, zoo veel mogelijk, de wijze, de in alles voorziende zorg van den eeuwigen Vader der menschen opmerken, en meer kan ik u niet van dezen goddelijken wetgever zeggen. Kinderen! ik herhaal het: leert ook vooral uit de geschiedenis van MOZES en van het volk, waar toe hij behoorde, dat al het schijnbaar kwade, ja dat zelfs het wezenlijk zedelijk kwaad, het welk menschen, die hunne vrijheid schandelijk misbruiken, in de wereld verrigten, eindelijk moet medewerken ten goede. De Koning van *Egypte* verdrukte het nakroost van ABRAHAM, dat, als een vreedzaam herdervolk, lang in een grasrijk gedeelte van het rijk woonde; doch ondanks die verdrukking, ondanks den slaafschen arbeid, waartoe dat volk allengs meer gedoemd werd, kon het toch niet besluiten, om zijn juk moedig te verbreken, en met vrouwen en kinderen een ander land op te zoeken of te overwinnen. Hier toe was het, gedurende meer dan vier eeuwen, te sterk aan den vreemden geboorte-grond gehecht, en te veel verslaafd aan het zinnelijk genot, dat het vruchtbaar *Egypte* zoo overvloedig opleverde. Doch toen de Koning het afgrijsselijk ontwerp vormde, om dit volk geheel van de aarde te verdelgen, door al de zonen, die onder het zelve geboren werden, te doen

om het leven brengen, toen schreide het volk tot den God zijner vaderen om uitkomst, en van toen af vereenigden zij zich, om, door list en geweld, deze onmenschelijke wet zoo veel mogelijk te ontduiken. Want dat zij dit gedaan hebben, is zeker; immers was aan die wet altijd zoo getrouw voldaan, als ten tijde der geboorte van MOZES, wat zoude als dan gedurende tachtig jaren van dit volk geworden zijn? en hoe zouden nog zoo vele jongelingen beneden de twintig jaren uit *Egypte* hebben kunnen weg trekken? Dit koninklijke moord-bevel dan werd voor de *Israëliten* eene opwekking uit hunne slaafsche sluimering, een band tot vereeniging, en een middel tot veredeling van hun, door genot en door de verachting, waar mede zij behandeld werden, diep weg gezonken gevoel. Doch dit was nog niet genoeg; zij moesten nog een verstandig opperhoofd hebben, die de verschillende besluiten tot eene moedige vlugt vereenigde, en tot stand bragt; en dit opperhoofd was MOZES; hij werd geboren gedurende de nog strenge uitvoering van 's Konings moord-bevel; doch de goddelijke Voorzienigheid waakte over het kind, dat reeds op de golven van den *Nijl* dobberde; het werd niet slechts in het leven behouden, neen - het werd tot eenen voedsterling van de dochter des Konings aangenomen, en met de melk van zijne eigene moeder gezoogd. Door deze beschikking werd MOZES onderwezen in alle de wetenschappen der *Egyptenaren*; een volk, dat voorzeker toen den hoog-

sten trap van beschaasdheid en geleerdheid onder alle de volken bereikt had. De verstandelijke vermogens van den jongen MOZES werden dus op de schoonste wijze ontwikkeld, en hij werd hier door vatbaar gemaakt voor hoogere verlichting, terwijl hij intusschen, door zijne ouders in de kennis aan den waren God niet minder onderwezen, tot een' verstandig en beschaafd man opgroeide, een' man, wiens gezonde smaak, wiens verfijnd gevoel, en verheven moedige godsvrucht elk in het oog schitterde; hij was het sieraad van het hof des Konings, en de lieveling van zijn vernederd volk, welks beschermer, welks verdediger hij welhaast werd. Maar de Heervorst, de wetgever, de vormer van *Israëls* maatschappij, moest zijnen edelen moed, zijne ondernemende stoutheid, ook met onvermoeid geduld en met de alles wel overwegende bedachtzaamheid weten te vereenigen, en het middel om hier toe te komen, vloeide uit eene daad, die hem, naar allen schijn, het leven moest gekost, en alle de uitzigten van zijn volk verdonkerd hebben. Hij sloeg eenen *Egyptenaar*, door wien een *Hebreêr* beleedigd was, dood. Hij werd hierom vervolgd; zelfs bij zijn gedreigd en vreesachtig volk vond hij geene schuilplaats; maar hij moest vlugten naar een afgelegen oord, tot eenen wijzen godvruchtigen *Arabier.* Daar leerde hij tevens wijsheid en volharding in het goede. De eenzaamheid oefende hier zijne denkkingskracht; de vrije grootsche natuur maakte hem gemeenzaam met God, zijnen Schepper, terwijl de teederste

liefde - de zuiverste vadervreugd - en het zaligst huisselijk geluk, hem de onschatbare waarde van een welgeordend maatschappelijk leven deed beseffen; en nu ook was de tachtig jarige MOZES rijp voor zijne groote bestemming hier op aarde. Nu kon hij, als een schrik des dwingelands, in den naam van zijnen God optreden; zinnelijke teekenen bevestigden zijne goddelijke zending bij den Vorst, en ook bij zijn in onkunde enslavernij weggezonken volk, dat hij zoo roemrijk uit het land der slavernij geleidde, en dat hij met zoo veel menschenkunde en lijdzaamheid onderwees, en aan den eerdienst van den waren God, en aan het gehoorzamen der nuttigste wetten gewende. Kinderen! bewondert in dit alles met mij, Gods onbegrijpelijke wijsheid. Hoe vaak vormt een verstandig mensch het heilrijkst ontwerp; doch één booswicht werkt het tegen, en alles is vernietigd. Geheel anders zijn de ontwerpen des eeuwige; hunne voltooijing gaat voort, en zelfs de meest tegenovergestelde werkingen bevorderen dien voortgang. Maar nu geen woord meer. - De brave kindervriend nam een vriendelijk asscheid van de nog naar hem luisterende jonge lieden, en allen begaven zich ter rust.

VIde Hoofdstuk.

Leerzaam en vrolijk waren de winter-dagen weêr voorbij gesneld; de blijde Leeuwerik zong

de naderende lente reeds te gemoet, en de zwellende knopjes aan de nog dorre boomtakken deden het ontwakend leven in het groeijend rijk alom opmerken. De kinderen van den Heer LAUSBACH wandelden niet zelden vol blijde verwachting naar het bevallig *Rozenhage*, waar de tuin-arbeid, en het snoeijen der boomen de doodsche stilte weêr begon af te wisselen; eerlang hoopten de blijde knapen hunnen geliefden vader, en het overige gezin daar weêr te omhelzen, maar niet één van hen zag dat oogenblik met zulk een smachtend verlangen te gemoet, als de lieve blozende WILLEM; zijn goed, zijn beminnend hart klopte allen zijnen lievelingen te gemoet; doch vooral verlangde hij naar zijne zoo teedergeliefde jongte zuster, zijne boven alles dierbare SOPHIE; hij sprong van vreugde, wanneer hij zich verbeeldde, hoe het bekoorlijk meisje hem in de uitgebreide armen zoude vliegen, en hem duizendmaal herhalen, hoe vurig zij verlangd had om hem weder te zien. WILLEM had, den geheelen winter door, SOPHIAS duifjes zelf opgepast; het ruuwste weder had hem niet kunnen terug houden, genoegzaam dagelijks naar *Rozenhage* te gaan, om die lieve dieren te verzorgen. Maar zelden had hij dit voor eene enkele reize aan den tuinman of aan den bediende overgelaten. De Heer EELHART, wel verre van het knaapje dit te betwisten, roemde zelfs zijnen ijver in het vervullen van eene taak, die hij op zich had genomen. Het is heel nuttig, zeide de weldenkende man altijd, dat jonge

menschen zich gewennen aan het vervullen van eenen post, die hun toevertrouwd wordt, of dien zij vrijwillig op zich nemen. Kinderen, die in dit opzigt aan hunne onbestendigheid van aard toegeven, die van daag iets op zich nemen, dat hun morgen reeds verveelt, en geene moeite doen, om die verveling te overwinnen, zulke kinderen worden ook nimmer menschen, die, getrouw in hunnen post, alle pligten, die de maatschappij van hen vordert, met ijver vervullen. De Heer EELHART raadde daarom zijne kweekelingen wel eens af, iets op zich te nemen, wanneer hij voorzag, dat het hun heel veel moeite zoude kosten; doch verkozen zij het evenwel op zich te nemen, dan moesten zij het ook volstandig volbrengen, in spijt van allen weêrzin; dit maakte ook, dat het den kinderen eene soort van hebbelijkheid of eigenschap was geworden, allen onlust tot het vervullen van pligten te overwinnen; ook geloofde de Heer EELHART, dat kinderen, die zich al vroeg gewennen aan het verzorgen van eenige dieren, die hun toevertrouwd worden, ook doorgaans, in lateren leeftijd, met liefderijke oplettendheid de belangen van andere menschen behartigen; terwijl zulke kinderen, die wel vermaak vinden, om honden, vogelen en andere huisdieren te zien en te houden, maar de verzorging daar van aan anderen overlaten, meestal eene onverschilligheid verkrijgen, omtrent het lot van andere schepselen, die hen nooit geheel verlaat. De kinderen en kweekelingen van den Heer EELHART moes-

ten daarom elk dier, dat zij verkozen te houden, zelve oppassen en verzorgen; maakten zij zich aan eenig verzuim hier in schuldig, dan werd hunne liefdeloosheid, hunne onbarmhartige onverschilligheid in het verachtelijkst licht gesteld, en zij zagen zich beroofd van het genoegen, om gedurende eenigen tijd voor een levend schepsel te mogen zorgen. KAREL zelf, die wel eer zonder eenig mededoogen met dieren, die onder zijn bereik waren, handelde, KAREL zelf gevoelde al het onredelijke niet slechts, maar ook al het wezenlijk strafbare hier van, en maakte zich ook volstrekt aan geene wreedheid meer schuldig. De ligtzinnige Gouverneur van KAREL hield alle belangneming in het geluk der dieren voor iets bespottelijks; de mensch, (zoo leerde hij zijne kweekelingen,) de mensch is het hoofd of de Opperheer der dierlijke wereld; hij is bestemd om alle vermaken te genieten, die de zintuigen hem met mogelijkheid kunnen aanbieden; hij heeft het volkomenste regt, om alle redelooze schepselen aan zijn genot, of aan zijn vermaak op te offeren. Doch de Heer EELHART deed integendeel zijne leerlingen begrijpen, dat de meerderheid, of de voortreffelijkheid van den mensch, boven andere zigtbare schepselen, hem in de eerste plaats ten duurste verpligt, om het geluk van alle mindere gevoelige schepselen zoo veel mogelijk uittebreiden; alleen hier door toch wordt hij den rang, dien hij in den rij der schepselen bekleedt, waardig; hier door toch volgt hij de Godheid,

wier Geest hem bezielt, na. Op zekeren morgen in de vroege lente, hadden de kinderen met hunnen vriend en leeraar hier over het volgende gesprek. - KAREL: Indien de dieren niet in de wereld zijn, om den mensch nut en vreugde te schenken, waartoe zijn zij dan toch aanwezig? ook lees ik duidelijk in de geschiedenis der menschen, dat God de heerschappij over de dieren aan den mensch heeft opgedragen. - De Heer EELHART: Ik betwist u dat niet, mijn jonge vriend! alles wat bestaat, alle de talloos verschillende schepselen-soorten, alles is tot onderling nut en vreugde aanwezig; de dieren zijn dit voor den mensch, zij zijn het voor elkander, en de mensch is het voor de dieren; alles maakt met elkander één volkomen geheel uit; een geheel, waartoe het kleinste deel even onmisbaar is, als het grootste. Verbeeldt u eene wereld zonder dieren, (doch eene gezonde verbeelding kan zich zulk een onbestaanbaar ding niet voorstellen;) het groeijend rijk, dat de dieren voedt, en dat door de uitwaseming en ontbinding van dierlijke zelfstandigheid, op zijne beurt, gevoed wordt, was zonder het dieren-rijk niet slechts nutteloos, maar ook zelfs onbestaanbaar. Het menschen-geslacht alleen kan het niet voeden noch genieten. Tot onze wereld behooren de dieren zoo volstrekt, als de lucht - het vuur - de aarde of het water. Dood en verderf zoude in de schaarsch bewogene lucht, die nu onophoudelijk door geluiden golft, door woelende wezens geschud, en

door uit- en inademing behoorlijk gemengd wordt, voorzeker heerschen; het zelfde zoude plaats hebben in het water en op de aarde, wier oppervlakte door dieren omgewoeld en vruchtbaar gemaakt wordt, ja - waar elk zand-korreltje eene woning voor een genietend schepsel aanbiedt. O - kinderen! hoe veel nut en vreugd zijn wij niet aan de dieren verpligt! denkt aan der vogelen gezang, in de vrije lucht, en in de lommerrijke bosschen; denkt aan het vrolijk gonzen en wriemelen der tallooze insekten, die op bonte en schitterende wiekjes rondzweven, op de bladeren glinsteren en spelen, en de levensvreugd tot verre buiten ons ongewapend oog uitbreiden; denkt aan de dartelende visschen in zeeën, rivieren en vijvers; aan de weiden vol grazend vee; aan het moedig paard; aan den hond, dien getrouwen gezel der menschen, en aan duizend andere dieren; denkt aan het onberekenbaar nut, dat zij ons doen, in het helpen dragen van lasten, in het verrigten van allen arbeid; denkt aan de kleeding, die zij ons door hun liaar - hunne wol - door hunne huiden, vederen en zijde bezorgen; denkt aan het voedsel, dat ons hun vleesch geeft, en aan de menigvuldige gereedschappen, die wij uit hun gebeente en hoornen vervaardigen, zoo wel als aan de artsenijen, die wij, door ondervinding en opmerkzaamheid, in het rijk der dieren hebben gevonden. - KAREL: En over dit geheele dierenrijk is ons de heerschappij door God zelven opgedragen? - De Heer EELHART: Zoo gij door he

woord *heerschappij* eene redelooze, eene volstrekt willekeurige uitoefening van magt verstaat, dan kan ik u heilig verzekeren, dat de goede, de weldadige God, die alle zijne schepselen uit liefde tot hun geluk schiep, nooit deze magt aan den mensch heeft opgedragen; dit toch was strijdig met zijne volmaaktheid. Maar verstaat gij door *heerschappij* een regt, dat uit de meerdere voortreffelijkheid van den mensch voortvloeit, een regt, om volgens de onschendbare wetten van billijkheid, en eerbied voor de bedoeling van den Schepper, de dieren, zoo veel mogelijk, aan de bevordering van ons geluk dienstbaar te maken, dan, ja dan heeft de Schepper de *heerschappij* over de dieren aan den mensch toevertrouwd, *Heerschappij* zegt eigenlijk in den grond, wijze, liefderijke besturing, die niets dan onderling geluk ten doel heeft, en van deze heerschappij heeft de mensch ook gebruik gemaakt; dieren, wier woesten aard hij niet temmen kon, heeft hij naar de wildernis verbannen; andere heeft hij aangekweekt, en, als het ware, veredeld. Doch het ware te wenschen, dat de mensch nooit door een verachtelijk misbruik van zijne magt en van zijn vernuft, de schuldelooze dieren tot ellende en martelingen doemde; hier door toch onteert hij zich zelven, en misvormt in zich zelven de trekken van het beeld des eeuwigen, en hij maakt zich schuldig aan de snoodste boosheid. - EMILIA: Ach - ik heb wel eens gedacht, de menschen moesten nooit de dieren tot voedsel

gebruikt hebben; ook doet het mij verdriet, dat zoo vele dieren elkander verslinden; hoe vele vogelen leven niet van insekten, of van andere vogelen! neen, alle die roofdieren moesten niet in de wereld zijn, of zij moesten een instinct hebben, om in het planten-rijk voedsel te zoeken. - De Heer EELHART: Maar lief goed kind! bedenkt gij wel, dat eene wereld, waarin de dieren elkander niet tot voedsel gebruikten, geheel anders zonde moeten ingerigt zijn, dan de onze? want met de tegenwoordig plaats hebbende vermenigvuldiging der dieren, bijzonder der insekten en visschen, zoude het planten-rijk op verre na niet genoeg voedsel opleveren, ook zouden de levende schepselen elkander verdringen; de gebreken of de gevolgen van het afnemend leven zouden hen martelen; kwijning, ellende en smart zouden heerschen, dáár waar nu werkzaamheid, vreugd en genot alles bezielen; terwijl de ontzaggelijke menigte van gestorvene en ontbonden wordende ligchamen de lucht zoude verpesten, en de aarde onbewoonbaar maken. Doch welligt zult gij zeggen, lieve MIELTJE! de dieren konden dan ook wel minder vermenigvuldigen: doch wanneer het getal van levende schepselen in eene volkomene evenredigheid stond met het voedsel, dat het planten-rijk voor hen kan opleveren, als dan zoude ons eene woeste ledigheid verschrikken, daar waar ons nu alles tegen juicht. Elke landstreek, waar het planten-rijk door de eene of andere omstandigheid minder

voedsel schonk, dan gewoonlijk, zoude in een algemeen graf verkeeren; want al wat leefde, zoude van gebrek moeten sterven. Maar hoe volmaakt wijs en goed is niet het werk van onzen weldadigen Schepper! lucht, aarde en water zijn vervuld met vrolijk genietende schepselen; de verschillende soorten voeden elkander; doch door de vermenigvuldiging komt nergens eene ledigheid; elk schepsel geniet zoo veel geluk, als het bevatten kan, het moge dan een insekt zijn, dat slechts eenige uren rond zweeft, of een elefant, die jaren noodig heeft, om zijn' volkomen wasdom te verkrijgen: onbekommerd speelt het insekt, en eer het zijne jeugd voelt weg kwijnen, is het de prooi van een ander dier. *Zorg voor de toekomst* is onbekend bij den nu vrolijk zingenden vogel, die in het volgende oogenblik door eenen anderen vogel verslonden, of door de menschen verstrikt wordt. Alles leeft van en door elkander, en juist hier door breidt zich het vrolijk, het genietend leven uit, tot in den zandkorrel, tot in den kleinsten waterdrop; de goede God zorgt, dat alle deze tallooze milioenen van schepselen overvloed van levens-genot hebben, en vermn igvuldigt hun geslacht, in evenredigheid met de verdelging, die andere schepselen-soorten daar in aanrigten; en op die wijze heerscht eene eeuwigdurende jeugd. Onze bloemen zijn met geene doode maden en wormen bestrooid; het loof onzer bosschen wordt niet ontsierd door kwijnende of stervende insekten en vogelen, die

den toon der algemeene vreugd ontstemmen; in de wateren zwemmen geene afgeleefde, met ouderdom worstelende visschen. Neen, eer alle deze schepselen den ouderdom kennen, zijn zij, over het algemeen, reeds in het midden hunner vreugd verslonden, en bevorderen in andere schepselen weêr nieuwe levensvreugd. De roof- of vleesch-etende dieren, bevrijden ook aarde en lucht van de uitwaseming der doode ligchamen, die zij verteren; ook de mensch ontving eene gesteldheid van den schepper, om zoo wel dieren als kruiden tot voedsel te kunnen nuttigen; en hoe goed is dit niet voor den mensch, daar hij toch bestemd is, om niet slechts op vruchtbare gronden, onder milde hemel-streken te leven, maar ook in oorden, waar het groeijend rijk niet genoegzaam is om hem te voeden. Onderscheidene volken toch, die op onvruchtbare Eilanden, of tusschen de poolkringen wonen, leven alleen van vogelen en dieren, die zij jagen, of van visch, die zelfs hun eenige voorraad is in het strengste der koude, wanneer zij hunne ellendige hut niet kunnen ontwijken. Neen, lieve kinderen! laten wij Gods wijsheid en liefde eerbiedigen; ook de dieren mogen wij tot spijs gebruiken; maar de boosaardige, de ongevoelige, die een onschuldig dier met moedwil martelt, of aan zijne dartele luimen opoffert, zondigt tegen God, wiens eigendom ook de dieren zijn, en die van alle wreedheid een' afkeer heeft. - WILLEM: Maar ik begrijp niet, waarom toch in eenige gewesten zulke ver-

giftigende dieren moeten zijn; zoo als adders en slangen, wier beet voor alle andere schepselen zoo schadelijk is; ik geloof wel, dat die dieren ook nuttig zijn; de goede God zoude hen anders niet geschapen hebben. - De Heer EELHART: Regt zoo, lieve jongen! Gij weet maar niet, waar toe zij dienen, niet waar? het doodelijk gif, dat zij bezitten, is het eenig wapen ter verdediging, dat deze dieren hebben. Hunne gedaante en hunne wijze van bewegen zijn oorzaak, dat zij dit vreesselijk wapen maar slechts in de hoogste noodzakelijkheid kunnen gebruiken; ook schijnen alle andere schepselen de vergiftigende dieren als door een instinct te schuwen: en hoe zeldzaam worden zij voor den mensch doodelijk! men weet hen gemakkelijk te ontvlugten, en zelfs de wilden kennen de geneesmiddelen, die de natuur tegen de beet van soortgelijke dieren aanbiedt. Maar behalve dit alles mogen wij vrij besluiten, dat de vergiftigende dieren, die zich in de brandende lucht-streken onthouden, het schadelijkste, het doodelijkste, dat in die lucht rond zweest, en dat menschen en dieren zouden moeten inademen, van de natuur ontvangen tot een wapentuig, om hunne prooi magtig te worden, of om zich te verdedigen. Hier door wordt welligt de lucht daar verbeterd, en minder schadelijk voor het algemeene leven. - EMILIA: Ziet alles is toch goed; dat zal ook wel zoo zijn met de vergiftigde planten. - De Heer EELHART: O - ja! deze groeijen

meestal op eenzame plaatsen; voorzeker nemen zij ook het schadelijkste uit de lucht op, en de meeste van die planten worden, door eene verstandige toebereiding, tot heilzame artsenijen. De Heer EELHART eindigde hier het gesprek, en de leerlingen begaven zich aan hnnnen gewonen arbeid. Maar gelijk ik hier boven zeide, WILLEM had, gedurende den winter, de duifjes van zijne zuster SOPHIA meestal dagelijks verzorgd; wanneer het weêr gunstig was, dan vergezelde de vriendelijke EMILIA hem veeltijds naar *Rozenhage;* de beminnelijke kinderen bewonderden dan de dorre, de levenloos schijnende boomen en struiken, waaruit weêr eens met jeugdig lommer en schoon gekleurde bloesems versierde boomen en struiken moesten te voorschijn komen, of zij verlustigden zich in de statige schoonheid van den winter, wanneer door den rijp alles verzilverd scheen; wanneer na eenen zwaren dikken mist, die zich aan boomen en planten had gehecht, de nevel gestold was, en de dorre takken als met blinkend kantwerk versierd schenen, of wanneer de donzige sneeuw, gelijk vlokkig zilver, alles bedekte, en over den eenzamen tuin, en uitgestrekte velden, als een vreedzaam doodkleed lag uitgespreid. Hoe groot en goed is toch onze hemelsche Vader, (zeide dan de lieve WILLEM vaak,) zelfs in het ongunstigste jaarsaizoen vinden wij nog zoo veel, dat ons waarlijk genoegen geeft. Noem toch den winter niet *ongustig*, antwoordde dan MIELTJE; hij bereidt ons

de lieve lente; wij hebben immers leeren opmerken, dat de natuur nooit rust; terwijl wij slapen, doet zij onze krachten verjongen, en terwijl hier nu zoo alles eenzaam en stil is, ontwikkelen zich de zaden in den grond, de wortelen verzamelen voedsel en kracht, en alle de sappen voor de planten worden toebereid. Neen, neen, alles is ook nu werkzaam, lieve WILLEM! dat weten wij; zoo pratende, doorwandelden zij dan de lanen van *Rozenhage*, streelden den grooten wachthoudenden hond, die, door de stem van WILLEM gewekt, vriendelijk uit zijn warm hok keek, voerden de duiven en hoenders, en wandelden weêr terug. Doch nu was het lente. SOPHIA schreef aan WILLEM: 'nog twee dagen, lieve beste jongen! dan ben ik bij u! ik zal de uren, die nog verloopen moeten, tellen; nog tweemaal moet ik ontwaken, dan zie ik den dag, waar naar ik zoo lang gewenscht heb. Lieve WILLEM! wat zijt gij gelukkig, zoo den geheelen winter buiten te wezen; hier in de stad was het ook wel goed, maar ik ben zoo gaarne bij u, bij onzen lieven Mijnheer EELHART, en bij u allen, ook bij mijn lieve MIELTJE; zoen haar toch voor mij, en Mevrouw CONSTANTS ook, overmorgen krijgt gij alle de zoenen terug van uwe lief hebbende SOPHIA.' Reeds vroeg in den morgen van den bestemden dag, waarop de Heer LAUSBACH zijne komst aan den Heer EELHART gemeld had, wandelde de Heer EELHART met zij-

ne voedsterlingen naar *Rozenhage;* al ras ontmoeteden de twee vrienden elkander, met al de hartelijkheid der ware vriendschap; het was eene vreugde om te zien, met welk eene blijdschap en liefde de Heer LAUSBACH zijne drie zonen, die hij groot geworden vond, en die van gezondheid bloosden, aan zijn hart drukten; en hoe de blijde knapen hunne zusters en tante omhelsden. Maar WILLEM hield met woeste vreugd de lieve SOPHIA lang in zijne armen, en overlaadde haar met zijne liefkozingen; ook de lieve zoetaardige EMILIA hing lang sprakeloos om den hals van haar, door blijdschap bevende, vriendinnetje; het was voor allen een feestdag. WILLEM toonde aan SOPHIA alles, wat hij voor haar gedaan had; de bloemen, door hem geplant, begonnen te ontluiken; de jonge kerse-boompjes die in haar tuintje stonden, droegen de liefelijkste bloesems; WILLEM had de boompjes zorgvuldig van mosch gezuiverd, en onder het oog van den Tuinman besnoeid; nu bragt hij haar bij de duiven, die hij voor schuw worden bewaard had, door haar telkens het voedsel in zijne handaan te bieden; hij bragt haar bij den heldere goudvisch-vijver, waarin de glinsterende vischjes, spartelde. WILLEM had ook deze diertjes gewend, om, zoo ras hij hen riep, digt aan den bebloemden boord te zwemmen, om de kruimeltjes brood, die hij in het water wierp, op te vangen. SOPHIA kon zich niet verzadigen, met alles weêr te zien, en haren

lieven broeder te danken; de kinderen meldden elkander beurteling alle de merkwaardigste veranderingen, die in de stad en op het dorp onder hunne bekenden waren voorgevallen. Met aandoening vernam SOPHIA, onder anderen, ook den dood van den ouden CASPER; want voor weinige dagen was die goede grijsaard gestorven. WILLEM vertelde haar, hoe gerust, hoe wel tevreden hij afscheid van zijne kinderen en vrienden had genomen; gij hadt het moeten zien, lieve SOPHIA! zeide WILLEM, terwijl zij zich op een zoden bankje onder bloeijende seringen nederzetteden, gij hadt het moeten zien, hoe de brave man gestorven is; ziek is hij niet geweest, maar zijne krachten verminderden allengs: hij werd lusteloos, en meestal sluimerend. De goede jonge ALBERT, die zoo lang voor zijne moeder en zusters geärbeid heeft, tot dat zijne moeder in den vorigen herfst gestorven is, en zijne beide zusters met het voorjaar getrouwd zijn, had ANTJE ten huwlijk gevraagd, en vader CASPER keurde het huwlijk goed. ANTJE had ALBERT ook heel lief, doch zij wilde niet trouwen, zoo lang haar vader leefde. Neen! lieve vader! (zeide zij eens, daar ik bij was, toen de oude man haar drong om de Bruid van ALBERT te worden;) neen, lieve vader! ik moet u oppassen, zoo lang gij leeft; aan mij zijt gij gewoon; mijne zuster heeft, hoe gaarne zij ook voor u zorgen zoude, te veel met hare huishouding en kinderen

te doen; ook ik zelve zoude, wanneer ik getrouwd was, zoo niet geheel voor u, mijn lieve vader! kunnen leven, als ik dat nu kan doen, en dan zoude ik toch geen schik - geen genoegen kunnen hebben. Ik ben jong genoeg; laat mij toch bij u blijven. Het goede kind deed het dan ook; en ALBERT had haar ook daarom des te liever; in het begin van de week ging ik met den Heer EELHART hem bezoeken. Hij zat in zijn' leuningstoel te sluimeren, doch in de openlucht; de zon scheen helder op zijn gelaat en grijze lokken; ANTJE zat nevens hem te breijen, en de kleine vrolijke JAN, die den geheelen dag springt en huppelt, stond nu als bewegeloos aan de knieën des grijsaards; zijne vriendelijke oogjes bleven op het gelaat van zijnen lieven grootvader gevestigd, en met lieve kinderlijke bezorgdheid weerde hij de vliegjes, die nu en dan om den sluimerenden man gonsden, af. Eenige minuten stonden wij dit aan te zien; toen vraagde de Heer EELHART met eene zachte stem aan ANTJE, hoe de oude man voer? CASPER ontwaakte, en kende de stem, hoe zacht de Heer EELHART ook sprak; bevende strekte hij zijne zwakke hand uit en zeide, op eenen vergenoegden toon: welkom lieve *Dominé!* het is gedaan met den ouden CASPER, onze lieve Heer in den hemel zij gedankt; ik beveel u mijne kinderen; vertroost hen in alle droefheid, gelijk gij mij deedt, maar vooral waarschuwt hen tegen ondankbaarheid, en onverschilligheid omtrent den goeden God, wanneer zij in voorspoed

leven. De Heer EELHART drukte hem de hand: zijt gerust, goede vader! zeide hij: Gij zijt gelukkig, gij hebt kinderen, die God liefhebben, en die dit betoonen, door het vervullen van hunne pligten als christenen. Zoudt gij voor dat geluk wel schatten verkiezen, om hun achter te laten? Toen greep CASPER de hand van den Heer EELHART met drift, en drukte die aan zijn hart. Zoo ik al het goud, dat in de wereld is, zoo ik al de koningrijken tot eene erfenis van mijne kinderen liet, en zij waren booze verachters van God en menschen, o! dan zoude ik vol wanhoop sterven, want zij waren dan voor eeuwig ongelukkig; en had ik schuld aan hunne ondeugd, o - dan zoude ik sidderen voor Gods regtvaardig oordeel, en voor de vervloeking van mijne kinderen. Maar nu ben ik zoo verheugd - zoo zalig; ik voel niets dan vrede en rust. Zie, lieve *Dominé*! ik kan mijne onuitsprekelijke zaligheid, die ik nu stervende gevoel, u niet doen begrijpen. Zie! het was mij altijd zoo goed, wanneer ik, vermoeid van den arbeid, in eenen lieven stillen zomer-avond mij te rust leide. terwijl de verkoelende lucht, door mijn open vengster, over mijn leger waaide, en het zachte maanlicht zoo alle de donkere schaduwen verzilverde; O! dan sliep ik zoo dankbaar, zoo vrolijk in; en de volgenden morgen, waarin mijne lieve kinderen, die ik in hunnen slaap nog eens op de blozende wangen gekust had, mij weêr vriendelijk lagchende eenen goeden morgen zouden wenschen; die lieve blijde

morgen zweefde mij dan voor den geest, terwijl ik de laatste bewustheid verloor. Zoo omtrent is het mij nu ook, doch oneindig meer zalig en vrolijk. O - SOPHIETJE! ik had den goeden braven CASPER zoo opregt lief; hij sprak nog heel veel met onzen vriend EELHART, en bedankte hem voor al het goede, dat hij aan hem gedaan had; ook mij bedankte de lieve stervende man, en mijne tranen drupten op zijne uitgeteerde hand, toen ik die aan mijne lippen bragt. De Heer EELHART kon niet langer blijven, maar beloofde nog voor den avond eens terug te komen; mij vergunde hij nog een uurtje te blijven. ANTJE weende, doch zij versmoorde haar snikken; zoo deed ook het vriendelijk knaapje, dat zijnen grootvader niet wilde verlaten; na weär een weinig gesluimerd te hebben, scheen CASPER te verlangen, om op zijn bed te liggen; het gaf hem vermaak, dat ik nog bij hem was; de zon was intusschen een weinig bewolkt; hij vraagde of het reeds avond was; neen! lieve vader! zeide ANTJE, het is nog voor den middag; de zon zal wel weêr doorbreken. O - ja! mijn kind! antwoordde hij, voor mij is de nacht welhaast voorbij; ik had niet gedacht, op zulk eenen lieven lente-dag te sterven; ik verwachtte, gedurende den winter, elken dag den dood, maar God wilde mij ook nog deze aardsche vreugd geven. De voorjaars-koeltjes hebben mij nog verkwikt; de heldere zon heeft mij het verstijvende bloed nog verwarmd, en de geur van bloesems en bloemen heeft mij verfrischt. Nu ga ik van deze

schoone wereld, naar eene nog veel schoonere - nog veel heerlijker Zijn zoon en ANTJE hadden den goeden grijsaard nu op zijn bed geholpen; hij lag zoo stil, dat wij twijfelden, of hij nog adem haalde; doch nog eenmaal herstelde hij zich, en vraagde naar geheel het huisgezin. O - gij hadt het moeten zien, met welk eene zoete vreugde op het achtbaar gelaat hij zijne handen op de blonde lokjes van den kleinen JAN en van de andere kindertjes leide, terwijl hij God om zijnen dierbaarsten zegen voor de kleine lievelingen bad. Gij hadt het moeten zien, SOPHIETJE! hoe hij zijne kinderen, en vooral ANTJE, hartelijk dankte voor al de liefde en zorg; ook van ALBERT nam hij afscheid, leide de hand van ANTJE in die van ALBERT, en sprak al stamelend een gebed uit; doch toen scheen hij te bezwijken en naar adem te hijgen, de weenende zoon hield hem in zijne armen, en met het grijze hoofd tegen de borst van JOHAN leunende, gaf hij zacht, met geslotene oogen, den jongsten snik, na met afgebroken woorden ons nog toegefluisterd te hebben: 'Daar, waar JEZUS onze broeder is, zien wij elkander weder.' Ach! niet waar? EMILIA! gij kwaamt met den Heer EELHART en uwe lieve moeder, eenige oogenblikken na het sterven van CASPER, in huis? Wij stonden nog aan zijn sterfbed, en weenden. ANTJE en JOHAN hielden de verstijfde handen des geliefden doode nog in de hunne, ach - niet waar? EMILIA! rust en vreugde waren op het verbleekt gelaat verspreid; het was, als of hij een hoo-

ger leven te gemoet lachte, (zeide de Heer EELHART,) neen - waarlijk! ik heb nu twee ware christenen zien sterven, maar de dood heeft niets verschrikkelijks; ik vrees hem ook niet; voor ondeugende menschen, antwoordde MIELTJE, moet de dood toch wel verschrikkelijk zijn, lieve WILLEM! o - wanneer zij niet vertrouwen kunnen, dat JEZUS hun gedrag goed keurt, en dat onze; hemelsche vader hen met welgevallen lief heeft, ja - dan moet het sterven wel vreesselijk zijn. SOPHIETJE sloeg hare armen te gelijk om WILLEM en MIELTJE, en met tranen in hare zachte blaauwe oogen zeide zij: o - laat ons toch getrouw alle onze pligten betrachten, en onzen goeden weldadigen God liefhebben, dan sterven wij ook zoo vrolijk als CASPER, en zien elkander ook allen weder. WILLEM snikte luid, en als uit éénen mond, riepen de drie goede kinderen: ja! wij willen JEZUS navolgen. God eerbiedigen, en alle menschen liefhebben; dan is de dood ook voor ons eenmaal eene zoete sluimering.

VIIde Hoofdstuk.

De Heer LAUSBACH sleet nu ook zijnen meesten tijd op zijn geliefd *Rozenhage;* aanhoudende tegenspoeden in den koophandel dwongen hem tot een meer stil en afgezonderd leven; zijn brave vriend, de Heer EELHART, schonk hem niet zelden al den troost der ware vriendschap; hij

maakte hem opmerkzaam op de vergankelijkheid van aardsche schatten, en op de eeuwige waarde, die deugd en verstand behouden; hij deed zijnen vriend het oog vestigen op dit voorbijvlugtend leven, dat aan den mensch geschonken wordt, als een staat van ontwikkeling, of voorbereiding tot een beter, een volmaakter leven. Ook wekte de Heer EELHART zijnen vriend dagelijks op tot de nuttigste werkzaamheden, vooral tot de beöefening der natuurkunde, waarvan de Heer LAUSBACH altijd een beminnaar was geweest. Werkzaamheid, zeide de Heer EELHART, verdrijft alle donkere wolken van voor onzen geest; zij is de bron van de zoetste tevredenheid, en doet ons het leven in deszelfs volle kracht genieten. Ledigheid voedt elke soort van verdriet; zij begunstigt de ongeregelde woede der hartstogten, of zij baart martelende zelfsverveling, die het leven tot den staat der diepste ellende vernedert. En onder alle werkzaamheden is geene meer geschikt, om het zedelijk gevoel te veredelen, dan de beöefening der natuurkunde; daar door toch leert de mensch gemeenzaam verkeeren met den almagtigen, den eeuwig wijzen Vader en Schepper van het heel-al, die in zon, maan en sterren, die in de bloeijende veldbloem, in den blinkenden daauwdrop, ja in elk zwevend stofje, vol zorgende liefde met ons spreekt, en ons het diepste ontzag, zoowel, als de dankbaarste vreugde inboezemt. Eenmaal, toen de Heer LAUSBACH, na een soortgelijk gesprek met zij-

nen vriend gehouden te hebben, zich tot het verrigten van bezigheden verwijderde, zeide LODEWIJK: het is toch ongelukkig, als men rijk is geweest, en men ondergaat dan zulke gewigtige verliezen, zoo zelfs, dat men van alle vermaken moet afzien. Rijkdom houdt gij immers ook voor eenen grooten zegen? Mijnheer EELHART! - De Heer EELHART: Het goed - het weldadig - het altijd zegenend Opperwezen schenkt ons niets, dan goede heilzame gaven; maar niet altijd is de rijkdom een wezenlijk geluk, even zoo min als alle andere gaven der Godheid, omdat de mensch die veeltijds misbruikt of nutteloos maakt, en ook hier door de bitterste gevolgen moet smaken. De beste geschenken des hemels, mijne kinderen! worden den menschen tot een wezenlijk verderf, wanneer zij daar geen goed gebruik van maken. - LOUISE: Dat begrijp ik niet; O! was ik maar schatrijk! Gij hebt ons immers geleerd, dat God de liefde zelve is; gaf hij mij dus ook rijkdom, dan zoude hij mij die niet tot mijn verderf geven. - De Heer EELHART: Wanneer ik, als vader, onder mijne kinderen eenen overvloed van rijpe vruchten uitdeel, dan doe ik dit uit liefde, of uit zucht om mijne kinderen wél te doen; maar wanneer nu het eene kind, uit gulzigheid, alle de vruchten, die hem ten deel vielen, en waaraan hij voor een paar dagen genoeg had, in een oogenblik verslindt, en doodziek wordt, wie heeft dan de schuld? of wanneer een ander mijner kinderen zijn deel,

zonder het te genieten, laat liggen, niets daarvan mededeelt, en zich zelven alles onthoudt uit eene verachtelijke zucht om veel te hebben, en deze vruchten zijn na eenige dagen geheel verrot en bedorven, zoo dat mijn geschenk geheel nutteloos wordt; was dat dan aan mij te wijten? gaf ik aan het door gulzigheid ziek geworden, en aan het door gierigheid arm blijvend kind, niet zoo wel mijne geschenken uit liefde, als aan een derde mijner kinderen, dat, juichende over zijn aandeel, met wijze spaarzaamheid de vruchten geniet, daar van aan speelgenootjes, die niets hebben, ter verkwikking mededeelt, en dus den zoetsten wellust smaakt? - WILLEM: O ja! zoo is het ook met den rijkdom; God zegent de menschen daar mede, maar de menschen, die dezen zegen misbrniken, maken zich zelve ongelukkig. - De Heer EELHART: Zoo is het mee alle geschenken des hemels; eer en aanzien in de wereld is een zegen, maar hij, die door hoogmoed zich zelven vernedert, hij, die zijne magt en gezag misbruikt, om natuurgenooten te onderdrukken, of verdriet aan te doen, maakt, zich zelven rampzalig. De klagten en tranen der onderdrukten en geplaagden zullen elk genot des levens voor hem verbitteren, en doorgaans oogst hij nog in deze wereld schande en versmading, maar - voorzeker zal hij in den grooten dag der algemeene vergelding, voor het oog van menschen en engelen, de diepste vernedering ondergaan, en met de duldelooste verachting overladen worden.

Zelfs de vermogens der ziel worden hem, in wien zij uitschitteren, tot een verderf, wanneer hij die misbruikt. Hoe veel kwaad is onder de menschen niet gesticht door de fijnst uitgedachte list, of door de rijkste vindingen, om de ondeugd in eene bevallige gedaante voor te stellen, om de onschuld van het hart te doen verloren gaan, en om de eenvoudigen door valsche redeneringen te doen afdwalen. Intusschen blijven rijkdom - aanzien - verstand, en alles wat door den mensch kan misbruikt worden, edele gaven van onzen hemelschen Vader. Hoe verachtelijk zoude het niet zijn, wanneer wij, om de gelegenheid tot misbruik te ontgaan, naar armoede, naar den laagsten stand, of naar de ellendigste domheid verlangden! Neen - het is de duurste verpligting van den mensch, zich in staat te stellen, om van alles, wat de lieve God hem schenkt, het beste gebruik te kunnen maken; en hier toe bezit de mensch, die in eene beschaafde maatschappij leeft, ook alle de noodige krachten. - KAREL: maar wanneer nu de aardsche goederen zoo vergankelijk zijn, gelijk gij daar straks nog mijn' vader deedt opmerken, waarom doet elk mensch dan zoo veel moeite, om die magtig te worden of te behouden? de staat der wilden schijnt mij dan veel gelukkiger; zij leeren geene handwerken, geen' koophandel, dan voor zoo verre elk die voor zich zelven behoeft; zij leggen zich nooit jaren lang toe op de beoefening der wetenschappen, en hebben ook geene zorgen. - De Heer EELHART: op de-

zelfde wijze zoudt gij den staat der dieren veel verkieslijker kunnen noemen, dan dien der menschen; de beschaafde mensch streeft naar het bezit van aardschen rijkdom, van eer, aanzien en kunde, om dat dit streven zelf voor hem heilzaam is, en genoegens oplevert, waarvan noch de wilden, noch de redelooze dieren eenig genot kennen, en om dat het bezit van rijkdom, eer, aanzien en kunde, hem den reinsten, den verhevensten menschelijken wellust kan doen smaken. De brave, de edeldenkende rijke kan de steun van zijn vaderland, de toevlugt en helpende vriend der ongelukkigen, en het sieraad der aarde zijn. Ook de aanzienlijke, of hij, die de eerste rangen in de maatschappij bekleedt. Hij kan het regt voor alle verdraaijingen beschermen, de onderdrukten redden, deugd en vlijt beloonen en aanmoedigen, ja, hij kan de glorie der geheele maatschappij zijn, wanneer hij kundig, eerlijk en deugdzaam is. Doch hoe veel waarde deze dingen ook bezitten, zij blijven vergankelijk, en wij mogen ons vertrouwen daar niet op stellen. De rijksten en grootsten der wereld kunnen tot den bedelstaf vernederd worden; hiervan zijn menigvuldige voorbeelden. Kunde zonder braafheid is zelfs niet in staat, om ons bestendig gelukkig te doen zijn, maar deugd en gezond verstand, deze zijn onvergankelijk, deze zijn boven alle wisselingen verheven. De verstandige beminnaar der ware deugd is in de diepste armoede nog rijk. In den laagsten stand is hij nog groot. Hij

behoudt het vermogen, om door zijne lessen, door zijne liefderijke vertroostingen, en door zijn voorbeeld uitgebreid te kunnen weldoen. Hij heeft geleerd, met Gods wijze schikkingen tevreden te zijn, en van alle zijne bekwaamheden het beste gebruik te maken. Het gemis van overvloed kan hem dus niet schaden; om zijne deugd en godsvrucht wordt hij, ook in den laagsten stand, door alle braven hooggeacht; ja, schoon hij van, allen miskend wordt, toch blijft hij zijne eigene waarde gevoelen; de goedkeurende stem van God spreekt in zijn bevredigd geweten, en hij boezemt, in spijt van list en boosheid, aan zijne vijanden nog eerbied voor zijne stille grootheid in. - EMILIA: O ja - ik zoude liever verkiezen, arm en van elk vergeten te leven, wanneer ik deugd en godsvrucht bezat, dan alle de schatten der wereld te bezitten, en ondeugend te zijn: alle de jonge lieden stemden dit toe. Maar, vroeg KAREL, waarom noemt men ons tegenwoordig leven zoo niets beduidend? zoo ijdel? zoo vlugtig? ik verheug mij toch zoo regt hartelijk, omdat ik leef; en wanneer men zeventig of tachtig jaren oud wordt, dan kan ik niet vinden, dat het leven zoo heel vlugtig is. - De Heer EELHART: Gij doet wél, lieve jonge vriend! met u zoo hartelijk te verheugen, omdat gij leeft; het tegenwoordig leven, wel verre van niets beduidend te zijn, heeft eene onbegrijpelijke waarde; het is de eerste morgenschemering van den langen schonen dag der eeuwigheid, waarvoor

wij bestemd zijn; en wie verheugt zich niet in die eerste liefelijke morgenschemering? elk oogenblik van dit leven, kinderen! wordt, zoo ras wij onze redelijke vermogens kunnen gebruiken, eene bron van vreugd of smart, die tot in het volgend leven voortstroomt; wat zeg ik? van één oogenblik, dat wij nuttig besteden, of dat wij schandelijk verwaarloozen, hangen onuitsprekelijke zaligheden, of onbeschrijfbare ellenden af. Het tegenwoordig leven is een onberekenbaar geschenk van onzen hemelschen Vader, niet alleen, omdat het aanzijn voor elk gevoelig schepsel zoo zalig is; niet alleen, omdat het tegenwoordig leven van den mensch de voorbereiding is voor een volmaakter leven; maar het is daarom ook nog een dierbaar geschenk, omdat Gods wijze liefde het voor ons met zoo veel vreugde en zinnelijk genot als doorweven heeft; doch in vergelijking van het leven, dat wij na den dood verwachten, is het tegenwoordige slechts eene schaduwe, en de ongelukkige mensch, die alle zijne vermogens inspant, om slechts het genot der zinnen te smaken, zonder zich voor hoogere genietingen voor te bereiden, die mensch is beklagenswaardig; want wanneer de dood hem verrast, en in een volgend leven overvoert, zal hij onvatbaar zijn voor de vreugde van dat leven, en de jammerlijke vruchten van zijne dwaling moeten inoogsten. Ja wel KAREL! is het tegenwoordig leven vlugtig; als jongeling mag u de tijd van tachtig jaren lang schijnen, doch als een rook vliegen zij voorbij.

Alles is u nu nog nieuw, en de menigvuldige nieuwe gewaarwordingen, die gij ondervindt, schijnen den tijd voor u te verdubbelen; hoe meer voorvallen elkander opvolgen, des te langer schijnt ons de tijd, en wij kunnen naauwelijks gelooven, dat tot eene reeks van gebeurde zaken slechts eene maand of eene week noodig was: doch wanneer de nieuwheid van alles begint te verdwijnen, wanneer onze jaren een weinig toenemen, en wij aan alle de afwisselingen gewoon worden; o, dan schijnen ons de verloopene jaren als droombeelden voorbij gevlogen te zijn. Wij merken dan de voetstappen des tijds zoo niet meer op, en wij zijn oud en afgeleefd, eer wij er aan denken; en wanneer wij niet overtuigd waren, dat wij na den dood blijven voortleven, dan zouden wij reden hebben, om ons te beklagen over een kortstondig aanzijn, waarin wij elke vreugd door smart verbitterd gevoelen, waarin wij elke blijde genieting door grievenden jammer afgewisseld zien, en waarin wij van God, van het heelal, van alles wat ons omringt, ja van ons zelve slechts zoo veel kunnen leeren kennen, als noodig is, om door brandende weetlust en dorst naar meer kennis gepijnigd te worden - KAREL: Lieve mijnheer EELHART: Ik gevoel het, dat ik onsterfelijk ben, maar hoe komt het, dat zoo veel verstandige menschen daar toch nog aan twijfelen? dat alles voortduurt, dat versterven en herboren worden afwisselt, dat zien wij duidelijk; ook het menschelijk ligchaam wordt ontbonden, en uit die deelen worden weêr

andere ligchamen, het zij dan planten, het zij dieren of menschen geboren. Maar wat is dan toch die onsterfelijkheid? ik geloof die wel, maar ik heb geen denkbeeld van een' geest, want deze zoude onsterfelijk moeten zijn, en hoe kan een geest toch waarlijk de mensch genoemd worden? - De Heer EELHART: Wij kunnen geen *mensch* noemen of denken, of wij stellen ons een uit geest en stof zamengesteld wezen, of een bezield en bewerktuigd schepsel voor. Een zuiver geestelijk wezen kan even weinig een *mensch* genoemd worden, als een geheel stoffelijk ligchaam; dit spreekt van zelf, niet waar? nu dan, de mensch is onsterfelijk; dit besluit volgt uit eene gezonde redenering over de natuurlijke eigenschappen van den mensch, als bij voorbeeld: zijne zucht naar hoogere volkomenheid en geluk, zijne onverzadigbare zucht naar kennis, en zijn zedelijk gevoel van eene hoogere bestemming. Zoo ook besluiten wij dit door eene gezonde redenering over het ras voorbijgaand leven, waarin de meestgevorderde in kennis en deugd nog naauwelijks de eerste beginselen daar van kan bereiken; en over de volmaakte wijsheid van den Almagtige, die ook den mensch alleen uit liefde schiep, en zoo veel zaligheid voor hem bestemde, als hij bevatten kan. Maar, daar dit besluit niet altijd voldoende is, omdat onze rede, of het goddelijk vermogen om te redeneren niet altijd gezond is, en door zinnelijkheid kan verbijsterd worden, daarom ontvingen wij de overtuigendste bewijzen, dat wij onsterfelijk zijn, door

de leer van JEZUS en zijne Apostelen. JEZUS zegt ons niet alleen met duidelijke woorden, dat ons tegenwoordig leven slechts eene voorbereiding is voor een volgend leven, dat wij eenmaal rekenschap zullen moeten geven van onze gedachten, woorden en daden, daar toch de gestorvenen zullen herleven, en geöordeeld worden. Niet slechts beschrijft ons JEZUS dat plegtig oordeel, waarin de gelukkigen, die in den geest van God en JEZUS, dat is, in den geest der belangelooze, der werkzame liefde gedacht en gehandeld hebben, tot erfgenamen der hoogste zaligheid zullen verklaard worden; terwijl de ongelukkigen, die dezen geest der liefde door hun gedrag lasteren en bestrijden, tot alle de duldelooze ellenden, die zij zich zelven bereiden, zullen gedoemd worden. Neen kindereu! niet slechts overtuigde ons JEZUS dus van de onsterfelijkheid, maar hij maakte die ook zelfs bevatbaar voor de grofste zintuigen, hij wekte de gestorvenen - de reeds begravenen - de aan het gebied der natuurlijke ontbinding toebetrouwden - weêr in het leven; hij deed nog meer, hij zelf stierf, niet in eenen huisselijken kring, niet voor het oog van vertrouwlijke vrienden, maar hij stierf op eene openlijke schouwplaats, voor het oog van een geheel volk, voor het oog van vijanden en woestelingen, die hem niet slechts den doodsnik zagen geven en verstijven, maar die hem ook nog het hart doorboorden, en het bloed, door den dood reeds gestold, en van de waterdeelen, waarmede het bij een le-

vend mensch vermengd is, afgescheiden, zoo wel als het water deden te voorschijn komen. Zoo stierf hij, maar hij herleefde ook in het gras; in eene uitgeholde rots, waarin hoogere wezens, waarin engelen, door het afwentelen van den grafsteen, de noodige levenslucht moesten doen stroomen. Ja wedergekeerd in het leven, met de teekenen der nagelen, waarmede hij aan het kruis was gehecht, in handen en voeten, met het teeken van den steek der speer in zijne zijde, verkeerde hij weêr met zijne vrienden, en deed het halsstarrigst ongeloof verstommen. Voor den verstandigen, maar door voor-oordeel of waanwijsheid verdwaalden mensch, kan het twijfelen aan de onsterfelijkheid dus mogelijk zijn, maar voor den christen is het volstrekt onmogelijk. Wij leggen bij den dood dit zinnelijk ligchaam af, doch wij zelve, wij blijven voortleven. - KAREL: Maar dat is het juist, dat ik niet regt begrijp; het ligchaam zien wij sterven, en de geest, zoo die voortduurt, is geen mensch. - De Heer EELHART: Uwe ziel, het edel, het voortreffelijk, uit geest en stof gevormd wezen, dat uw *ik* of uwen op zich zelven werkenden persoon uitmaakt, is onsterfelijk. Bij den dood gebeurt het zelfde, dat door geheel ons leven gebeurt, dat is te zeggen, wij leggen ons ligchaam af. Dit doen wij reeds van dat wij geboren worden, doch het gene wij gedurende ons leven afleggen, wordt weêr telkens aangevuld, zoo dat wij slechts van ligchaam verwisselen. Dit heeft aanleiding gege-

ven, dat men het tijdperk ter geheele vernieuwing van het ligchaam heeft willen bepalen; zoo dat sommigen een verloop van zeven jaren noodig oordeelen, om dezelfde deeltjes als geheel verdwenen te beschouwen. Intusschen blijft elk mensch dezelfde op zich zelven staande en werkende persoon. *Ik* ben het, die eens in eene geheel andere gedaante, mij als eenen pas geborenen zuigeling, of als eenen teederen knaap vertoonde; *ik* was jongeling, *ik* ben man; eenmaal zullen deze handen verstijven, deze oogen verdonkerd worden, maar *ik* - *ik* zal voortleven. Het onbruikbaar geworden ligchaam, dat ik noodzakelijk behoefde in dezen staat der eerste ontwikkeling, dit ligchaam, dien band, die mij aan de zigtbare wereld hecht, zal ik dan op eenmaal afleggen; terwijl *ik* tot eenen hoogeren stand zal overgaan, en mij door meer verfijnde, meer veredelde banden aan de orde der dingen, aan Gods heerlijke wereld zal verbonden gevoelen. Intusschen is ook dit grovere ligchaam niet verloren; elk ontbonden deel van hetzelve voldoet op nieuw aan zijne bestemming, het leeft in planten en dieren, het vloeit in de onderscheidene lucht soorten rond, of schittert in het vuur; doch volgens het getuigenis van JEZUS, den Vorst en Heer der menschen-wereld, zal ook dat gelouterd ligchaam nog éénmaal op nieuw de veredelde band worden; die mij aan de gelouterde, de tot volkomenheid ontwikkelde zigtbare wereld verbindt; vormt gij u nu een meer duidelijk denkbeeld van de onster-

felijkheid? lieve KAREL! - KAREL: ja, maar het is mij toch altijd een wonder, dat ik niets kan gewaar worden van mijne ziel, of van dat onsterfelijk *ik*, en dat, bij het sterven van de menschen, de overblijvenden ook niet iets van die ziel gewaar worden. - De Heer EELHART: waar toch vinden wij geene onverklaarbare wonderen? lieve jonge vriend! Wordt gij in het teedere spruitje, dat hier in deze laan uit den eikel, dien wij daar planten, opgroeit, wordt gij in dat teedere spruitje den zwaren hoogen breed getakten eikenboom, die mogelijk eeuwen hier na de plaats, waar wij heden zitten, zal overschaduwen, gewaar? en toch leeft het beginsel van dien boom in dit spruitje; toch leefde het reeds in den doodschijnenden eikel. Ons verstand bevat maar weinig; in eenen hoogeren stand geplaatst, zal ons dit meer duidelijk zijn; bij het sterven der menschen ontwijkt het onsterfelijk *ik*, of onze ziel, de zigtbare wereld, waar mede het nu niet langer verbonden is. De nog sterfelijke en zinnelijke menschen kunnen dus den onsterfelijken mensch, die de onzigtbare wereld intreedt, niet gewaar worden; want alles, wat buiten het bereik van onze grove zintuigen is, kunnen wij ons niet duidelijk onder zigtbare beelden voorstellen. - WILLEM: Maar lieve mijnheer EELHART! Daar onze zintuigen de eenige middelen zijn, om ons gewaarwordingen te doen verkrijgen, hoe kunnen wij ons dan zaken, die niet onder het bereik der zintuigen vallen, als waarlijk aanwezig

voorstellen, zoo als de menschelijke ziel, de onzigtbare wereld, of de plaats der gestorvenen, en zelfs het eeuwig Opperwezen, dat wij God noemen? en toch weet ik zoo zeker, dat die aanwezig zijn, als ik weet, dat het heden dag is. - De Heer EELHART: Waren wij louter zinnelijke wezens, lieve WILLEM! dan zouden wij van de gewaarwordingen, die wij ontvingen, geen ander gebruik maken, dan voor zoo verre wij die tot het bevredigen van zinnelijke behoeften noodig hadden; zoo toch doen de dieren, en de nog zeer jonge kinderen. Doch het onsterfelijk *ik*, of de ziel van den mensch, bezit het vermogen, om over de ontvangene zinnelijke gewaarwordingen na te denken, die met elkander te vergelijken, en uit die vergelijking een vast besluit op te maken. Bij voorbeeld: gij ziet heden de zon schijnen; dit doet zij nooit, wanneer het nacht is; dus kunt gij voorzeker besluiten, dat het heden dag is. Even zoo zeker kunnen wij besluiten, gelijk ik u reeds gezegd heb, uit onzen toestand en hoedanigheden, dat wij onsterfelijk zijn. De tallooze menschen, die het grove ligchaam afgelegd hebben, en toch leven, wordt gij niet meer gewaar; er is dus eene onzigtbare wereld, waartoe alle wezens, die de uiterste grenzen der zinnelijkheid ontwijken, behooren. Ook de gronden, waarop wij ons onwankelbaar besluit vestigen, dat een hoogst volmaakt - hoogst wijs en almagtig wezen bestaat, dat de oorsprong is van het heelal, heb ik u leeren kennen; maar behalve dit

vermogen om te redeneren, bezit onze ziel ook gewis nog oneindig edeler zintuigen, dan die wij alleen hier gebruiken of behoeven. Die edeler of meer verhevene zintuigen nu, schoon, gelijk de ziel zelve, nog in den staat der ontwikkeling, doen ons ook nog edeler, fijnere gewaarwordingen ontvangen en beöordeelen. Vandaar dan ook die meer en minder duidelijke denkbeelden, die zich de denkende menschen van het onzigtbare, of gelijk wij het noemen, van het boven-natuurlijke vormen. Intusschen zijn die denkbeelden altijd nog onduidelijk, en uit de zinnelijke wereld, hoe fijn en afgetrokken ook, te zamen gesteld. Want van geheel onzinnelijke dingen is geen gedachten-beeld, dat wij beöordeelen kunnen, te vormen. Wij spreken bij voorbeeld van de oneindigheid, en voor onze verbeelding zweeft eene ruimte, die niet af te meten, die niet begrensd is. Maar het is toch een beeld. Wij spreken van den Almagtige, die alles voortbragt en in stand houdt, en aan onze ziel vertoonen zich alle de krachten der natuur, waarin de almagt des eeuwigen werkt. In het volgend leven, waarin onze fijnere zintuigen hooger volkomenheid bereiken, zullen wij duidelijker gewaarwordingen ontvangen, en edeler vermogen bezitten, om te denken en te redeneren. - WILLEM: Maar zoo wij dan toch in het volgend leven uit stof en geest zaamgestelde wezens zijn, dan zullen wij immers ook van alles, wat wij beoordeelen, beelden kunnen vormen? - De Heer EELHART: Regt zoo, lieve jongen! maar

zie eens, hoe verre nu reeds de denkende man boven het eerst met leeren beginnend kind gevorderd is in het vormen van zuivere denkbeelden. Geef, bij voorbeeld, aan het drie- of vierjarig kind eene eenvoudige zedeles omtrent het stelen; toon daar al het misdadige van aan; het zal weinig invloed hebben, wanneer het wicht, dat nog geen regt van eigendom kent, en van begeerte brandt, om eenen blozenden appel aan zijn broertje of zusje te ontnemen, niet zinnelijk onderwezen wierd: maar vestig de aandacht van het kind op een prenteboek, waarin een mensch, dat het goed van een ander wegnam, en in boeijen gesloten, of op eene andere wijze gestraft wordt, afgebeeld is, en voeg daar dan bij: ‘zie dien ongelukkigen, hij begon mogelijk een dief te worden, met het stelen van eenen appel, of van andere kleinigheden, en werd eindelijk een geheel ondeugend mensch, dat in de maatschappij niet langer kon geduld worden: want als men het misdrijf, gelijk ook het stelen is, niet in de beginselen tegen gaat, door te denken, ik mag van een' ander niets wegnemen, dan gewent men zich aan het kwaaddoen, en kan het eindelijk niet, dan met veel moeite laten;’ dan zal het kind u verstaan, en, bij het zien van den gestraften dief, van de kleine rooverij, die het voorgenomen had, afzien. De man intusschen heeft genoeg aan de wetten tegen het stelen. Maar spreek nu tegen het kind van afgetrokkene zaken, het zal wartaal voor hetzelve zijn; en intusschen vormt zich de denkende wijsgeer, alle voorstellingen, die hij ver-

kiest, en verklaart die zoo duidelijk als hem mogelijk is. Is nu het onderscheid tusschen het bijna gedachteloos kind, en den diep-denkenden man zoo groot, wat zal dan wel het onderscheid zijn tusschen den mensch, die hier in het zinnelijk stof eerst opkiemt, en den mensch, die het zigtbaar omkleedsel heeft afgelegd, en bij het genot der verhevenste gewaarwordingen van volkomenheid, tot volkomenheid eeuwig blijft voortgaan. Hier eindigde het gesprek, want de Heer LAUSBACH noodigde zijnen vriend EELHART tot eene wandeling; KAREL en LODEWIJK vergezelde de beide vrienden.

VIIIste Hoofdstuk.

WILLEM en SOPHIETJE bezochten vaak Mevrouw CONSTANTS; die beminnenswaardige vrouw lag zwaar ziek; voorbeeldig was haar geduld in de bitterste smarten; zij was opgeruimd, zelfs toen zij zich in het uiterste doodsgevaar bevond: en geen wonder; de zoetste bewustheid, dat zij alle hare pligten getrouw had zoeken te betrachten, en het vertrouwen op Gods liefde, die de zwakheden van het opregt welmeenend hart bedekt, gaven haar moed om te sterven. Doch zij dankte met de hartelijkste vreugd haren hemelschen Vader, toen zij weêr begon te herstellen; want hare lieve jonge EMILIA had hare moederlijke zorg nog zoo hoog noodig; het aanmin-

nig meisje week ook niet van het bed der geliefde moeder, en nooit viel het haar zwaar, schoon Mevrouw CONSTANTS nog verscheiden maanden zwak en kwijnend bleef, alle hare vermaken op te offeren, om de geliefde moeder op te passen, of door haar gezelschap te vervrolijken. En wanneer Mevrouw CONSTANTS, uit teedere bezorgdheid voor de gezondheid van haar dierbaar kind, verlangde, dat zij eene wandeling deed, en met hare speelgenootjes zich in de vrije lucht eenigen tijd verlustigde, dan antwoordde de lieve EMILIA: gij waart altijd bij mij, lieve moeder! niet alleen toen ik ziek wss, maar toen ik nog klein was, en altijd hulp noodig had, en zoude ik u dan heden verlaten kunnen? ik ben nergens gerust of tevreden zoo lang gij ziek zijt, dan bij u; mijne gezondbeid zal daar niet bij lijden, want gij hebt mij immers geleerd, dat wij in het vervullen van onze pligten getrouw moeten zijn, zelfs, wanneer ons wezenlijke gevaren dreigen. Dat is ook zoo, mijn kind! hernam dan de brave moeder, wie, om zijne eigen gezondheid te sparen, eene hulpelooze kranke, door gebrek aan verzorging, nog meer deed lijden, of zelfs liet omkomen, die onbarmhartige zoude zich zijne eigen gezondheid onwaardig maken, even als de rijke, die, uit liefde tot zijnen schat, de van honger en ellende wegkwijnende armen, voedsel, kleeding, en de noodigste behoeften weigert, ook zijnen rijkdom niet verdient. Maar nu ik beter ben, lieve EMILIA! en het mij aan geene hulp ontbreekt, nu

moogt gij ook uwe eigen gezondheid niet verwaarloozen. Uwe ongesteldheid zoude mij bedroeven, en u buiten staat stellen, om uwen kinderpligt aan mij te vervullen. Nooit mogen wij in het een of ander de juiste maat te buiten gaan; toen ik u nacht en dag in uwe vroegste kindschheid oppaste, had ik dubbelde reden, om voor mijne eigen gezondheid, en het onderhoud van mijne krachten te zorgen, want wie zoude u met zoo veel liefde gevoed en opgepast hebben als ik? Hoe schoon, hoe edel ook het medelijden en de hulpvaardigheid is, wij mogen onze eigen krachten door dezelve niet verwoesten; even weinig als de rijke, uit overdrevene mededeelzaamheid, zijne schatten mag verkwisten, of zich zelven buiten staat stellen, om bestendig het lot der noodlijdenden te verzachten. WILLEM was ook altijd gaarne bij de lieve zieke; met de teederste deelneming had hij haar zien lijden; het gevoelig hart van den lieven knaap leed met elk mensch, ach! zelfs met elk diertje, doch de lieve Mevrouw CONSTANTS, die hij als of zij zijne moeder ware, beminde, dagen lang met smart en doodsgevaar te zien worstelen, dit kostte hem de bitterste droef heid. Maar ook, nu zij hersteld werd, o - nu was hij weêr onbeschrijfbaar gelukkig. Elken morgen vloog hij naar de lieve nog kwijnende vrouw, en het toenemend blosje der gezondheid, dat hij dan weêr op haar gelaat verspreid zag, maakte den lieven jongen bijna uitgelaten van vreugd. Hij en EMILIA overlaadden

haar dan met liefkozingen, zoo dat de waardige vrouw menigwerf lagchende uitriep, dat zij haar door zoenen en omhelzen versmoorden. Ook was haar voorbeeld altijd leerzaam, en MIELTJE volgde het ook getrouw. Nooit vermoeide het lieve meisje, wanneer zij eene kleine ongesteldheid gevoelde, eenig mensch, door onophoudelijk klagen; niets, zeide Mevrouw CONSTANTS, is in een huisgezin meer onaangenaam, dan het hooren van onophoudelijk klagen, en het onophoudelijk zien van gezigten, vol pijnelijke en moedelooze trekken. Het medel jden met zulke lijders wordt door den tijd verstompt, men beschouwt hen toch niet meer in een dadelijk gevaar. Dit maakt de lijders gemelijk en ontevreden, zoo dat elk hen schuwt, daar zij de gezellige vreugd toch door hun gejammer verpesten. Ik had in mijne jeugd, vervolgde zij, op zekeren dag twee speelgenootjes bij mij; het eene door eene al te verteederende opvoeding bedorven, had waarlijk een heel zwak gestel, doe ook elk onaangenaam gevoel deed haar luid klagen en jammeren, en verpligtte de huisgenooten, om al hare luimen in te volgen. Behalve de al te toegevende moeder, bediende haar elk met weêrzin, want hare klagten hadden geenen invloed meer, en hare gemelijkheid baarde afkeer Zij werd volwassen en huwde, doch schoon zij alles genoot, wat een mensch op aarde kan wenschen, zij bleef verdrietig, en voedde hare ongesteldheid door gemelijke luimen. Lang verdroeg haar brave man alles met geduld, doch

eindelijk werd zijn huis hem het allertreurigst verblijf; want nimmer zag hij eenen vrolijken blik van zijne gade, nooit deelde zij regt vergenoegd in iets, dat aan hem stof tot blijdschap schonk, alles was haar tot last, zij verweet hem telkens zijne ongevoeligheid, en de goede man zag niets dan hare tranen, hij hoorde niets dan hare zuchten. Eindelijk zocht hij buiten zijn huis verstrooijing, schoon hij anders voor huisselijk geluk zoo volkomen geschikt was; hij geraakte onder woest gezelschap, en in het kort, de welvaart van dit huisgezin ging op de jammerlijkste wijs verloren. Het ander speelgenootje, waarvan ik zeide, was door eene verstandige moeder opgevoed; eene al te groote weelde had hare jeugdige krachten niet doen wegkwijnen; hare gezondheid was bloeijend, en zij had die leeren beschouwen, als eenen onwaardeerbaren schat, doch kleine ongesteldheden dreven ongemerkt als luchtige wolkjes voorbij. Zij had geleerd, dat men ook voor zich zelven al te toegevend kan zijn; en al deerde haar al eens iets wezenlijks, toch bleef zij vrolijk en opgeruimd. Vol medelijden zocht elk dan haar leed te verzachten; want men was overtuigd, dat zij nooit over iets, dat niets te beduiden had, klaagde, en elken dienst, die haar bewezen werd, beloonde zij met dankbare liefde Ik heb haar ook gekend, toen zij gehuwd was; haar huis was het verblijf van vreugde en eensgezindheid; jaren lang heb ik deze lieve vrouw door eene smartelijke kwaal zien lijden; doch zij ver-

kropte haar leed zoo veel mogelijk, en hare vergenoegde ziel sprak altijd in het blijmoedig oog. Zij was het voorwerp van het teederst medelijden; doch zij zelf vertroostte hare vrienden Ach! ik heb haar zoo menigwerf de pijnlijkste trekken in haar zacht gelaat door een gedwongen lachje zien bedekken; zij bleef de wellust van haren echtgenoot, en van allen die haar omringden. Het volkomenst huisselijk geluk, dat haar gezin smaakte, werd alleen verbitterd door het zien van haar lijden, dat zij vruchteloos poogde te verbergen; zij bestuurde alles, en hield de schoonste orde tot aan haren dood in stand. Haar dood was de vreesselijkste ramp voor alle hare lievelingen, en nooit werd eene stervende met meer hartelijken rouw betreurd. Soortgelijke verhalen maakten den diepsten indruk op EMILIA, en ook op de lieve SOPHIE. - KAREL werd dezen zomer naar de hooge school gezonden, en de Heer LAUSBACH verkoos nu *Rozenhage* tot zijn bestendig verblijf.

IXde Hoofdstuk.

WILLEM bleef van jaar tot jaar voortgaan met schoone vorderingen te maken. Hij verzuimde geen oogenblik, dat tot het ontvangen van eenig onderwijs bestemd was, en zelfs in de uren van uitspanning hield hij altijd de les van zijnen vriend en leermeester, den Heer EELHART, in gedach-

ten: ‘zoek geene vermaken, die volstrekt nutteloos zijn; eene volstrekte ledigheid, hoe affchuwelijk ook, hoe onteerende voor den mensch, zoude nog te verkiezen zijn boven het verbeuzelen en verwoesten van ziels- of ligchaams krachten; ja schandelijke ledigheid is nog minder afschuwelijk, dan het baldadig werkzaam zijn tot schade van zich zelven of van natuurgenooten.’ WILLEM besteedde zijne vrije uren dan ook gedeeltelijk aan het oefenen van zijne ligchaams-krachten met eenig beweging-gevendspel, bij voorbeeld, met wandelen, loopen of springen, of ook wel met het beärbeiden van zijnen kleinen tuin; maar ook voor een groot gedeelte besteedde hij zijnen tijd, voor uitspanning bestemd, aan het lezen van goede reisbeschrijvingen, van de levens-beschrijvingen der voortreffelijkste menschen, of aan het lezen der beste Dichters, waarvan de lieve WILLEM een bijzonder vriend was. De algemeene en vaderlandsche geschiedenis, waarmede de Heer EELHART zijne kweekelingen gedurig meer trachtte bekend te maken, wekte ook bij aanhoudendheid WILLEM'S leeslust, nimmer was hij daar geheel van verzadigd, altijd vond hij nog nieuwe tafereelen in dezelve, die zijnen geest ernstig of vrolijk bezig hielden, en de lieve jongen verstond ook de kunst, om zijne jonge vrienden en vriendinnen, door zijne bevallige wijze van verhalen of voorlezen, den lust tot alle woestheid of dartelheid te ontnemen; had hij, bij voorbeeld, om het een of ander huisselijk feest

te vieren) eenige knapen van zijne jaren bij zich, ja dan ontbrak het wel niet, bij tusschenpoozen, aan woelige, aan luidruchtige vrolijkheid, die aan den jeugdigen leeftijd zoo eigen is, maar nooit ontaardde die vrolijkheid in geheel redelooze dartelheid, die zich door een wild geschreeuvv en getier, door een razend worstelen, of baldadig rondvliegen uitdrukte. Neen - bij WILLEM en zijne jonge vrienden, had elk vrolijk bedrijf, hoe woelig, hoe luidruchtig ook, nog altijd eenig doel, en bleef altijd binnen de palen der orde. En dit was geen wonder, want het is alleen zelfsverveling, of eene rustelooze en onvoldane neiging om werkzaam te zijn, en het gevoel des jeugdigen levens uit te drukken, waar door opluikende menschen doorgaans tot buitensporigheden vervoerd worden. Zij willen genot van het leven hebben, en weten de ware bron van dat genot niet regt te ontdekken; hier voor had de Heer EELHART gezorgd. Zijne kweekelingen kenden die bron, en namen telkens, wanneer de onschuldige zinvermaken, die zich als van zelve aanboden, genoten of verbruikt waren, de toevlugt tot die bron, die altijd nieuwen wellust door hun aanzijn deed stroomen. WILLEM (bij voorbeeld) verlustigde zijne jonge gasten nu eens door het beschouwen van een naauwelijks merkbaar insekt, van het stof eener bloem, of de vezelen en buisjes eener plant, door het microscoop of kunstglas; nimmer waren zij door een soortgelijk gezigt verzadigd; de natuur toch is onuitputbaar in

voorwerpen, en elke nieuwe vertooning wekte nieuwe aandoeningen van verwondering, eerbied en genoegen. In den kleinsten drop water zagen zij verschillende maatschappijen van diertjes rondzwerven; het blad van een' boom werd voor hun oog eene geheele wereld vol verschillende bewoners; het donzig mosch, dat de schorts der boomen omgroeit, werd hun, door het kunstglas beschouwd, eene bosachtige verzameling van planten; zelfs in de schimmel, die op kaas of andere vetachtige of vochtige ligchamen groeit, zagen zij een weefsel van mosch, dat zich luchtig wortelt, en aan kleine insekten als ter weide verstrekt. Dan eens lokte WILLEM de aandacht zijner vrienden op keurig gegraveerde platen, die bekoorlijke vaderlandsche gezigten voorstelden, of die de verbeelding in andere werelddeelen verplaatsten, hier op de bergen van *Zwitserland*, daar in het bloeijend *Italië*, aan den voet van den rookenden *Vesuvius*, in de golf van *Venetien*, of in de met ijs en sneeuw bedekte pool-gewesten. Was men met deze beschouwing voldaan, dan las WILLEM een schoon gedeelte uit zijne reisbeschrijvingen, iets over de natuurkunde (bij voorbeeld) uit zijnen geliefden UILKENS, of een dichtstuk, dat hem het best beviel, aan zijne vrienden voor, en de tijd der bijëenkomst was altijd veel te vlugtig voorbij: nooit scheidde de kleine vriendenkring, of men had iets geleerd, men had zijne kennis uitgebreid, en zich regt kostelijk vermaakt. Zoo vloeiden de jaren der jeugd voor het kroost van

den. Heer LAUSBACH voorbij, en de goede brave vader vleide zich met hun aller toekomend geluk. KAREL kwam jaarlijks, wanneer het vakantie was, t'huis, of deed gedurende dien tijd kleine reizen. De jongeling gedroeg zich ijverig en goed op de hooge school, doch trotschheid en eene onbepaalde eigenliefde bleven vlekken in zijn zedelijk karakter. LODEWIJK nam in de stad een koop-kantoor bij eenen bloedvriend waar, doch kwam wekelijks op *Rozenhage*, van zaturdag tot maandag. LOUISE, door Tante WILNA een weinig bedorven, bleef nog altijd door hoogmoed en ontevredenheid over zich zelve en over alles, wat haar omringde, gekweld. Doch WILLEM en SOPHIA waren de lievelingen en de vreugde van allen, die hen kenden. WILLEM was nu vijftien jaren oud. Hij was voor den krijgsdienst bestemd, gaarne had de Heer LAUSBACH hem tot eenen anderen stand opgevoed, doch de arme knaap had immers geene tijdelijke middelen, en de Heer LAUSBACH scheen door tegenspoeden, sints eenige jaren benard, zoo dat hij zijne eigen kinderen, gelijk KAREL en LOUISE zich menigwerf uitgelaten hadden, om dezen vreemdeling niet konde benadeelen. WILLEM had vooral smaak in den vestingbouw. Wetenschappen, die daar betrekking toe hebben, beöefende de lieve jongen met allen ijver, en in den aanstaanden zomer, (want de zestiende lente, die WILLEM beleven zoude, begon te naderen,) in den aanstaanden zomer, zegge ik, wilde de Heer LAUSBACH hem bij eene aanzien-

Bl. 55.

lijke krijgsschool plaatsen; hij moest alvorens nog de plegtige belijdenis van zijn christelijk geloof afleggen; hij en de lieve EMILIA, schoon ruim een jaar jonger dan WILLEM, zouden dit te gelijk doen. De Heer EELHART had, zoo lang hij het leeraar-ambt bediende, altijd het Pinkster feest tot het aannemen of inwijden van leden in de gemeente der christenen doen dienen, en ook nu zouden WILLEM en EMILIA op het Pinksterfeest de goddelijke leer van JEZUS, als het rigtsnoer van geheel hun leven, openlijk omhelzen, en voor het eerst hunne onderlinge christelijke liefde aan den gedachtenis maaltijd van JEZUS dood, als onwraakbaar getuigenis, dat zij ook christenen waren, vertoonen. dagelijks gaf de Heer EELHART hun en andere zijner leerlingen nu ook meer bepaald les in den godsdienst, schoon zij dien van hunne vroegste jeugd af aan hadden leeren kennen. Op den dag vóór het feest der opstanding, of het Paaschfeest, verkoos de Heer EELHART een met jeugdig loof getooid linden-prieel, bevallig met bloeijende jasmijn doorvlochten, tot de plaats, waar hij met zijne jonge vrienden over JEZUS den vriend en verlosser der menschen wilde spreken, en na de gewone les afgehandeld te hebben, werd het volgende gesprek aangevangen - WILLEM: Ik gevoel zoo duidelijk, dat de christelijke godsdienst de eenige ware godsdienst is; maar anderen, bij voorbeeld de *Muhammedanen*, roemen ook op het bezit van den waren godsdienst. Het ergert mij altijd, wanneer ik onder de

instellers van godsdiensten ook onzen goddelijken JEZUS hoor tellen; ik weet wel niet, waarom mij dit ergert; want bij JEZUS is geen der anderen te vergelijken; maar ik wilde hem toch zoo oneerbiedig niet in dien rang geplaatst zien. - De Heer EELHART: Gij hebt gelijk, lieve WILLEM! JEZUS, de voortreffelijkste, of de eerstgeboren der menschen, de onbevlekte Zoon van den eenigen waarachtigen God, JEZUS wordt geheel ten onregte in den rang van instellers der godsdiensten geplaatst; dit moet elk hart gevoelen, dat van reine liefde voor den weldadigen Schepper en Vader van het heelal gloeit. JEZUS heeft geenen nieuwen godsdienst ingesteld; maar de eenige ware gods-vereering heeft hij gezuiverd en bevestigd. Gods eeuwige wijsheid had gezorgd, dat ondanks de verbastering der menschelijke natuur, ondanks al het misbruik, dat de mensch van zijne zedelijke vrijheid maakte, toch zuivere kennis van den waren God bewaard bleef; hier toe was ABRAHAM, de stam-vader van het joodsche volk, een man, die getrouw bleef aan de overgeleverde leer van zijne vaderen, en den Schepper van het heelal, verre verheven boven alle zijne schepselen, bleef aanbidden; hier toe, zegge ik, was die ABRAHAM van zijne broederen afgezonderd, en onmiddelijk door God zelven onderwezen; hier toe werd het vertrouwen van dien zwervenden herder-vorst op Gods geleidende liefde, door alle beproevingen versterkt en veredeld: hij geloofde de vader te zullen worden van een groot volk, dat uit eenen zoon,

die zijne echte vrouw hem zoude baren, moest ontstaan. En toen deze vrouw negentig, en hij honderd jaren oud was, had hij nog dien zoon niet. Doch God had het beloofd, en hij geloofde. Eindelijk werd die zoon geboren, en groeide tot naamlooze blijdschap des vaders op. Maar zie daar! eene nieuwe beproeving; God, bij ABRAHAM als de liefde zelve bekend, God eischt, dat de dankbare vader, die gaarne alles, wat hij bezat, aan het weldadig Opperwezen, dat hem eenen zoon schonk, had willen opofferen, dien zoon zelven, ter eere van den Almagtige zoude dooden en verbranden. De menschheid siddert bij dit denkbeeld. Ook ABRAHAM erkende in dat bevel den God der liefde niet; maar hij was overtuigd, dat de belofte, hem, omtrent dezen zoon gedaan, zoo waar was, als God zelf; dit vertrouwen bezielde hem met moed, toen hij met een bezwijkend hart het brandaltaar bouwde, en dit vertrouwen werd ook niet beschaamd, maar tot een schitterend gedenkteeken gesteld in alle grievende nooden, in alle vreesselijk donkere omstandigheden. ABRAHAM'S geloof aan Gods belofte zegepraalde zelfs over den dood; zijn zoon moest de vader van een volk zijn, dat tot aan den jongsten dag der wereld bestaan zoude, ook, schoon hij hem het hart doorboorde. Het was aan God, die dit beloofd had, bekend, op welk eene wijze hij zijne beloften zoude vervullen en nu werd zijn geloof ook bekroond, want hij, die een' afkeer heeft van menschen offer, hield de sidderende hand des vaders te rug, en uit ISAÄK

is het wereld-beroemd joodsche volk, waartoe ook onze Verlosser als mensch behoorde, afgestamd: God voedde dat volk, meer dan andere volken, onmiddelijk zelf op: De Voorzienigheid bepaalde het tot eene levenswijs, en tot godsdienstige gebruiken, waardoor het van alle andere volken afgezonderd bleef; het groeide dan ook tot een volk, maar onder het juk der slavernij; hier door ontwende het zich de woeste vrijheid, aan zwervende volk-stammen zoo eigen; hier door werd het tot eene maatschappij, door onderling leed naauw verbonden, gevormd; maar ook hier door werd het vatbaar gemaakt voor het genot van eigen vaderland en vrijheid, waar op het in den bangsten nood, volgens de belofte van ABRAHAM'S God bleef hopen. Eindelijk leerde het dien God, als verheven boven alle afgoden, op de ontzaggelijkste wijze kennen, zoo wel bij de uitvoering uit *Egypte*, en de wetgeving op den berg *Sinai*, als gedurende alle de jaren, die het zwervende en strijdende in de woestijnen doorbragt. Moedig verdreef het de volkeren, die zich op den grond, aan ABRAHAM ten eigendom geschonken, hadden gevestigd, volkeren, die in spijt van hun zedelijk gevoel, in spijt van de geheele onderwijzende natuur, door den schandelijksten afgods - dienst, meestal door het offeren van menschen, den waren God ontëerden. Nu hadden de nakomelingen van ABRAHAM een vaderland, nu genoten zij hun eigen bestuur, en dienden den waren God, door eene aaneenschakeling van zinnelijke plegtigheden,

want zonder deze plegtigheden was voorzeker de kennis van den waren God verloren gegaan. Het menschelijk verstand was te weinig ontwikkeld, of te veel beneveld, om eenig denkbeeld te vormen van een onzigtbaar Wezen; de zinnen moesten sterk geroerd worden, of het gevoel der waarheid zoude ingesluimerd zijn. Gestreng werd hun elke poging, om God af te beelden, verboden, daar dit toch buiten het mogelijke is; doch het beeld van zijne tegenwoordigheid zagen zij in hun prachtig heiligdom, en het beeld van zijne liefde sprak tot hen in de *Cherubim*, wier uitgebreide vleugelen, die de arke of kist, waarin de wet bewaard werd, overschaduwden, en het volk zelf drukte zijne liefde voor God, zijne dankbaarheid, of zijn berouw over gepleegde misdrijven, door onderscheidene offers, die op het altaar verteerd werden, uit. Doch nu moest nog de groote belofte, dat uit dit volk, namelijk het hoofd, of de edelste der menschen, oneindig verheven boven alle Koningen, heiliger dan alle Priesters, wijzer dan alle Leeraren en Profeten, zoude geboren worden; die groote belofte moest nog hare vervulling verkrijgen. En dit gebeurde, toen JEZUS uit het sints eeuwen aangewezen geslacht, op de sints eeuwen aangewezene plaats, en op den volmaakt daartoe bestemden tijd, uit eene maagd, uit MARIA, eene erfdochter van DAVID, te *Bethlehem* werd geboren - EMILIA: Maar zoo JEZUS vroeger geboren was, dan zouden mogelijk de menschen zoo verre niet van God afgedwaald zijn? - De Heer EELHART:

De tijd, lieve MIELTJE! kon door de hoogste wijsheid nooit beter uitgekozen worden; dit bevat nu reeds elk gezond verstand; in de jeugd der wereld hadden de menschen eenen eenvoudigen waren godsdienst, die alleen bestond in den Schepper der natuur te aanbidden en te verheerlijken, en door het volgen van zedelijke pligten te vereeren. Dien eenvoudigen godsdienst hadden zij versmaad en verlaten, omdat zij zich geheel overgaven aan het gebied der zintuigen, of aan het zinnelijk genot. De denkings-kracht werd allengs meer verwaarloosd, en nu ontstonden de zonderlingste begrippen omtrent het Opperwezen en deszelfs eerdienst. Doch in lateren tijd hernam de menschheid ook weêr hare regten; men begon weêr te denken; onder alle volkeren vertoonden zich verlichte mannen, die de waarheid met allen ijver zochten; denkt, (om slechts eenigen te noemen) onder de *Perzen* aan ZOROASTER. Onder de *Grieken* aan eenen SOCRATES, PLATO, en zoo vele anderen, die gij uit de geschiedenissen kent. Deze wijsgeeren en hunne navolgers gevoelden het onzinnige van de geheele veel goden. leer en beelden-dienst. Zij geloofden aan een onzigtbaar Wezen; zij geloofden aan de onsterfelijkheid; maar hunne ziel vond de ware rust der zekerheid niet. Onder de joden heerschte wel geen afgodsdienst, maar velen zagen ook niets anders, dan de zinnelijke plegtigheden, en verwachtten daarvan al hun heil; anderen gevoelden het onvoldoende van alle deze plegtigheden, vormden zich

geheel verkeerde denkbeelden van Ood, of verwierpen te gelijk het goede met het gebrekkige, en roemden op hun ongeloof Intusschen was het menschelijk verstand over het algemeen, in de toen bekende wereld, door zoo vele eeuwen lang zick geöefend te hebben, tot zulk eenen trap van volkomenheid geklommen, dat het de eenvoudige waarheid kon bevatten, de waarheid namelijk vooreerst: dat een eeuwig - almagtig - volmaakt wijs en goed Wezen de oorsprong en de onderhouder is van alles, wat bestaat; dat zulk een Wezen geen ander oogmerk, in het voortbrengen van schepselen, kon hebben, dan die schepselen in alle de zaligheeden, die zij bevatten kunnen, te doen deelen; en in de tweede plaats, dat zulk een Wezen geen' dienst van menschen behoeft, maar dat de redelijke mensch, dat Wezen vereerende, te gelijk zijn eigen geluk bevordert, wanneer hij de alwetendheid, de almagt en de liefde van dat Wezen biddende en vertrouwende belijdt en erkent; wanneer hij zijn dankbaar gevoel door lofzangen uitdrukt, en zich door het vervullen van alle menschelijke pligten verheft; ja wanneer hij zich, door het zoo veel mogelijk navolgen van dat volmaakt Wezen, dat is te zeggen, door het uitbreiden van vreugd en geluk onder alle zijne medeschepselen, door het verzachten van alle lijden, en het bevredigen van alle behoeften, voor zoo verre die onder zijn bereik vallen, zich als het zigtbaar beeld van dat Wezen gedraagt. Die eenvoudige waarheid kon het menschelijk verstand bevatten,

juist in dien tijd, toen JEZUS werd geboren. En dit was de volheid des tijds, die door de verlichte Volks-leeraars of Profeten onder ABRAHAM'S kinderen was aangewezen. - WILLEM; ik heb altijd gewenscht, dat JEZUS in eenen vorstelijken stand ware geboren geweest; niet omdat ik dien stand zoo gelukkig, of zoo veel meer eer waardig reken, maar omdat ik dacht, dat de Joden, en over het algemeen alle de volken, dan meer in hem geloofd, en hem meer als den Verlosser der wereld zouden geëerbiedigd hebben. - De Heer EELHART: Ja, zoo verkeerd oordeelen wij, lieve jongen! omdat ons verstand eindig is, en nooit in staat, om de middelen, te gelijk met de uitkomsten, te bevatten. Was JEZUS als een wereldlijk Vorst geboren; wie had hem als dan, van het oogenblik der geboorte af, tegen andere wereldlijke magten verdedigd? HERODES immers, die het te *Bethlehem* geboren kind van MARIA wel als den *Messias* erkende, besloot het toen om te brengen, en ontzag zich niet, daarom alle de kinderen van dien ouderdom te *Bethlehem* te doen vermoorden. Doch gesteld eens, dat JEZUS tegen alle magten verdedigd was, en hij een wereldlijk rijk had opgerigt, zoude als dan de menschheid immer tot die verlichting, tot die veredeling gekomen zijn, als nu? Neen, door uiterlijke praal en zinnelijk genot bedwelmd, zoude zij veel lager dan ooit verzonken zijn JEZUS verscheen op de aarde, om het rijk der waarheid, en den zaligen ziele-vrede te stichten. Zijn rijk behoorde

niet tot de zinnelijke, maar tot de zedelijke, de veredelde menschenwereld, die eenmaal, wanneer wij geen onderwijs door grove zinnelijkheid meer zullen behoeven, in haren vollen luister zal uitschitteren. Tot oprigting van dat rijk, vertoonde JEZUS, van zijne vroegste kindschheid af, de hoogste volmaaktheid, die de menschelijke natuur in dit leven kan bereiken. Hij sprak en handelde nooit anders, dan in den geest, of in den zin van den eenigen waarachtigen God, zijnen eeuwigen hemelschen Vader. Hij genoot geene geleerde opvoeding, hij leerde niet door de geschriften der wereld-wijzen, als door zoo vele kunstglazen, de betrekkingen, waarin de mensch tot God, toe zich zelven, en tot zijne medeschepselen staat, beschouwen. Neen - het reine zedelijk gevoel van JEZUS verstond den wil, de bedoeling des eeuwige, en het was hem eene zaligheid, dien wil volijverig te volgen. O, hoe heerlijk schittert de goddelijke afkomst van JEZUS niet, wanneer wij hem zoo eenvoudig in het afgelegen *Nazareth*, in de nederige woning van eenen handwerksman, omringd door meestal onkundige en bevooroordeelde lieden opgegroeid zien, en hem dan als leeraar, als openlijken Onderwijzer zien optreden, en hem hooren prediken, niet gelijk de joodsche geleerden of heidensche wijsgeeren, alleen voor geöefenden in aangenomene leerstelsels, maar op eenen toon, die door elk gezond verstand geëerbiedigd, en zelfs door naauwelijks denkende kinderen verstaan wordt! Al het goede, al het o-

vereenstemmende met onvervalscht verstand en gevoel, dat ooit in de lessen der verschillende leeraren, onder alle volken, door alie eeuwen heen verspreid was, vloeide op de eenvoudigste, op de verhevenste wijze te zamen in de leer van den ongeletterden (mag ik hem zoo eens noemen) van den eenzaam in *Nazareth* opgevoeden jongeling, die, toen hij pas twaalf jaren oud was, reeds door zijn volkomen helder opluikend verstand, de grijze leeraars in den tempel verbaasde, doch die, na deze onverwachte verschijning onder de leerlingen, weêr voor het oog der wijzen verdween, en in den heiligen tempel der natuur, waar God zoo duidelijk tot den onverbasterden mensch spreekt, opgroeide. Waarlijk, geen ander bewijs voor JEZUS goddelijkheid behoeven wij. Wie toch heeft immer gesproken, gelijk hij sprak? door hem alleen kennen wij den waarachtigen God; die mij kent, kent den Vader, die mij gezonden heeft, sprak hij, en met regt, hij, de volmaakste onder de menschen, hij, die leefde, om aan allen zonder onderscheid wel te doen, die het volgen van Gods wil, (dat wil zeggen, de bevordering van verlichting en menschelijk geluk,) verre boven al het zinnelijk genot stelde, hij, die onder de algemeene toejuiching des volks, niet minder dan onder de algemeene versmading en vervolging onafgebroken werkzaam was, om vrienden en vijanden gelukkig te maken, hij was het zigtbaar beeld van den onzienlijken God, hij was het afschijnsel der naamlooze volmaaktheid. - EMI-LIA: maar JEZUS stelde dan toch immers eenen anderen godsdienst in, dan de godsdienst der Joden was? - De Heer EELHART: volstrekt niet; hij opende alleen meer heldere uitzigten voor het verstand, hij ontsloeg het van de boeijen der zinnelijkheid, en hij veredelde het gevoel voor de zaligste zelfs-voldoening, die uit het vervullen der menschelijke pligten voortvloeijen. De hoofdsom van alle goddelijke geboden, (sprak hij) is: hebt God met geheel uw hart, met geheel uw verstand lief; beoesent die liefde met alle uwe zedelijke vermogens; behandelt elk mensch in alle omstandigheden, gelijk gij zoudt wenschen, in soortgelijke omstandigheden behandeld te worden; het is geen Godsdienst, (zegt hij.) dat men God zijnen Heer noemt, maar het is godsdienst, dat men zijnen wil volgt; dat men alle menschen lief heeft, dat men alle beleedigingen vergeeft, alle rampen verzacht, en alle dwalenden te regt brengt. Gij kunt God niet vertrouwend om schuld-vergiffenis bidden, zoo lang gij onder de menschen eenen broeder hebt, met wien gij in vijandschap leeft, of wiens misdaad gij niet vergeven hebt. Het is geen ware Godsdienst, dat gij zinnelijke plegtigheden waarneemt, u godsdienstig wascht en reinigt, maar het is ware Godsdienst, dat gij uw hart reinigt van alle booze gedachten en voornemens, en uw geweten door geene misdaden bevlekt. Het is geen ware Godsdienst, dat gij van uwe bezitting iets tot eer van den Allerhoogsten opoffert, maar het is ware Godsdienst, dat gij alle menschen, die allen kinderen van uwen hemelschen Vader zijn,

van het uwe mededeelt, dat gij hen helpt, dat gij hun leed verzacht en hen vertroost. Al de voorheen gebodene offeranden, alle de uitwendige reinigingen en afzonderingen waren slechts beelden van dien waren zedelijken Godsdienst, waarvoor de denkende mensch bestemd is - WILLEM: de geheele omslagtige Godsdienst der Joden werd dus door JEZUS afgeschaft? - De Heer EELHART: niet de Godsdienst; Joden en Christenen gelooven in den eenigen waarachtigen God, wiens eenvoudig, wiens onverdeelbaar wezen door geen eindig verstand kan bevat, door geene verbeelding kan voorgesteld, en veel min door menschelijke kunst kan afgebeeld worden. Joden en Christenen gevoelen, dat zij aan dat volmaakt Wezen de reinste liefde - de levendigste dankbaarheid, de blijmoedigste onderwerping, en het onbepaaldst vertrouwen verschuldigt zijn. En de edelsten onder Joden en Christenen brengen hem met geheel hunne ziel die hulde toe. Maar voor de oude Joden was deze Godsvereering, (gelijk ik u zeide) met zinnelijke plegtigheden omweven; deze plegtigheden vielen weg, toen de goddelijke JEZUS, (dat zigtbaar afdruksel der hoogste volmaaktheid) de menschheid als 't ware uit hare kinderlijke school, waar zij als door prenten of beelden onderwezen was, tot eene hoogere school geleidde, eene school, waarin het meer geöefend verstand nu duidelijk kon begrijpen, dat God, die een zuiver geestelijk Wezen is, eigenlijk niet door spijs of drank konde gediend worden,

maar dat het opofferen van elke neiging tot ondeugd of onbarmhartige liefdeloosheid aan den heiligen pligt, of aan de zedelijke orde, om de goddelijke wet te volgen, en alle menschen lief te hebben, alleen de ware Godsvereering is. Reinheid van hart en zeden is Gode welgevallig, doch het uitwendig reinigen van het ligchaam is geene verdienste. O! mijne jonge vrienden! kon ik u al de voortreffelijkheid van den Christelijken Godsdienst doen gevoelen! ach - hadden alle de tijdgenooten van JEZUS die voortreffelijkheid van zijne leer kunnen gevoelen! met welk eenen ijver zochten de geöefende verstanden onder *Grieken* en *Romeinen* in dien tijd naar de waarheid, wier licht zij zagen schemeren; doch zij vonden haar niet, dan toen JEZUS leer over de aarde verspreid werd. Allen zochten zij te vergeefs naar een troost en zaligheid schenkend verband tusschen God en de menschen. JEZUS toonde hun dit, daar God de liefhebbende vader van alle menschen is, een Vader, die alle de nooden van zijne kinderen kent, en elk oogenblik daarin voorziet, ja die zelfs al het schijnbaar kwaad dienstbaar maakt aan hun wezenlijk geluk. Alle volken zochten naar eene bevrediging tusschen de godheid en de verbasterende menschen; JEZUS stelde die verzoening in het helderst licht, daar hij de menschelijke natuur in zich zelven den hoogsten trap der volkomenheid deed bereiken, daar hij, getrouw aan alle menschelijke pligten en goddelijke wetten, gehoorzaam was tot in den dood, en door zijn lijden -

door zijn bloed - de geheele menscheid tot verheerlijklng inwijdde, en haar de volkomenste vergeving van alle misdaden en dwalingen deed verwerven. Alle volken zochten naar troostrijke zekerheid van een toekomend leven; JEZUS deed het verstand niet slechts de ontwijfelbare zekerheid hiervan, op gewisse gronden, besluiten; hij deed niet slechts de stem van het zedelijk gevoel, zoo lang door twijfeling en menschelijke drogredenen onderdrukt, weêr duidelijk verstaan; neen - maar hij overtuigde ook den zinnelijken mensch, door het getuigenis der grove zintuigen; hij wekte de dooden op, en keerde zelf, gestorven zijnde, in het zinnelijk leven terug; morgen vieren wij dit feest, mijne geliefden! bereidt u tot het zelve, het is het feest der zalige onsterfelijkheid, dat goddelijk eigendom der menschheid. De geheele ontwakende natuur noodigt ons tot vreugde; morgen vroeg, wanneer het morgenrood nog schemert, willen wij hier den opgestanen JEZUS eenen lofzang zingen, en dan eene wandeling door de bedauwde velden doen. De herlevende bloemen zullen de bedauwde kelkjes langs ons pad ontsluiten, en de opgaande zon te gemoet lagchen; de liefelijkste geuren der jeugdige lente zullen ons verkwikken; uit de bosschen zal het gezang der vogelen, als het gejuich des levens, galmen, en de leeuwerik, die boven onze hoofden op luchtige wiekjes hangt, zal het feest-lied der lente als uit de wolken op ons doen nederdalen. WILLEM en EMILIA drukten, eer zij scheidden, de hand des geliefden leeraars aan

hunne lippen, en vierden met hem den volgenden morgen, als ware deze feestmorgen een afbeeldsel van den zaligen morgenstond des eeuwigen levens, waarop wij allen uit den langen slaap des doods zullen ontwaken Op het volgende Pinksterfeest, (en wel den tweeden dag,) wilde de Heer LAUSBACH ook een regt plegtig huisselijk feest aanrigten. KAREL en LODEWIJK moesten daar bij tegenwoordig zijn; ook had hij den Heer EELHART en zijn huisgezin, en de beminnelijke Mevrouw CONSTANTS met hare geliefde dochter genoodigd. De morgen van dien dag was bestemd tot het afleggen der belijdenis van jonge Christenen uit de gemeente, en tot het vieren van den gedachtenis-maaltijd, dien JEZUS voor zijn sterven heeft ingesteld. Des zondags avond, terwijl WILLEM afwezig was, zeide de Heer LAUSBACH op eenen ernstigen, zelfs eenigzins droefgeestigen toon, tot zijne kinderen, en tot Mevrouw WILNA: ik wil het niet langer voor u verbergen, ik heb van tijd tot tijd geweldige verliezen geleden; ik had gedacht, u, mijne kinderen! eene aanzienlijke bezitting na te laten, doch die verwachting is verijdeld. KAREL! gij kunt niet langer op de hooge school blijven; zoo gij uwen tijd nuttig besteed hebt, dan moet gij reeds bekwaam zijn om gepromoveerd te worden; elk van u moet voor zijn eigen bestaan zorgen. - LOUISE: Dat kan ik niet, Papa! - Mevrouw WILNA: Het is waarlijk ongelukkig; maar, Broeder! waarom hebt gij u niet al lang van WILLEM

ontslagen? hij was u vreemd, en zijne opvoeding heeft u ook al veel gekost: elke penning, dien gij daartoe besteeddet, behoorde toch aan uwe eigen kinderen. - LOUISE: daar heeft Tante gelijk in. Mijnheer EELHART heeft al vrij veel geld voor WILLEM getrokken, en dan nog zoo vele andere meesters. - De Heer LAUSBACH: ja, kinderen! zoo ik den armen jongen nu niet in eene krijgsschool kan plaatsen, (en daar toe is ook nog al eenig geld noodig,) wat moet dan van hem worden? - KAREL: Laat hem dienst nemen, en gemeen soldaat worden; geld moet gij niet meer voor hem uitgeven. - SOPHIE, al schreijende: lieve Papa! neem mijn' spaarpot voor WILLEM; zie! daar zijn mijne ringetjes en mijn *Colier*, die zijn ook geld waardig; o! verlaat den lieven jongen niet! - LOUISE: Dwaas meisje! hij kan zich immers beter redden, dan wij? Mevrouw WILNA: Ja, ja, de vreemde vondeling, (want wat is hij anders?) is lang genoeg met het brood der kindertjes gevoed. - LODEWIJK: Ik kan het niet helpen; maar ik heb WILLEM toch zoo lief, als of hij mijn eigen broeder was; als wij toch arm zijn, Papa! dan moest hij het overschot maar met ons deelen. - KAREL: wel ik bedank u; ik kan nog een jaar op de akademie blijven, en mijn rijpaard behouden, voor dat geld, dat WILLEM zal kosten, eer hij officier is; maar als soldaat, moet hij zich houden, of wij hem onbekend zijn. WILLEM kwam daarop vrolijk in de kamer, bragt voor LOUISE een tuiltje bloemen

mede, en het eerste rozenknopje, dat hij had kunnen vinden, voor SOPHIETJE, die hij nog een traantje, dat zij niet konde verbergen, van de wangen kuste, met de vraag: wat deert u, lieve? gij ziet zoo treurig? en de hemel en aarde is heden zoo schoon en zoo vrolijk. Den volgenden morgen, reeds een uur na zonnen opgang, waren de jeugdige leerlingen, die de belijdenis van hun geloof wilden afleggen, aan het huis van den Heer EELHART, waar ook de leden van den kerkeraad vergaderd waren. En na de onwrikbare gronden, waar op het geloof van elken Christen moet rusten, nogmaals onderzocht te hebben, nam de brave leeraar deze jonge Christenen, de belijdenis der eeuwige waarheid af, de belijdenis van hun geloof aan den eenigen waarachtigen God, en aan JEZUS CHRISTUS, dien hij tot heil der menschen in de wereld gezonden heeft. Vervolgens werden de jonge leden der gemeente, toen het gewone Gods-dienst uur naderde, naar de kerk geleid; reeds aan de deur van dat gebouw werden zij, door jongere mede-leerlingen, waaronder zich ook SOPHIA LAUSBACH bevond, ontmoet, en onder een treffend orgel-spel naar hunne plaatsen gebragt; na het einde der leerrede, maakte de leeraar aan de gemeente bekend, wie zij als nieuwe leden zouden ontvangen. Met blijmoedigen ernst herhaalden de jeugdige Christenen nu het getuigenis van hun zedelijk gevoel, dat JEZUS de Zaligmaker der wereld is, en hunne plegtige beloften, om aan zijne leer getrouw te blij-

ven. De Leeraar trad nu van den kansel, gaf aan elk der nieuwe leden liefderijk de broederlijke hand, zegende hen in den naam des allerhoogste, en verzekerde, dat JEZUS, wien zij voor de menschen beleden hadden, hen voor God en de engelen zoude belijden; dat JEZUS, indien zij geloofden, hun het eeuwig zalig leven schonk, en dat niets hen immer konde scheiden van de liefde Gods. Vervolgens noodigde hij hen aan den liefde-maaltijd; zij, die het vorig jaar leden der gemeente geworden waren, stonden nu op, namen de nieuwe leden bij de hand, en geleidden hen naar de nachtmaals-tafel. Daar vierden zij den gedachtenis-maaltijd van JEZUS dood, en vereenigden zich, door den band der zuiverste liefde, met hem en alle zijne belijders. Deze geheele dag was aan de schuldelooze vreugd geheiligd. Elk keerde met een opgeruimd hart, vol godgewijde vrolijkheid, naar zijne woning. De Heer LAUSBACH omhelsde zijnen geliefden WILLEM met de teederste aandoening, EMILIA hing verrukt aan den boezem van hare zegenende, en van zachte vreugd weenende moeder, zelfs geheel het huisgezin van den Heer LAUSBACH deelde in eene godsdienstige blijdschap WILLEM omhelsde allen; maar de lieve SOPHIE bleef lang sprakeloos door hem omarmd. WILLEM! zeide nu de Heer LAUSBACH: God weet, dat ik u als mijnen zoon bemin; doch zoo ik nu niet meer in staat was om iets voor u te doen? zoo ik u nu geheel aan u zelven moest overlaten? zoudt gij mij dan nog als uwen vader

blijven liefhebben? ach! wij zijn allen arm, riep LOUISE, in tranen uitbarstende, en Papa rigt nog een feest voor u aan. WILLEM hoorde dit niet; maar de vraag van den Heer LAUSBACH had hem diep gegriefd. Mijn vader! zeide hij op eenen sieren toon, ik zoude u niet *liefhebben?!* ik zoude u niet eeuwig danken voor mijne opvoeding? voor welk eenen booswicht houdt gij mij? en in tranen smeltende vervolgde hij: mijn vader! mijn dierbare vader! o! al ben ik uw eigen zoon niet, zoo lang uw WILLEM één droppel bloed in zijne aderen heeft, zal hij voor u, en voor u allen, mijne lieve broeders en zusters! arbeiden en zorgen. - De Heer LAUSBACH: gaarne zoude ik u heden iets geven, mijn lieve WILLEM! dat u dezen plegtigen dag geheel uw leven door deed gedenken: doch mijne omstandigheden dulden dit niet; ik heb niets voor u, mijn zoon! dan mijnen vaderlijken zegen. - Toch heb ik nog iets voor u bewaard, dat ik u heden als uw eigendom in handen wil geven; zie daar, het is het horologie van uw' eigen vader, dien gij nooit kendet. Met bittere tranen, om uwen vroegen dood geweend, lei de ongelukkige vader het op uw schijnbaar lijk neder, opdat men u behoorlijk ter aarde zoude bestellen; ik kocht het van den hebzuchtigen waard, en schonk het u, toen gij nog van alles onbewust waart. Het is dus het uwe, lieve WILLEM! en omdat gij het bezat, heb ik ook de opoffering, die gij eenmaal aan de arme landlieden zoo blijmoedig deedt, niet vergoed. Ziet gij? deze van haar gevlochtene let-

teren zijn welligt de eerste van uw' waren naam, en dien uwer moeder (Het was een L. en eene F.) Doch hoe vinden wij die verder uit? - WILLEM knielde, kuste weenende het horologie en zeide al snikkende, (zijne betraande blikken, waarin de weemoedigste, de dankbaarste liefde lachte, tot den Heer LAUSBACH opheffende,) ach laat mij uw' naam behouden, ik begeer geenen anderen, mijn vader! o - al bezat gij kronen en werelden, ik zoude niets begeeren, ik zoude om niets bidden, dan om uw' naam. Mevrouw CONSTANTS hield intusschen haar oog, vol aandoening, gevestigd op het horologie, dat WILLEM in zijne bevende hand hield; als werktuigelijk greep zij het aan, en drukte aan eene verborgene veer; waarop, uit de schoon bewerkte Horologiekast, hare eigen afbeelding (door haren echtgenoot zelven voortreffelijk geschilderd) te voorschijn kwam. Zij gaf een' luiden gil, en staarde met verwilderde blikken beurtelings den lieven WILLEM, en den Heer LAUSBACH aan. Men poogde haar hulp te bieden, want zij was op het punt, om alle bewustheid te verliezen, doch de beminnelijke vrouw herstelde zich. Tranen, door smart en vreugd afgeperst, gaven haren boezem lucht; mijn hart heeft mij niet misleid, (zeide zij, WILLEM in hare armen knellende) mijn zoon! mijn WILLEM! - Dierbaar kind van mijnen eeuwig dierbaren CONSTANTS! dit horologie, zeide de Heer LAUSBACH zoo even, was door uwen vader *op uw schijnbaar lijk neêrgelegd;* gij waart dan niet dood? groete

God! is dit mogelijk? ik heb mijn kind dan trouweloos verlaten? Neen - mijn WILLEM! druk mij zoo vast niet aan uw hart, uwe moeder konde u verlaten; zie daar, aan den Heer LAUSBACH zijt gij meer dan uw leven verschuldigd. Mevrouw CONSTANTS was geheel buiten zich zelve, zij hoorde of zag niets in de eerste oogenblikken, dan haren WILLEM, in wien zij nu het sprekend beeld van haren zoo lang betreurden huwlijks-vriend aanschouwde, en het zoo wel bekend horologie, met de kleine beeldtenis, die zij met zoo veel wellust en zachte verrukking, door den geliefden gestorvenen, had zien schilderen. Doch zij kon volstrekt niet begrijpen, hoe de Heer LAUSBACH haar doodschijnend wichtje, dat men te *Hamburg* haar uit de armen rukte, als zijnen zoon had kunnen aannemen. Zoo ras de lieve vrouw zich een weinig bedaard gevoelde, verhaalde de Heer LAUSBACH haar al het gebeurde. De teêrhartige EMILIA hing intusschen snikkende aan den hals van haren broeder; ik kan u niet méér liefhebben, dan ik u sints lang had, mijn WILLEM! (zeide zij,) maar dat ik u *Broeder* kan noemen, o - dat maakt mij zoo gelukkig. WILLEM'S hart gloeide door de reinste vreugd - door de heiligste liefde. Hij sprak niets, maar zijne groote vriendelijke oogen, vol helder glinsterende tranen, waren de tolken van zijne schoone, teeder lief hebbende ziel. De Heer LAUSBACH trad nu nader, en greep de hand van Mevrouw CONSTANTS, benevens die van zijnen lieven WILLEM. Ik heb u en mijne kinderen heden nog eene

gewigtige ontdekking te doen, dus ving hij op eenen ernstigen toon aan. Ik was tot deze ontmoeting voorbereid; want sints dezen morgen vroeg heb ik geweten, dat WILLEM uw zoon was, Mevrouw! en dat de ware naam van u en uwe kinderen niet CONSTANTS, maar LAUSBACH is. Gij ziet mij verwonderd aan? vergunt mij voort te gaan. Gij weet het, lieve, blijde moeder van uwen WILLEM! In den vorigen zomer gaaft gij mij op uw krankbed (toen wij elk oogenblik uw sterfuur met zoo veel smart te gemoet zagen,) eenige papieren, die verzegeld, maar zonder eenig opschrift waren. Uw echtgenoot (zoo verhaaldet gij mij toen) had deze papieren eigenhandig verzegeld, en u korte dagen voor zijnen roemrijken dood gezegd, dat gij in *Holland* nog familie, en welligt nog goederen bezat; dat hij deze papieren met een opschrift aan het hoofd van zijne familie wilde voorzien, en dat hij u verzocht, na zijn overlijden, nimmer het zegel te verbreken, maar de papieren naar *Holland* te verzenden, waar zij, volgens het opschrift, in de regte handen moesten komen. Doch gij verhaaldet mij verder, hoe gij na den dood van uwen geliefden vriend, (die verzuimd had, het noodig opschrift te plaatsen,) slechts in zoo ver aan zijn verzoek hadt kunnen voldoen, dat gij de papieren nimmer hadt ontzegeld; mij, aan wien gij de voogdijschap over uwe lieve EMILIA hadt opgedragen, mij gaaft gij volkomen vrijheid, om, (het zij na uw afsterven, of wanneer ik dit goed vond,) de papieren te openen. Het zegel van uwen zaligen

echtvriend bleef mij intusschen heilig. Doch, daar ik in den jongst afgeloopen nacht slapeloos, en een weinig ongesteld was, dacht ik ook met bekommering, lieve vriendin! aan het lot van uwe EMILIA. Wat zal van dit beminnenswaardig kind worden? vraagde ik mij zelf, wanneer zij eenmaal ongelukkig genoeg is, om de moederlijke zorg te moeten missen? het is waar, zij leert op de verstandigste wijs voor zich zelve zorgen; maar zeide haar vader niet, dat hij in *Holland* nog familie, en welligt nog goederen bezat? Zoo dat waar is, hoe treurig zoude het als dan niet zijn, dat zijne weduwe een kommer-vol leven leidde, en dat zijn eenig kind eenmaal als eene verlatene wees zoude moeten omdolen! Waarom ontzegel ik toch de papieren niet, die mij ter hand gesteld zijn? ik heb daar immers vrijheid toe? vol verlangen zag ik nu den dag te gemoet, en reeds bij het eerste schemerlicht zat ik met de geopende papieren voor mij. - Maar oordeel over mijne ontzetting - ik herkende in elken letter het schrift van mijnen eenigen teeder geliefden broeder. En het eerste wat ik aantrof, was deze brief, dien ik u voor zal lezen, en dien ik bij elke herlezing met broederlijke tranen besproei. De Heer LAUSBACH zette zich, nevens Mevrouw CONSTANTS. WILLEM lag voor zijne moeder geknield, met zijn gelaat in haren schoot, terwijl hij hare beide handen aan zijn gloeijend voorhoofd, aan zijne vochtige oogen, en weemoedig lagchende lippen drukte. Luister, lieve WILLEM! en EMILIA! luis-

ter; dit is de taal van uwen vader, zeide de Heer LAUSBACH, een' brief ontvouwende, die van den volgenden inhoud was: -

'Eenige dierbare broeder! God, hope ik, zal mijne gebeden voor uw verhoord, u mild gezegend, en uw leven behouden hebben. Ach - wanneer gij dezen leest, dan rust het stof van uwen ongelukkigen broeder onder de dooden, en gij denkt niet meer met verontwaardiging aan mij. O - mijn broeder! hoe zwaar heb ik niet voor mijne misdaad geboet! zijt gij vader? zijn onder uwe kinderen moedige vurige jongelingen? O - laat mijn voorbeeld dan toch nuttig voor hen zijn; leer hen al vroeg, dat karakters, die ligt geraakt of beleedigd zijn, volstrekt geene aanspraak hebben op eenige grootheid: leer hen al vroeg, dat niets voor den vrijen redelijken mensch zoo vernederend - zoo schandelijk is, als dat hij zich door onbestuurde driften laat overheerschen. Ja, mijn broeder! leer uwe zonen al vroeg toch gevoelen, dat de ware eer niet bestaat in het wreken van elke beleediging; woeste dieren, kwaadaardige honden, die naar alles, wat hen dreigt of schaadt, woedend bijten, woeste dieren bezitten dan immers de ware eer, in den hoogsten graad. Neen, den beleediger door minachting te vernederen, of door edele daden van berouw en schaamte te doen gloeijen, dat is ware eer. Waarom begreep ik dit niet vroeger? Een ligtzinnig jongeling tergde en hoonde mij; ik werd woedend, mijne jeugdige medemakkers verzekerden mij, dat schande en smaad mij aankleefden,

zoo lang ik die niet door bloed had afgewischt. Welk eene dwaasheid! welk eene afschuwelijke misdadigheid! men moet zich tegen God, die, volgens de orde der dingen, den mensch door eene ingeschapene drift aan het leven hechtte, men moet zich tegen God verzetten, zijn leven, dien onwaardeerbaren schat, van welks gebruik ons eeuwig voortdurend geluk afhangt, men moet zijn leven geheel nutteloos in de waagschaal stellen, of men moet de moordenaar van een' onzer natuurgenooten worden; en dit zoude de ware eer vorderen? Neen - het is oneer, het is de vernederendste schande, geene oude vooroordeelen te kunnen overwinnen, en baldadig met het leven van zich zelven of van een' ander te spelen. Neen, het teekent geen' moed, geene dapperheid, wanneer men zich tot een tweegevecht laat vervoeren. Ik heb laffe jongelingen gekend, die elkander tot een tweegevecht uitdaagden, en geen' moed hadden, om een onnozel kind, dat in de stroomende rivier voor hunne oogen verdronk, te redden; Ja - ik heb eenen jongeling gekend, die zijnen grijzen vader, in een huis, dat door de vlammen verteerd werd, vruchteloos om hulp kon hooren kermen, terwijl een moedige vreemdeling eindelijk den grijsaard van tusschen de nederploffende balken en zolderingen wegrukte, doch die, om de geringste beleediging, zijn partij tot een tweegevecht uitdaagde. Ik heb Officieren gekend, die met woeste stoutheid een tweegevecht ondernamen, om hunne zoogenaamde eer te beveiligen,

doch die intusschen, wanneer zij eenen gevaarlijken post moesten verdedigen, voor elken kogel lafhartig sidderden, of, dat nog erger is, die eerloos voor het goud van hunnen vijand bezweken, en verachtelijke landverraders werden. Neen - de ware eer bestaat daarin, dat men, met onwrikbare trouw, elken post, volgens eed en pligt, verdedigt of waarneemt; de ware moed bestaat daarin, dat men zijn leven tot bevordering van wezenlijk menschengeluk ten allen tijde kan opofferen, schoon men het, als eenen toevertrouwden schat, op de best mogelijke wijs besteedt, en als het zaad of de kiem van eindeloos toenemende zaligheid beschouwt en beveiligt. Wraak is vernederend, doch beleedigingen moedig te verduren, is ware grootheid. Maar zoo dacht ik niet, toen ik den ligtzinnigen jongeling, die mij in het openbaar getergd en gehoond had, uitdaagde, om pistool-schoten met mij te wisselen. Hij was de eenige zoon van eenen afgeleefden vader, hij nam mijne uitdaging aan, wij schoten en misten Doch met een tweede schot drong mijn kogel hem in de borst; goede hemel! daar lag nu de stervende aan mijne voeten, ik zag zijne laatste stuiptrekkingen, en bezweek Ik raasde nu als een zinnelooze; mi ne vrienden dwongen mij te vlugten, en vergezelden mij tot over de grenzen van mijn vaderland; doch de schim des vermoorden bleef mij vervolgen; nergens vond ik rust. Ik vlood naar *Amerika*; daar begaf ik mij in den krijgsdienst; doch de verschrikkingen des doods martelden mij.

Ik hoorde de vervloekingen van den grijsaard, wiens zoon ik aan mijne dwaze kleinhartigheid had opgeofferd; ach - in de donkere bosschen van *Amerika* schenen zijne vervloekingen mij boven het hoofd te ruischen; ik hoorde daar, in het gelispel der bladen, het eenzaam gekerm van het verlatene meisje; want de jongeling, dien ik vermoord had, stond op het punt, om in den echt te treden. Vreesselijk heb ik geleden, mijn broeder! doch mijne vertwijfeling is door tranen van het hartelijkst berouw versmoord. Eer ik mijn vaderland ontweek, had ik den naam van LAUSBACH voor altijd afgelegd: neen - geen moordenaar moet den naam van onzen zaligen vader ontheiligen; ik gevoelde het, ik was dezen eerlijken geslachtnaam onwaardig. God geve, mijn broeder! dat uwe kinderen dien naam in de maatschappij met eer doen voortbloeijen! maar het bloed, dat ik vergoot, dat ik aan de maatschappij ontroofde, heeft dien naam voor mij, op de lijst der ware braven, voor altijd uitgewischt. Ik nam den naam van CONSTANTS aan; ik leerde een beminnelijk meisje kennen; zij bezat niets, dan een edel hart en een gezond verstand; ik had haar met mijne geheele ziel lief, en alleen voor mij klopte haar onschuldig hart; zij werd mijne gade; maar ook nu knaagde het denkbeeld, dat ik geen geluk waardig was, zonder ophouden aan mijne rust. Familie-belangen voerden mij, met mijne jonge echtvriendin, naar *Duitschland*; naauwelijks betrad ik den *Europeschen* grond, of het vurigst verlangen naar mijn

vaderland ontwaakte in mijne borst. O - hoe gaarne had ik nog éénmaal de lucht, die mijne onschuldige kindschheid omvloeide, ingeademd! O - mijn broeder! met welk eene vurige drift wenschte ik, u aan dit liefhebbend broederhart te drukken! doch de verschrikkelijke gedachte, dat ik mij met menschenbloed had bevlekt, hield mij terug. In elk mensch, in elken landgenoot, zag ik eenen wreker. O - gij zelf, gij beefdet voor mij terug. Uwe kinderen, (zoo pijnigde mij mijne verbeelding,) uwe kinderen vloden voor mij, als voor eenen broedermoorder, en verscholen zich aan de borst van hunne moeder, die mij met afgrijzen beschouwde. Neen - ik kon mijn vaderland, neen, ik kon u niet wederzien, mijn broeder! vergun mij, u dien naam te blijven geven, niet om mijnen wil, maar om onzen dierbaren vader, die u en mij met dezelfde teederheid beminde Ach! om onze geliefde moeder, aan wier boezem ik eenmaal zoo onschuldig, als gij, werd gezoogd en gekoesterd. Ja - vergun mij, u nog mijnen broeder te noemen, om de arme jonge weduwe, en het verlaten, het hulpeloos weesje, dat ik in de wereld achterlaat. Ik ben naauwkeurig van uw lot, en dat van onze ouderen, van tijd tot tijd onderrigt geworden; de laatsten zijn overleden; met hunnen naam heb ik ook mijne aanspraak op hunne nalatenschap aan u afgestaan. Gij zijt gehuwd, en geniet al het geluk, dat gij verdient. Maar ik bid u, ontferm u, (wanneer gij dezen leest,) over mijne troosteloze weduwe, en haar onnoozel kind.

In *Duitschland* werd mijne lieve gade moeder van eenen zoon: o - toen genoot ik eene zaligheid, die onbeschrijfbaar is. Maar de dood ontrukte mij dezen jeugdigen engel, toen ik op het punt was, om weder naar *Amerika* te vertrekken. Nu verhief de wanhoop op nieuw den raauwsten jammerkreet in mijne ziel, want ik zag in het sterven van mijn onschuldig kind de wraak des Almagtige, die mij geene menschelijke zaligheid waardig keurde. Doch ook die wanhoop berouwt mij; God heeft zich over mij ontfermd, ik werd nog eenmaal vader. Een kind, zoo bevallig, als de lieve dageraad, rustte op nieuw aan mijn kloppend vader-hart: o - dit vrolijk opgroeijend meisje is mij een onderpand van de vaderlijke liefde des barmhartigen Gods, die de misdaad van den berouw-hebbenden en zich verbeterenden zondaar vergeeft. O - vergeef gij dan ook al de smart, die ik u en onze ouders veroorzaakte. Vaar wel, mijn eeuwig dierbare broeder! droog de tranen mijner arme weduwe, en laat mijne kleine verlatene EMILIA niet van gebrek omkomen! God zal het u vergelden, en in de eeuwigheid dankt u voorzeker uw veredelde en liefhebbende Broeder, H. CONSTANTS.

Het lezen van dezen brief was telkens afgebroken door de tranen van den Heer LAUSBACH. Mevrouw CONSTANTS weende overluid, hare kinderen waren niet minder bewogen, en ook alle de overigen waren diep getroffen. Mevrouw CONSTANTS nam dien brief uit de hand van den Heer LAUSBACH, en drukte hem aan hare lippen. Dit

is dan het eigen geschrift van mijnen vader? snikte WILLEM. - De Heer LAUSBACH: ja - lieve WILLEM! dat is het eigen schrift van mijnen Broeder, dien ik nooit opgehouden heb te beminnen; hij bezat het beste hart, doch hij bezweek voor zijne eigen driften; de aanleg, om goed en groot te worden, baat ons niets, wanneer wij niet over onze driften waken, wanneer rede en godsdienst elke goede neiging niet ontwikkelen, en de geringste beginselen van valsche eerzucht of andere ondeugden niet verdelgen Mijn Broeder heeft de wrange vruchten van het misdrijf moeten smaken. Hoe veel menschelijke vreugde ging niet voor hem verloren! doch mijne liefde voor hem ging nimmer verloren Neen - mijne zuster! weduwe van mijnen eenigen dierbaren broeder! ik ben uw beschermer. Komt aan mijn hart, dierbare kinderen! WILLEM en EMILIA LAUSBACH! Komt aan het hart van den getrouwen broeder uwes vaders; zijn naam en zijn erfgoed geve ik u terug. *Rozenhage*, en alles wat daar toe behoort, is uw eigendom; slechts de helft van het gene ik bezat, ging door de ongelukkige omstandigheden verloren; de overige helft was de mijne niet. Mijne kinderen! gij bezit niets meer, even min, als uw vader. - WILLEM: O - mijn vader! mijn oom! gij behoudt alles, alles, niet waar? lieve dierbare moeder! voor u, en voor mijne zuster blijft deze edele man zorgen? o - mijne broeders! lieve KAREL! en LODEWIJK! o - mijne zusters! LOUISE! en mijne engelachtige SOPHIE! gij behoudt

alles, ik heb niets noodig. Ween zoo niet, goede tante WILNA! Gij blijft immers bij ons? ik ga in 's Lands dienst, dan heb ik brood, en ik behaal ware eer en roem. De brave WILLEM wist zelf niet, wat hij al zeide; hij omhelsde allen beurteling, en weende luid van vreugd. KAREL viel hem met hartelijke teederheid om den hals: ik verdien uwe liefde niet, WILLEM! (zeide hij) ik was trotsch en onbarmhartig tegen u. Ook LOUISE omhelsde WILLEM, vol schaamte en berouw; zoo deed ook LODEWIJK, en zelfs tante WILNA. SOPHIA hield WILLEM lang aan haar kloppend hartje gekneld; vreugde-tranen parelde op hare gloeijende wangen: zij vond geene woorden, om hare blijdschap uit te drukken. Mevrouw CONSTANTS weigerde iets van haren broeder aan te nemen. Uwe broederliefde - en uwe zorg voor mijne kinderen, is alles wat ik verlang, sprak zij. De Heer LAUSBACH verzekerde intusschen, dat hij slechts afstand deed van het wettig eigendom zijns broeders; doch te gelijk verklaarde hij nu ook, dat hij slechts het hart van zijne kinderen had willen beproeven; dat hij niet zoo geheel arm was, maar nog overvloedig genoeg bezat, om hunne opvoeding te voltooijen. - De Heer EELHART met de zijnen deelde in het geluk zijner waardige vrienden, en deze dag was voor allen een feest, aan reine liefde, aan heilige vriendschap, en ware deugd gewijd.

E i n d e .